

DAVORKA MARTINJAK, RENATA ODELJAN

**ETIOLOŠKI I FENOMENOLOŠKI ČIMBENICI
MALOLJETNIČKE DELINKVENCije**

**Nastavni materijal za praćenje nastave i pripremanje ispita iz predmeta
Kriminalitet djece i maloljetnika**

MINISTARSTVO UNUTARNJIH POSLOVA REPUBLIKE HRVATSKE

Davorka Martinjak, Renata Odeljan

Etiološki i fenomenološki čimbenici maloljetničke delinkvencije

Nakladnik

Ministarstvo unutarnjih poslova Republike Hrvatske
Policijska akademija

Za nakladnika

Želimir Radmilović

Urednik

Nikša Jelovčić

Recenzenti

dr. sc. Ruža Karlović
dr. sc. Krunoslav Borovec

Priprema e-izdanja

Služba za razvoj policijskog obrazovanja i nakladničko-knjižničnu djelatnost

ISBN

978-953-161-300-2

dr. sc. Davorka Martinjak, mr. sc. Renata Odeljan

**ETIOLOŠKI I FENOMENOLOŠKI ČIMBENICI
MALOLJETNIČKE DELINKVENCije**

**Nastavni materijal za praćenje nastave i pripremanje ispita iz predmeta
Kriminalitet djece i maloljetnika**

Zagreb, 2016.

SADRŽAJ

UVOD	7
ETIOLOGIJA	8
1. POJMOVNE ODREDNICE MALOLJETNIČKE DELINKVENCije	8
1.1. Pojam - maloljetnička delinkvencija.....	8
1.2. Pojmovi vezani uz maloljetničku delinkvenciju	8
2. ETIOLOGIJA MALOLJETNIČKE DELINKVENCije I NJEZIN KRIMINOLOŠKO-MULTIKAUZALNI PRISTUP	10
2.1. Biološke teorije.....	11
2.1.1. Antropološka teorija.....	11
2.1.2. Teorija nasljeđa	12
2.1.3. Kromosomska teorija.....	12
2.1.4. Endokrinološka teorija.....	13
2.2. Psihološke teorije	13
2.2.1. Teorija frustracije.....	14
2.2.2. Teorija inteligencije	14
2.2.3. Psihoanalitička teorija	15
2.2.4. Psihopatološke teorije.....	15
2.3. Sociološke teorije	16
2.3.1. Teorija anomije.....	17
2.3.2. Teorija diferencijalne asocijacije i identifikacije	17
2.3.3. Teorija delinkventnih supkultura.....	18
2.3.4. Socijalno ekološka teorija.....	18
2.4. Kritika tradicionalnih teorija i integrativne teorije	20
3. ETIOLOGIJA MALOLJETNIČKE DELINKVENCije KROZ KONCEPT KRIMINOGENIH RIZIKA I ZAŠTITNIH ČIMBENIKA	21
3.1. Činitelji rizika	22
3.2. Činitelji zaštite	24
3.3. Osobne karakteristike mlade osobe kao rizičan faktor	27
3.3.1. Biološko nasljedni rizični čimbenici	27
3.3.2. Kognitivni i emocionalni rizični čimbenici.....	27
3.4. Obitelj.....	29
3.4.1. Socioekonomski status	30
3.4.2. Međuljudski odnosi i odgoj u obitelji	31
3.4.3. Struktura obitelji.....	34
3.4.4. Asocijalne i sociopatološke pojave u obitelji.....	35
3.5. Škola	37
3.5.1. Rizični čimbenici u školskom okruženju.....	38
3.5.2. Zaštitni čimbenici u školskom okruženju.....	41
3.6. Rizični čimbenici društvenog okruženja	42

LITERATURA.....	44
FENOMENOLOGIJA	49
4. FENOMENOLOGIJA MALOLJETNIČKE DELINKVENCije.....	49
4.1. Kriminalitet djece i maloljetnika	50
4.2. Karakteristike nasilničkog kriminaliteta djece i maloljetnika	53
4.3. Udaljenja iz obiteljskog doma i bjegovi iz odgojnih ustanova	56
4.4. Nasilje među vršnjacima (engl. <i>Bullying</i>).....	60
4.5. Ovisnosti mladih	64
4.5.1. Kockanje i kriminalitet	64
4.5.2. Alkohol i kriminalitet	67
4.5.3. Droga i kriminalitet	70
4.6. Nedoželjeni noćni izlasci.....	71
LITERATURA.....	72

UVOD

Namjera pisanja nastavnog materijala Etiološki i fenomenološki čimbenici maloljetničke delinkvencije proizašla je iz činjenice da za potrebe obrazovanja studenata na Visokoj policijskoj školi na preddiplomskom studiju Kriminalistike u predmetu Kriminalitet djece i maloljetnika do sada nije izrađen sustavni nastavni materijal koji bi studentima spajanjem teorije i prakse omogućio stjecanje znanja i kompetencija iz ovog područja, te im olakšao praćenje nastave i polaganje ispita. Smatramo da je vrijednost ovog nastavnog materijala u njegovoj recentnosti, naime literatura i statistički pokazatelji koji su korišteni u izradi odraz su aktualnih znanstvenih i stručnih radova eminentnih eksperata u ovom području. Materijal je pisan u formi koja nastavno gradivo obrađuje sustavno, kroz prikaz teorijskih spoznaja i rezultata istraživanja, te posebno naglašava značajne pojmove ili ključne riječi za određenu nastavnu cjelinu. Radi poticanja studenata na dodatna promišljanja u svakoj se nastavnoj cjelini nalaze pitanja za ponavljanje i provjeru znanja, a na kraju svake tematske cjeline nalazi se i popis literature koja je korištena za izradu materijala.

Očekujemo da će ovaj nastavni materijal doprinijeti kvalitetnijem razvoju kompetencija studenata na razini znanja u području kriminoloških aspekata delinkvencije mladih osoba, posebice znanja o uzrocima delinkventnog ponašanja mladih osoba i stanju kriminaliteta maloljetnih osoba.

Autori

ETIOLOGIJA

1. POJMOVNE ODREDNICE MALOLJETNIČKE DELINKVENCije

1.1. Pojam - maloljetnička delinkvencija

Definiranje pojma maloljetničke delinkvencije svakako je nužno promatrati u širem kontekstu same pojave. Pojam je prvenstveno određen kaznenopravnim odrednicama, ali i društveno neprihvaćenim ponašanjima za koja ne postoje pravne posljedice. Način definiranja pojma maloljetničke delinkvencije reflektira se na nekoliko različitih segmenata, od opsega pojave, prevencije i tretmana, do organizacije institucija koje se u djelokrugu svog rada bave mladima.

U literaturi se spominje više definicija pojma maloljetničke delinkvencije koje svoje polazište nalaze isključivo u kaznenopravnoj odgovornosti ili užim i širim definicijama s obzirom na lepezu nedozvoljenih ponašanja, ali u osnovi se pod tim pojmom podrazumijevaju takva ponašanja maloljetnika koja se očituju u kršenju pravnih normi, odnosno u odstupanju od općeprihvaćenog ponašanja.

Usko shvaćanje pojma maloljetničke delinkvencije – sva ponašanja maloljetnika koja su inkriminirana u pozitivnom zakonodavstvu, uz uvažavanje načela zakonitosti. To su ona ponašanja koja sukladno zakonu imaju elemente kaznenih djela.

Šire shvaćanje pojma maloljetničke delinkvencije – sva ponašanja koja znače kršenje nekog pravnog propisa. Na taj način podrazumijevaju se ne samo kaznena djela, već i sva druga ponašanja koja su u suprotnosti s bilo kojom pravnom normom u zemlji.

Najšire shvaćanje maloljetničke delinkvencije – podrazumijeva i sva ponašanja, situacije, stanja maloljetnika koja odstupaju od normalnog ili se smatraju nepoželjnim i štetnim. Time se maloljetnička delinkvencija poistovjećuje s odgojnom zapuštenosti i društvenom neprilagođenosti maloljetnika. To zapravo znači proširenje pojma maloljetničke delinkvencije i na razna preddelinkventna stanja (npr. bježanje od kuće, međuvršnjačko nasilje, konzumacija alkohola i opojnih sredstava) koja pogoduju kršenju pravnih normi.¹

*Definicija
maloljetničke
delinkvencije*

usko shvaćanje

šire shvaćanje

najšire shvaćanje

1.2. Pojmovi vezani uz maloljetničku delinkvenciju

U terminološkim određenjima pojedinih pojmova vezanih uz pojavu maloljetničke delinkvencije često se u literaturi i praksi primjećuje nedostatak jasnoće definicija ili njihovo

¹ Carić, A. (2002). Mlađe osobe u kaznenom pravu (počinitelji i žrtve), Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu.

nepoznavanje. Stoga navodimo kratke definicije najčešće korištenih pojmova u području maloljetničke delinkvencije.

Delinkventno ili kriminalno ponašanje mladih poseban je dio općenitijeg fenomena koji se naziva različitim izrazima (asocijalno, devijantno, problematično, antisocijalno), a najčešće se govori o „poremećajima u ponašanju“.²

Poremećaji u ponašanju – termin poremećaji u ponašanju odnosi se na skupni naziv za različite forme neadekvatnog, društveno neprihvatljivog, štetnog i inkriminiranog ponašanja djece i mladeži. Pri tome različite vrste poremećaja u ponašanju mogu biti međusobno vrlo usko isprepletene i povezane uzrocima i posljedicama, kao i načinima interveniranja društva. U svakom slučaju, riječ je o ponašanjima kojima djeca i mladi čine određene teškoće, štete, probleme bilo samima sebi, bilo drugoj osobi, skupini ili zajednici. Pri tome takvo ponašanje mora imati negativne reperkusije na obrazovno i radno postignuće djeteta te njegovo socijalno i ukupno ponašanje i funkcioniranje.³

*delinkventno ili
kriminalno
ponašanje*

*poremećaji u
ponašanju*

Poremećaji u ponašanju počinju uobičajeno kao ometajuća ponašanja u školskoj sredini ili u sredini gdje provode slobodno vrijeme, s problemima u učenju i ponašanju u razredu, izostancima s nastave, sukobima s vršnjacima. U predadolescentnoj i adolescentnoj dobi manifestiraju se i kao prkosno ponašanje, koje uključuje i agresivnost prema članovima obitelji, vršnjacima i učiteljima te sklonost skitnji i bježanju od kuće. Još teži oblici poremećaja u ponašanju sadrže, osim već nabrojanih, konzumaciju alkohola i ilegalnih supstanci, što je povezano s ozbiljnim problemima u obrazovanju i nerijetko rezultira prekidom školovanja, a sve više poprima i oblike kažnjivog ponašanja, što uključuje počinjenje prekršaja ili kaznenih djela.

Asocijalno ponašanje – termin podrazumijeva one oblike ponašanja koji su u suprotnosti s društveno prihvaćenim normama ponašanja (njime je obuhvaćen jedan uži segment delinkvencije), ali ovakva ponašanja nisu pravno inkriminirana i sankcionirana.

Antisocijalno ponašanje – u sukobu je s normama društva, vezuje se za djecu starijeg uzrasta i najbliže je pojmovnom određenju delinkvencije.

Rizično ponašanje je ono koje ugrožava zdravlje i ukupno fizičko, psihičko i socijalno blagostanje pojedinca.

Socijalna neprilagođenost pojavljuje se kao reakcija na stresne događaje u životu, na promjene i traume koje mogu izazvati prolazne poremećaje, najčešće kod adolescenata, tzv. adolescentne krize. Stručnjaci ponekad imaju probleme u točnoj identifikaciji socijalne neprilagođenosti i adolescentne krize jer je teško utvrditi jesu li određene pojave u adolescenciji normativna razvojna kriza ili je riječ o pojavi koja izlazi iz normativnih okvira.⁴

asocijalno ponašanje

*antisocijalno
ponašanje*

rizično ponašanje

*socijalna
neprilagođenost*

² Singer, M. i sur. (2002). Kriminologija, Nakladni zavod Globus, Zagreb.

³ Bašić, J. i sur. (2004). Poremećaji u ponašanju i rizična ponašanja: pristupi i pojmovna određenja, Edukacijsko–rehabilitacijski fakultet, Sveučilište u Zagrebu, Zagreb.

⁴ Zrilić, S. (2011). Povezanost bježanja s nastave i maloljetničke delinkvencije, Magistra Iadertina, vol. 6, no. 1, str. 71-81.

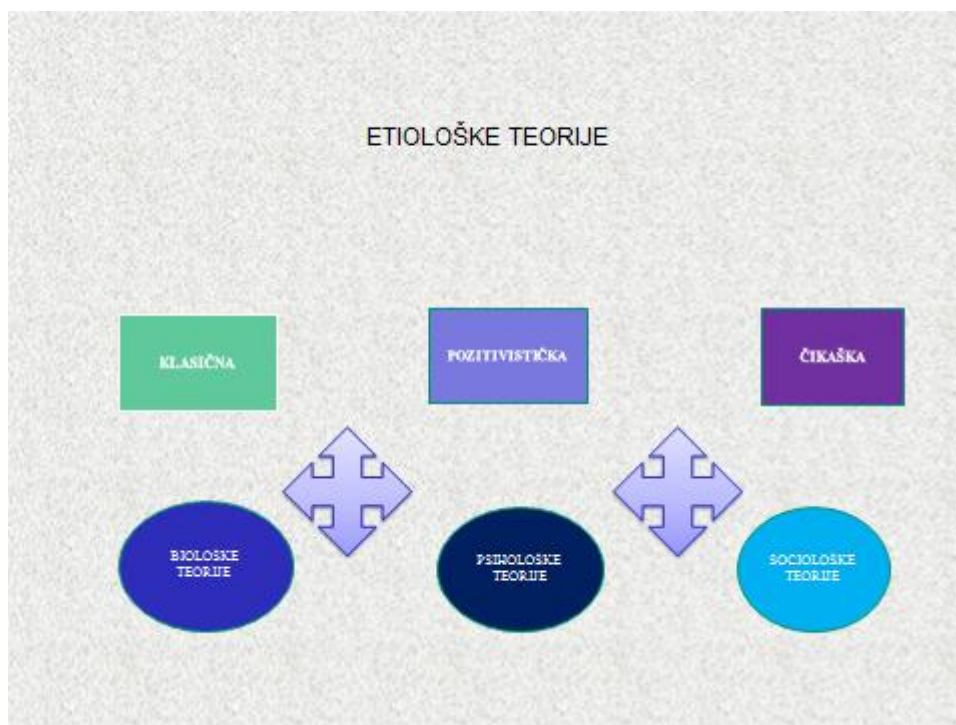
PITANJA ZA PONAVLJANJE

1. Objasni pojam maloljetničke delinkvencije.
2. Objasni pojam poremećaja u ponašanju.
3. Navedi razliku između asocijalnog i antisocijalnog ponašanja.
4. Koja je značajna prepreka u definiranju pojma socijalne neprilagođenosti?

2. ETIOLOGIJA MALOLJETNIČKE DELINKVENCije I NJEZIN KRIMINOLOŠKO-MULTIKAUZALNI PRISTUP

Etiologija u najširem smislu označava ispitivanje o uzrocima određenih pojava.

Koristi se u filozofiji, fizici, psihologiji, biologiji i drugim znanostima da bi se označilo istraživanje uzroka pojedinih pojava, odnosno istraživanje o tome zašto dolazi do nekih pojava te zašto se one događaju upravo na takav način. U kriminološkom smislu etiologija zapravo predstavlja dio znanosti koji se bavi izučavanjem uzroka kažnjivih radnji, odnosno kriminogenim čimbenicima. Teorije kojima kriminološka znanost pokušava objasniti etiologiju delinkvencije proizašle su iz kriminoloških škola, a najpoznatije su *klasična kriminološka škola*, *pozitivistička škola* i *čikaška škola*.

2.1. Biološke teorije

Biološke teorije polaze od pretpostavke da biološki čimbenici uzrokuju u potpunosti ili barem dijelom kriminalno ponašanje.

Teorijska objašnjenja uzročnosti kriminaliteta predstavnici bioloških teorija pronalaze u biološkim karakteristikama čovjeka. Smatraju da su neki ljudi „rođeni zločinci“ zbog njihovih tjelesnih karakteristika. Pri tome su se u počecima koristili morfološkim/antropometrijskim metodama. Novijeg datuma su genetska ili biokemijska istraživanja općenito istraživanja molekularne prirode. Kako su ova istraživanja prvenstveno empirijske prirode, zapravo ne predstavljaju teoriju u klasičnom smislu te riječi. Teorijske prirode je samo prvotna ideja o tome da delinkventno ponašanje može biti potaknuto biologijom čovjeka, ali istraživanja su većinom empirijske, eksperimentalne prirode s provjerom primarne teze. U početku ovih istraživanja u obzir su se uzimale isključivo biološke (morfometrijske, anatomske) karakteristike. Međutim, s javljanjem kritika ovih teorija i potaknuto s razvojem, prvenstveno psihologije i sociologije u vremenu oko II. svjetskog rata, prvotna teorija se revidirala. Prvenstveno je revidiranje bioloških teorija okrenuto u smjeru istraživanja koja će objasniti da je biološka predispozicija ta koja u etiološkom smislu čini nekog predodređenog za delinkventno ponašanje, ali biologija nije jedina koja ga i uzrokuje. Drugim riječima, tek međudjelovanjem bioloških faktora i vanjskih, okolinskih čimbenika u čovjeka s određenim psihološkim karakteristikama dolazi do pojave delinkventnog, kriminalnog ponašanja.

Biološke teorije dijele se s obzirom na fokusiranost na neku od bioloških karakteristika čovjeka, primjerice teorija nasljeđa, antropološka teorija, endokrinološka teorija, frenološka teorija.

2.1.1. Antropološka teorija

Talijanski psihijatar iz 19. st. Cesare Lombroso⁵ nastojao je u svojim istraživanjima dokazati vezu između delinkventnog ponašanja i tjelesnih obilježja delinkvenata. Zastupao je stajalište da postoji određeni antropološki tip „rođeni zločinac“, kod kojeg se već pri rođenju uočavaju karakteristike tijela koje smatra predispozicijama, ali ne i determinacijama za buduće kriminalno ponašanje. Lombrosov nasljednik Enrico Ferri proširio je teoriju smatrajući da je rođeni zločinac, osim biološkim, uvjetovan i psihološkim kapacitetom te je razvio opis pet tipova „zločinaca“:

- rođeni zločinac (tjelesni nedostaci, neosjetljivi, bez osjećaja krivnje)
- duševno bolesni delinkventi (bez moralnih vrijednosti, duševni bolesnici)
- zločinci iz strasti (neuravnotežene, preosjetljive osobe, u afektu čine KD)
- slučajni zločinci (bez urođenih sklonosti, pod utjecajem vanjskih faktora čine manja i nehajna KD)
- zločinci iz navike (psihički labilne osobe s urođenom predispozicijom za KD,

Biološke teorije

teorija nasljeđa

*antropološka
teorija*

*endokrinološka
teorija*

*frenološka
teorija*

⁵ Lombroso, C. (1906). Čovjek zločinac/L uomo delinkvente. 5. izd. Torino.

uglavnom imovinskih delikata).⁶

Iako moderni kriminolozi odbacuju rezultate Lombrosovih istraživanja, smatraju ga začetnikom pozitivističke kriminološke škole jer je u svojim kasnijim radovima u etiološka objašnjenja kriminaliteta uz biološke predispoziciji uključivao i utjecaj kulturoloških čimbenika.

2.1.2. Teorija nasljeđa

Ova teorija zastupa mišljenje da je nasljeđe, tj. nasljedne psihičke i fizičke osobine, jedan od glavnih uzroka delinkventnog ponašanja. Zastupnici ove teorije smatraju da je sklonost kriminalitetu nasljedna osobina, što opravdavaju činjenicama da se u nekim obiteljima iz generacije u generaciju pojavljuje sklonost kriminalnom ponašanju, ali i rezultatima istraživanja u kojim su zaključili da je navedena sklonost posljedica genetskog nasljeđivanja. Richard Dugdale⁷ jedan od začetnika znanstvenih istraživanja o povezanosti nasljeđa i kriminalnih sklonosti čovjeka. On je u rezultatima svojeg istraživanja na obitelji Juke godine 1877. ustanovio da određeni ljudi imaju „loše“ gene koji se prenose iz generaciju u generaciju.

U okviru ovih teorija rađena su istraživanja s uzorkom blizanaca, rođaka i djece koja nisu odgajana u istom okruženju, a rodili su ih isti roditelji skloni kriminalnom ponašanju. Dobiveni rezultati upućivali su na povećanu ko incidenciju pojave kriminalnog ponašanja kod djece koja su bila usvojena i odgajana u nedelinkventnom okruženju, ali su im biološki roditelji imali sklonosti kriminalnom ponašanju. Također, istraživanjima jednojajčanih i dvojajčanih blizanaca dokazano je da je vjerojatnost ili podudarnost u situacijama kada je jedan od blizanaca bio delinkvent da će i drugi ispoljiti takvo ponašanje veća kod jednojajčanih (35,5%), nego kod dvojajčanih blizanaca (12,5%). Drugim riječima, podudarnost kriminalnog ponašanja veća je kod jednojajčanih nego dvojajčanih blizanaca, što nikako ne znači da su oni skloniji kriminalu.⁸

Kritika ovih istraživanja temelji se na vjerodostojnosti rezultata. Naime, ni jedno istraživanje nije sa 100%-tnom vjerojatnošću dovelo u vezu nasljeđe i kriminalne sklonosti. Nadalje, ove teorijama u svojim obrazloženjima nisu uzele u obzir utjecaj osobnog iskustva i okruženja u kojem osoba živi pa se stoga njihova tumačenja smatraju nedovoljno razrađenima.

2.1.3. Kromosomska teorija

Sredinom šezdesetih godina 20. stoljeća među znanstvenicima su bile popularne studije o kromosomskim aberacijama i njihovom utjecaju na agresivno ponašanje. Ovo je jedna od novijih teorija koja svoje polazište također nalazi u nasljeđu, samo u svojim istraživanjima zastupnici ove teorije koriste druge metodologije. Jedan od glavnih predstavnika ovih teorija

⁶ Derenčinović, D., Getoš, A. M. (2008). Uvod u kriminologiju s osnovama kaznenog prava. Zagreb: Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu.

⁷ Dugdale, R. (1877). The Jukes. New York.

⁸ Christiansen, K. O. (1977). A preliminary study of criminality among twins. In: Bases of criminal behavior. Ed. By S. A. Mednik and K. O. Christiansen. New York.

je američki znanstvenik Jacobs⁹ koji je smatrao da u slučajevima kad je poremećen normalni raspored kromosoma dolazi do poremećaja koji uzrokuje sklonost nekim osobinama povezanim sa sklonošću kriminalnom ponašanju. Rezultati istraživanja provedenog 1965. godine u Škotskoj utvrdili su da je kod 8 od 197 opasnih zločinaca smještenih u posebnoj ustanovi nađen prekobrojni kromosom y, inače odgovoran za razvoj tipično muških osobina. Ovo istraživanje bio je poticaj pretpostavkama da će muškarci koji umjesto normalne XY konfiguracije DNA imaju višak Y kromosoma, dakle XYY, biti skloniji agresivnom ponašanju te da će se češće nalaziti u zatvorskoj populaciji.

Kritička analiza istraživanja, pokazuje međutim da delinkventno ponašanje ni u kojem slučaju ne može ovisiti samo o kromosomskoj aberaciji te se nije moglo isključiti da bi ostali čimbenici, osobito socijalni, i kod normalnog stanja kromosoma doveli do delinkventnog ponašanja.¹⁰

2.1.4. Endokrinološka teorija

Teorija se razvija 30-ih godina 20. stoljeća a glavni predstavnici su Schlapp i Smith¹¹. To je znanstveni pristup koji se bavi proučavanjem osobina ličnosti i rada žlijezda s unutarnjim lučenjem te njihovom povezanošću. Osnovno je polazište da osobe s poremećajem endokrinološkog sustava imaju predispozicije za delinkventno ponašanje. Endokrini poremećaji uzrokuju mentalne poremećaje i nisku inteligenciju, što je sve predispozicija za delinkvenciju.

Kritika ove teorije temelji se na modernim znanstvenim mišljenjima da većina navedenih poremećaja nije nasljedna i da samo dio poremećaja u radu endokrinih žlijezda može utjecati na agresivno ponašanje, pa samim time i mogućnost delinkvencije.

Psihološke teorije

teorije frustracije

teorija inteligencije

psihoanalitička teorija

psihopatološke teorije

2.2. Psihološke teorije

Psihološke teorije u prvi plan tumačenja uzroka devijantnog ponašanja stavljaju karakteristike ličnosti i kognitivne poremećaje te njihovu vezu s okruženjem, biokemijskim procesima u tijelu te raznim drugim čimbenicima. Zbog takvog određenja ne smatraju se isključivim i determinističkim kao neke druge teorije. Načelno sve teorije koje podupiru psihološka objašnjenja uzroka delinkvencije imaju nekoliko zajedničkih elemenata:

- osobe sklone delinkvenciji ne razlikuju (ili ne žele razlikovati) dobro od lošeg
- psihološki poremećaju uzrokovani su brojnim čimbenicima
- počinitelji su uglavnom osobe s poremećajem osobnosti
- neki počinitelji nemaju mogućnost kontrole svog ponašanja.

⁹ Jacobs i sur. (1965). Aggressive Behavior, Mental Sub-normality, and the XYY Male, Nature, 108, str. 1351.

¹⁰ Singer, M. i sur. (2002). Kriminologija, Nakladni zavod Globus, Zagreb.

¹¹ Schlapp, M. G., Smith, E.W. (1928). The new chriminology. New York.

Budući da predstavnici ovih teorija smatraju da su uzroci delinkventnog ponašanja u psihološkim karakteristikama i osobinama ličnosti kao što su motivi, inteligencija i stavovi, razvile su se teorije koje apostrofiraju neke od navedenih osobina.

Kritika ovih teorija smatra da, iako je njihov doprinos izučavanju etiologije kriminaliteta vrlo velik jer su napravili iskorak u smislu udaljavanja od determinističkog tumačenja, ipak se u ovim teorijama uočava prioritarno određivanje uzroka u psihološkim karakteristikama, zanemarujući pritom sve druge čimbenike koji djeluju na razvoj ljudskog ponašanja.

Također, neka istraživanja nisu pokazala jednoznačnost u svojim rezultatima i moguću primjenu na različite grupe ljudi.

2.2.1. Teorija frustracije

Zagovornici ove teorije (Dollard¹²) smatraju da uzrok delinkventnog ponašanja treba tražiti u frustracijama i njihovim posljedicama, posebice ako one dugotrajno djeluju na čovjeka. Oni smatraju da se u razvoju kriminalnog ponašanja posebno treba posvetiti frustracijama nastalim zbog nezadovoljenja potreba u ranoj životnoj dobi.

Definicija frustracija: stanje osjećajne nelagode, nezadovoljstva i napetosti izazvano zaprekama u ostvarenju nekog cilja ili potrebe.

Frustracijama, čiji izvori mogu biti vanjski (proizlaze iz društvene sredine ili prirode) i unutarnji (uvjetovani osobnim karakteristikama, sukobima motiva, osobinama ličnosti ili tjelesnim nedostacima), želi delinkventno ponašanje objasniti kao posljedicu i reakciju pojedinca na lišavanje ili iznevjerena očekivanja.

2.2.2. Teorija inteligencije

Predstavnici ove teorije (Goddard¹³, Goring¹⁴, Burt¹⁵) smatraju da ishodište delinkvencije treba tražiti u intelektualnim sposobnostima, odnosno smanjenu razinu inteligencije povezuju s nemogućnošću shvaćanja društvenih normi što dovodi do njihova kršenja, tj. do delinkvencije.

Inteligencija se najčešće definira kao sposobnost snalaženja u novim situacijama, a njenu osnovu čine sljedeće sposobnosti: brzina adaptacije na postojeće i novonastale uvjete, brzina i lakoća učenja, apstraktno mišljenje, brzina osjetljivosti za zadani problem, shvaćanje matematičkih problema, sposobnost korištenja riječi prilikom govora i pisanja, razumijevanje ideja, opća sposobnost osobe uključujući svrhovitu primjenu svih prije navedenih sposobnosti.

Zagovornici ove teorije smatraju da su osobe snižene inteligencije podobne za pomaganje i sudioništvo u činjenju kaznenih djela ili prihvaćanje krivnje za počinjenje neke kažnjive radnje. Također smatraju da osobe s lakom mentalnom retardacijom ponekad osjećaj

¹² Dollard, J. (1939). *Frustration and Aggression*. Yale University Press: New Haven.

¹³ Goddard, H. (1920). *Human efficiency and levels of intelligence*. Princeton.

¹⁴ Goring, C. (1919). *The English convict*. London.

¹⁵ Burt, C. (1944). *The young delinquent*. London.

zapostavljenosti i diskriminacije žele nadoknaditi agresivnim ponašanjem samo da bi dokazali i zadobili bolji status u sredini u kojoj žive.

Kritičari ove teorije naglašavaju da u odnosu između mentalne retardacije i delinkvencije u kriminologiji postoji velika nesigurnost, ali s jače izraženom tendencijom prema stajalištu da niža inteligencija nije značajniji uzročni čimbenik koji doprinosi delinkventom ponašanju.¹⁶

2.2.3. Psihoanalitička teorija

Delinkventno ponašanje zagovornici ove teorije (Sigmund Freud¹⁷, Alfred Adler¹⁸) objašnjavaju preko nesvjesnih psihičkih procesa, što znači da su naše misli, osjećaji i radnje rezultat djelovanja pokretača kojih nismo svjesni i kojih možemo postati svjesni samo s pomoću psihoanalitičkih postupaka (analiza snova, analiza omaški, slobodnim asocijacijama, interpretacijom). Temeljno je ishodište psihoanalitičara da je čovjek po prirodi asocijalno biće i da je ono zločesto u njemu smješteno u podsvijesti kao nagonka struktura.

Prema Freudu, ličnost čine tri osnovne strukture koje imaju snažan utjecaj na naše ponašanje:¹⁹

- *id* predstavlja nagon, sebično zadovoljavanje vlastitih želja i potreba. Ponašanje ljudi kod kojih je dominantna ova komponenta najbolje se može opisati na primjeru novorođenčeta koje u toj životnoj fazi bezuvjetno traži da se njegove potrebe ispune;
- *ego* predstavlja, razum, svijest, mišljenje. Kako dijete sazrijeva, razvija se u interakciji osobina ličnosti i socijalne okoline, postupno ego zamjenjuje id i kanalizira ponašanja tako da se sebičnost potiskuje i izgrađuje se osjećaj brige za tuđe potrebe;
- *superego* predstavlja moralnu savjest koja se odnosi na stalno preispitivanje izbora dobrog i lošeg u ponašanju.

Ego je u stalnoj borbi između zahtjeva ida za zadovoljenjem nagonskih instinkata i zahtjeva superega koji mu stalno govore što smije, a što ne smije i koji mu ne dopušta da se povede za zahtjevima ida ako to nije društveno prihvatljivo. Ego nastoji postići kompromis, a ukoliko to ne postigne, tada se zahtjevi ida potiskuju, što u određenom razdoblju može izazvati komplikacije i odraziti se na ponašanje.

Zdrav razvoj i sazrijevanje u ranoj životnoj dobi presudno je za buduće društveno prihvatljivo ponašanje. Traumatizirajući događaji u djetinjstvu, zbog kojih se ne razvijaju ego i superego, uzrok su dominaciji ida kod delinkventnih osoba koje svoje ponašanje usmjeravaju na zadovoljenje sebičnih potreba, ne uvažavajući društvene ni moralne norme sredina u kojima žive.

2.2.4. Psihopatološke teorije

Ove teorije razvile su se tijekom 50-ih godina prošlog stoljeća kako bi istražile kriminalitet u kojem počinitelji ne iskazuju nimalo suosjećajnosti prema svojim žrtvama te kaznena djela

¹⁶ Singer, M. i sur. (2002). Kriminologija, Nakladni zavod Globus, Zagreb.

¹⁷ Derenčinović, D., Getoš, A. M. (2008). Uvod u kriminologiju s osnovama kaznenog prava. Zagreb: Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu.

¹⁸ Adler i sur. (1991). Criminology. New York.

¹⁹ Singer, M. i sur. (2002). Kriminologija, Nakladni zavod Globus, Zagreb.

čine na izrazito okrutan način, a jedan od značajnih predstavnika ovih teorija je njemački psiholog Hans Jurgen Eysenck²⁰.

Pod psihopatijom podrazumijeva se duševni sklop određenih ljudi kod kojih se intelektualne funkcije obavljaju bez posebnih smetnji ili grešaka, ali ostale psihičke osobine svojom nastranošću onemogućuju toj osobi da se prilagodi socijalnim i moralnim normama društva u kojem žive.

Uzroci psihopatskih osobina mogu biti nasljedni, urođeni ili stečeni.

Kod psihopatske strukture ličnosti najčešća su sljedeća obilježja: bezosjećajnost, pomanjkanje međuljudskih odnosa, omalovažavanje normi ponašanja sredine u kojoj žive, neprijateljski odnos prema društvu, nedostatak osjećaja krivnje, seksualna nezrelost, pretjerana ovisnost o drugima, bezobzirnost u zadovoljavanju svojih želja, nesposobnost promjena svog ponašanja unatoč lošim iskustvima, primjerice kaznama, a tolerancija na frustracije im je niska.

Navedene karakteristike ličnosti mnogi psihijatri svrstavaju u grupu „kriminalnih ličnosti”, koje još nazivaju i sociopatskim ličnostima.

Iako se psihopatija (poremećaj ličnosti) i sociopatija (ovo je zastarjeli naziv za antisocijalni poremećaj ličnosti) ne smatraju bolestima, neki stručnjaci smatraju da je kod takvih osoba resocijalizacija moguća jedino biomedicinskom intervencijom, kojom se s pomoću određenih sredstava inhibiraju njihovi impulsi koji su pokretači negativnog ponašanja. Potrebno je naglasiti da poremećaja ličnosti ima vrlo raznolikih, od shizotipnog, opsesivnog, paranoidnog, ovisnog, graničnog, narcisoidnog do antisocijalnog i da je antisocijalni taj koji je sklon kriminalnom ponašanju.

2.3. Sociološke teorije

Sociološke teorije nastale su kao reakcija na biološke i psihološke teorije, a koristile su u svojim polaznim premisama eksterne pristupe objašnjenju uzroka delinkvencije, odnosno prikazivale su ulogu društvenih faktora u objašnjenju ljudskog ponašanja. Suvremeni stav socioloških teorija, ali i interdisciplinarnog pristupa izučavanja etiologije kažnjivog ponašanja naglašava da je čovjek društveno, biološko, psihološko i duhovno biće i niti jedna od navedenih dimenzija se ne može izučavati odvojeno. Klasična kriminologija izučava kažnjiva ponašanja kroz većinom zakonske definicije, dok sociologija kriminala, kriminal analitički odvaja od formiranja kriminalne ličnosti.

Ove teorije temelje se na prihvaćanju bioloških i psiholoških osobina ličnosti, ali pritom uvažavaju različite društvene uzroke koji mogu utjecati na razvoj delinkvencije.

Iako brojne sociološke teorije daju različit pristup tumačenju uzročnosti kriminaliteta, postoji nekoliko zajedničkih elemenata značajnih za sve sociološke teorije:

- socioekonomske prilike oblikuju ponašanja pojedinaca i društva
- socijalna nejednakost i siromaštvo povezani su s delinkvencijom i kriminalitetom
- supkulturne vrijednosti često su u suprotnosti od prihvaćenih općih vrijednosti društva, što stvara pritisak koji može dovesti do konflikta između supkulture i šire društvene zajednice.

Sociološke teorije

teorija anomije

teorija diferencijalne asocijacije i identifikacije

teorija delinkventnih supkultura

socijalno ekološka teorija

²⁰ Eysenck, H. (1964). Crime and personaliti. London.

Delinkvencija i kriminalitet povezani su s lošim uvjetima života određene skupine ljudi u društvu, kao što su siromaštvo, loši uvjeti stanovanja, nisko obrazovanje i disfunkcionalne obitelji.

Kritika ovih teorija naglašava da se naglasak previše stavlja na odgovornost društva, a pritom se minimaliziraju drugi čimbenici, primjerice osobnost i karakteristike pojedinca. Često prenaplašavaju siromaštvo kao uzrok delinkvencije iako brojna istraživanja pokazuju da postoje sredine u kojima, bez obzira na visok stupanj siromaštva, nema teških oblika kriminaliteta.²¹ Neke od ovih teorija također reflektiraju trenutnu političku ideologiju, što umanjuje njihovu objektivnost.

2.3.1. Teorija anomije

Začetnik ove teorije je francuski sociolog Emile Durkheim²², koji je anomiju društva izučavao krajem 19. stoljeća. Njegov koncept anomija (bezakonja) predstavlja sliku društva u kojem nema jasnih normi i kriterija koji određuju prihvatljiv način ponašanja ljudi u zajednici. Takva stanja nastaju za vrijeme velikih društvenih turbulencija kao što su rat ili katastrofa ili prijelaz iz jednog političko-ekonomskog sustava u drugi. Stare društvene norme koje su tradicionalno vrijedile zbog određenih razloga više se ne prihvaćaju, a nove se još nisu konstituirale. Pojedinaac je dezorijentiran te počinje stvarati nova pravila koja su za njega osobno prihvatljiva, ne obazirući se pritom na društveno okruženje. Nedostatak socijalne kontrole, kada društvo ne reagira ili nije u mogućnosti reagirati, uzrok je, prema Durkheimu pojave kriminaliteta.

Američki sociolog Robert Merton²³ je 30-ih godina 20. stoljeća produbio Durkheimovu teoriju, a fokusirao se na društveni položaj građana na javno priznatoj ljestvici. On smatra da su društvene vrijednosti jasno postavljene za sve građane, no one nisu na jednak način dostupne svim strukturama društva. To znači da su društvene vrijednosti kao što su stjecanje bogatstva, društveni status, školovanje i zdravstvene usluge težnja svih slojeva društva, no za one iz nižih slojeva, koji su opterećeni siromaštvom i nezaposlenošću, takva težnja ostaje neostvariva. Da bi ipak dosegнули neku od tih vrijednosti, zbog nezadovoljstva i pritiska društva, ljudi se okreću protuzakonitim ponašanjima.

2.3.2. Teorija diferencijalne asocijacije i identifikacije

Edwin Sutherland²⁴ sociolog i kriminolog, bavio se u prvoj polovici dvadesetog stoljeća uzrocima kriminaliteta te je zastupao mišljenje da je diferencijalna asocijacija proces društvenog učenja preuzimanjem modela ponašanja iz delinkventnih skupina, neposrednim sudjelovanjem ili u kontaktu s osobama delinkventnog ponašanja.

Delinkventno ponašanje uči se u procesu komunikacije, u interakciji s drugima, a sam proces učenja odvija se kroz proces socijalizacije. Princip diferencijalne asocijacije podrazumijeva delinkventno ponašanje kao naučeno, a ne naslijeđeno. Pojedinaac postaje delinkvent zato što

²¹Singer, M. i sur. (2008). Kriminološke osobitosti maloljetničke delinkvencije, Nakladni zavod Globus, Zagreb.

²²Durkheim, E. (1897). Suicide: A Study in Sociology, New York.

²³Merton, R. (1938). Social Structure and Anomie, American Sociological Review, 3.

²⁴Sutherland, E. (1947). Principles of criminology, Philadelphija.

je u kontaktu s kriminalnim obrascima ponašanja, a istovremeno misli da je izoliran ili ne prihvaća pozitivne obrazaca ponašanja koji vrijede. Naime, s obzirom na društvene vrijednosti, svi imaju iste ciljeve, samo što onaj koji je sklon delinkventnom ponašanju te ciljeve ostvaruje delinkventnim ponašanjem, ali ih ostvaruje te tako daje primjer ostalima koji teže istim ciljevima. Veća je vjerojatnost da će osoba krenuti putem delinkvencije ako je dob u kojoj se susreće s negativnim modelima ponašanja niža.

Teorija diferencijalne asocijacije kasnije je dorađena pod pritiskom spoznaje da velik broj pojedinaca koji su u bliskom kontaktu s delinkvencijom nikad nisu postali delinkventi. Zato je dodana, kao ključni čimbenik, motivacija koja pokreće osobu na identifikaciju s delinkventima.

2.3.3. Teorija delinkventnih supkultura

Glavni predstavnici ove teorije sociolozi Cohen²⁵, Cloward i Ohlin²⁶ napravili su sredinom 20. stoljeća zaokret u dotadašnjim sociološkim teorijama stavljajući supkulture u središte tumačenja uzroka delinkvencije mladih. Supkulture su podgrupe koje imaju svoje norme, vrijednosti i obrasce ponašanja koje se suprotstavljaju dominantnoj kulturi.²⁷

Fenomen supkulture neminovno je prisutan u odrastanju mladih, no delinkvencija se javlja tek kad se socijalizacijom usvoje neprihvatljive vrijednosti.

Tijekom sazrijevanja mnogi će mladi proći fazu identifikacije s nekom od supkultura, no preuzimajući uloge u društvenoj strukturi, usvajaju konvencionalan stil života i prihvaćaju tradicionalne društvene vrijednosti. Supkulture često nastaju u društvima u kojima je prisutna ekonomska i kulturna deprivacija. Naime, osoba koja odrasta u uvjetima u kojima nema zadovoljene osnovne materijalne i kulturne zahtjeve tijekom sazrijevanja shvaća da nema jednake mogućnosti u postizanju kulturnih ili društvenih ciljeva kao što imaju pripadnici viših slojeva društva, pa se udružuje sa sličnima sebi. Takve društvene skupine imaju posebnosti organizacije, pravila ponašanja, odijevanja te zajedničke interese i ciljeve. U grupama se odbacuju dominantne vrijednosti i norme društva u kojem grupa postoji te se stvaraju u prihvaćaju vrijednosti grupe. Pojedinač kroz grupu ostvaruje svoje ciljeve, ali prvenstveno u njoj dobiva status i poštovanje koje zasigurno ne bi imao u redovnom društvenom okruženju. Kritika ove teorije naglašava da je pripadnost supkulturi presudna za manji dio mladih pripadnika u njihovom kasnijem delinkventnom ponašanju.

2.3.4. Socijalno ekološka teorija

Doprinos *čikaške škole* u etiološkim tumačenjima vidljiv je u ovoj teoriji koja naglasak stavlja na određene zone grada i njihove karakteristike. Predstavnici ove teorije ponajprije američki sociolozi Clifford Shaw i Henry McKay²⁸, te Thorsten Sellin²⁹ teorije smatraju da se kriminalitet događa češće u nekim dijelovima gradova, s obzirom na etničke grupe koje u

²⁵ Cohen, A. K., Lindesmith, A., Schussler, K. (1956). *The Sutherland papers*. Indiana University Press, Bloomington.

²⁶ Cloward, R., A., Ohlin, I. E. (1960). *Delinquency and opportunity*. Glencoe, JII.

²⁷ Haralambos, M. (1994). *Uvod u sociologiju*, Zagreb, Nakladni zavod Globus.

²⁸ Shaw, C., McKay, H. (1931). *Juvenile Delinquency in Urban Areas*, Chicago.

²⁹ Sellin, T. (1938). *Culture Conflict and Crime*, New York.

njima žive te s obzirom na strukturalne uvjete koji su prisutni u takvim dijelovima grada. Istraživanjima su utvrdili da prenapučenost stanovništvom, loši komunalni uvjeti, neprikladan gradski prijevoz, nezaposlenost, siromaštvo, loše obrazovanje i nezaposlenost znatno utječu na društvenu nesigurnost, što je značajna predispozicija za visoku stopu delinkvencije.

Tablica 1: Prikaz nekih kriminoloških teorija, njihovih glavnih predstavnika i osnovnih postavki teorija

NAZIV TEORIJE	GLAVNI PREDSTAVNICI	OSNOVNE POSTAVKE
Biološke teorije		
antropološka teorija	Cesare Lombroso, Enrico Feeri	Delinkventno ponašanje tumači se isključivo determinizmom tjelesnih i psihičkih karakteristika.
teorije nasljeđa	Enrico Feeri, Henry Goddard, Richard Dugdale	Delinkventno ponašanje urođena je i nasljedna pojava.
kromosomska teorija	Jacobs	Uzrok delinkventnog ponašanja je poremećaj u staničnoj jezgri, višak Y kromosoma.
endokrinološka teorija	Schlapp, Smith, Podolski	Poremećaj rada endokrinološkog sustava bitno utječe na psihofizički razvoj, a time i na razvoj delinkventnog ponašanja.
Psihološke teorije		
teorija frustracije	Dollard	Uzrok delinkventnog ponašanja nalazi u frustracijama koje izazivaju razočaranje, emocionalne promjene i poremećaje u psihičkom funkcioniranju.
teorija inteligencije	Goddard, Goring, Burt	Delinkventno ponašanje dovodi se u vezu s intelektualnim sposobnostima, prvenstveno niskom razinom inteligencije.
psihoanalitičke teorije	Sigmund Freud, Alfred Adler, Karl Jung	Delinkvencija proizlazi iz psihičkog stanja, iz dijela nesvjesnog, prije svega zbog potisnute seksualne energije i impulsa.
psihopatološke teorije	Hans Jurgen Eysenck	Uzrok delinkvencije jesu teže devijacije psihičkih funkcija u sferi svijesti, mišljenja, emocija, raspoloženja.
Sociološke teorije		
teorija anomije	Emile Durkheim, Robert Merton	Anomija je stanje društva u kojem nema jasnih normi, iz čega proizlazi samovolja pojedinca i nametanje vrijednosti manjih grupa ili pojedinaca.
teorija diferencijalne asocijacije i identifikacije	Edwin Sutherland, Cressey	Delinkventno ponašanje uči se od drugih članova društva ili grupa.
teorija delinkventnih supkultura	Choen, Cloward, Ohlin	Delinkventno ponašanje proizlazi iz prihvatanja vrijednosti i stavova supkulture jer je pojedinac u dominantnoj kulturi izoliran i onemogućen u svojim

		ciljevima.
socijalno ekološke teorije	Clifford Shaw, Henry McKay, Thorsten Sellin	Delinkvencija je posljedica negativnih uvjeta društva i karakteristika urbanih sredina koje neposredno utječu na društvenu sigurnost.
integrativne teorije	Charles Tittle, Brian Vila, Thomas J. Bernard, Jeffrey B. Snipes	U objašnjenju delinkvencije integriraju različite čimbenike (bio-psiho-socijalne) te inzistiraju na empirijskom dokazivanju pretpostavki.

2.4. Kritika tradicionalnih teorija i integrativne teorije

Američki sociolog Bortner³⁰ naglašava nekoliko temeljnih kritika tradicionalnih teorija kriminaliteta:

- pretjerano naglašavanje niskog socioekonomskog statusa koji proizlazi iz definicija delinkvencije i službenih statistika o otkrivenom kriminalitetu
- nekritično zauzimanje za znanstvenost pojedinog teorijskog modela
- nedostatna tretmanska orijentacija teorija koje suviše naglašavaju prilagodbu osobe u socijalnom okruženju
- zanemarivanje uloge pravosudnog sustava u generiranju i održavanju kriminalnog ponašanja
- nedostatak kritičkog analiziranja povezanosti između kriminaliteta i ukupne društvene strukture.

Kao odgovor na postojeće teorijske modele, uvažavajući pritom i sve kritičke pristupe u suvremenoj kriminologiji, sve više značenja dobivaju kriminolozi koji se u etiološkom pristupu kriminalitetu integriraju različite čimbenike pojave te su usmjereni za empirijsko dokazivanje teoretskih pretpostavki. Integrativne teorije intenzivno se razvijaju zadnjih 20-ak godina, a najznačajniji predstavnici su Charles Tittle, Brian Vila, Thomas J. Bernard i Jeffrey B. Snipes.

Charles Tittle³¹ u svojem pristupu integrira dijelove teorije diferencijalne asocijacije, teorije anomalije, teorije konflikta, socijalne kontrole, etiketiranja te teorije rutinskih aktivnosti. Smatra da vrsta devijantnog ponašanja koje bi se moglo manifestirati ovisi o zajedničkom utjecaju motivacije s četiri ključne varijable: intenzitet doživljene kontrole, pruženih mogućnosti, prisile i samokontrole.

Brian Vila³² smatra da teorijski pristup objašnjenju kriminaliteta mora obuhvatiti ekološke, integrativne i razvojne čimbenike, i to na mikrorazini i makrorazini. Na mikrorazini Vilina teorija objašnjava kako je individualno kriminalno ponašanje pod utjecajem, ali nije determinirano sustavnim interakcijama između ekoloških, individualnih i socijalnih čimbenika tijekom životnog vijeka. Na makrorazini objašnjava evoluciju populacije kroz frekvenciju javljanja pojedinih kaznenih djela te pristupe kontroli kriminaliteta. Kriminalitet

³⁰ Bortner, M. A. (1988). *Delinquency and Justice - An Age of Crisis*, McGraw-Hill Book Company, New York.

³¹ Tittle, C. R. (2004). Refinding Control Balance Theory, *Theoretical Criminology*, 8, 4, 395-428.

³² Vila, B. (1994). A General Paradigm for Understanding Criminal Behavior: Extending Evolutionary Ecological Theory, *Criminology*, 32, 3, 311-360.

smatra interaktivnom dinamikom između individualnih osobina pojedinaca te drugih osoba i okoline.

Thomas J. Bernard i Jeffrey B. Snipes³³ prezentiraju novu interpretaciju postojećih teorija koje omogućuju integraciju sadržaja različitih teorija. Njihov pristup temelji se na potrebi pronalaženja pravilne uloge teorije u znanstvenom procesu.³⁴

PITANJA ZA PONAVLJANJE

1. Koje su moguće etiološke poveznice somatske ili psihičke bolesti s delinkventnim ponašanjem?
2. Navedi primjer znanstvenog istraživanja kojima se potkrijepljuje teorija nasljeđa.
3. Koja je najznačajnija karakteristika kromosomske teorije?
4. Definiraj frustraciju i njen etiološku doprinos nastajanju delinkvencije.
5. Navedi izvore frustracija s primjerima.
6. Definiraj pojam inteligencije i navedi tri primjera intelektualnih sposobnosti.
7. Navedi kritike etiološkim razmišljanjima koja delinkvenciju povezuju s inteligencijom.
8. Objasni psihoanalitičku teoriju uzroka delinkvencije kroz Freudovo učenje o trosložnoj strukturi ličnosti.
9. Objasni poremećaj ličnosti (psihopatiju) kao mogućeg uzročnika delinkvencije, nabroji pet osobina takve strukture ličnosti.
10. Nabroji tri zajednička elementa značajna za većinu socioloških teorija.
11. Što je anomija društva i kakva je njena poveznica s etiološkog aspekta kriminaliteta?
12. Objasni princip diferencijalne asocijacije i identifikacije u kontekstu nastanka kriminaliteta.
13. Zašto je postojanje supkultura važno za delinkvenciju mladih?
14. Koje su temeljne kritike tradicionalnih teorija kriminaliteta?
15. Kakve su to integrativne teorije?

3. ETIOLOGIJA MALOLJETNIČKE DELINKVENCije KROZ KONCEPT KRIMINOGENIH RIZIKA I ZAŠTITNIH ČIMBENIKA

U pokušaju objašnjenja uzroka maloljetničke delinkvencije ne postoji isključivi pristup ili teorija kojom bi se sveobuhvatno opisali čimbenici koji utječu na ovu pojavu. Zbog toga su prikazane neke od najznačajnijih kriminoloških teorija čija se teoretska objašnjenja mogu primijeniti i na delinkvenciju mladih. Međutim, možemo reći da je u zadnjih dvadeset godina vrlo prihvaćen model tumačenja uzroka maloljetničke delinkvencije kroz razvojni model, odnosno koncept kriminogenih rizika i zaštitnih čimbenika, prvenstveno zbog toga što se detektiranjem rizičnih i zaštitnih čimbenika lakše usmjerava prevencija ili tretman.

Prikupljanjem brojnih rezultata višegodišnjih istraživanja etiologije delinkventnih ponašanja djece i mladih izrađen je prikaz rizičnih i zaštitnih čimbenika koji su predstavljeni u odnosu na domenu pripadnosti.³⁵

³³ Vold, G. B., Berdard, T. J., Snipes, J. B. (2002). *Theoretical Criminology*, Oxford University Press, New York, Oxford.

³⁴ Ricijaš, N. (2009). *Pripisivanje uzročnosti vlastitog delinkventnog ponašanja mladih*, Doktorska disertacija, Zagreb: Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu.

Tablica 2: Rizični i zaštitni čimbenici (modificirani pregled čimbenika za početak delinkvencije, Office of the Surgeon General, 2001, prema Bašić 2009)

Domena	Rizični čimbenici, rani početak, 6-11 godina	Rizični čimbenici, rani početak, 12-14 godina	Zaštitni čimbenici*
Individualni	Opći prijestupi Zloporaba droga Biti muško Agresija** Hiperaktivnost Problem/antisocijalna ponašanja Izloženost nasilju na televiziji Medicinski, fizički problemi Nizak IQ Antisocijalni stavovi Vjeronanja Nepoštenje**	Opći prijestupi Nemir Teškoće koncentracije** Ulazak u rizike Agresija** Biti muško Fizičko nasilje Antisocijalni stavovi Vjeronanja Kaznena djela protiv drugih osoba Problem/antisocijalna ponašanja Nizak IQ Zloporaba droga	Netolerantni stavovi prema devijacijama Visok IQ Biti žensko Pozitivna socijalna orijentacija Percipiranje sankcija za uporabu agresije
Obiteljski	Nizak socijalno-ekonomski status /siromaštvo Antisocijalni roditelji Siromašni odnosi roditelj/dijete Neskladna, popustljiva ili nekonzistentna disciplina Odvajanje od roditelja Drugi uvjeti Roditelji zlostavljači Zanemarivanje	Siromašni odnosi roditelj/dijete Neskladna i popustljiva disciplina Slabo nadgledanje Siromašno roditeljsko uključivanje Antisocijalni roditelji Razrušen dom Nizak socijalno-ekonomski status/siromaštvo Roditelji zlostavljači Obiteljski konflikti**	Topli odnosi i potpora roditelja ili drugih odraslih osoba Roditeljska pozitivna evaluacija vršnjaka Roditeljsko nadgledanje
Školski	Siromašni stavovi Školska izvođenja	Siromašni stavovi, izvođenja, akademski neuspjesi	Dogovor sa školom Prepoznatost za uključivanje u konvencionalne aktivnosti
Vršnjačke grupe	Slabe socijalne veze Antisocijalni vršnjaci	Slabe socijalne veze Antisocijalni, delinkventni vršnjaci Članstvo u bandama	Prijatelji uključeni u konvencionalne aktivnosti
Zajednica		Kriminal u susjedstvu Droge Dezorganizacija susjedstva	

*nepoznat početak

** samo muškarci

3.1. Činitelji rizika

³⁵ Bašić, J. (2009). Teorije prevencije: prevencija poremećaja u ponašanju i rizičnih ponašanja djece i mladih. Zagreb, Školska knjiga.

Rizični faktori ili činitelji rizika obično se izražavaju kao vjerojatnoća, odnosno izvjesnost budućih problema.³⁶ To su svi utjecaji koji povećavaju izvjesnost ozbiljnijih poteškoća u procesu socijalizacije djeteta, a variraju od bioloških, obiteljskih, do uvjeta šire okoline, uključujući školu. Razlikujemo dvije veće skupine:

1. rizične osobine, odnosno predispozicije – kao što je već navedeno, spol je jedan od značajnih činitelja rizika razvoja maloljetničke delinkvencije, no u sklopu rizičnih predispozicija javljaju se, primjerice, temperament, hiperaktivnost, kao i neke kognitivne poteškoće djeteta

2. obilježja okruženja – uvjeti okoline koji imaju neposredan i posredan učinak na ukupnu količinu rizika. Primjerice, siromašni roditelj koji je ostao bez posla s većom će vjerojatnošću, pod utjecajem socijalnih stresora, postati depresivan ili/i agresivan i kao takav slabije tolerantan na frustraciju te skloniji zlostavljanju.³⁷

Definiciju rizičnih čimbenika daju i Wilson i Rolleston³⁸, koji ih dijele na statične i dinamične.

Statički čimbenici rizika su prediktivni, ali nisu podložni promjenama (odnose se na prethodna delinkventna ponašanja, dob u vrijeme počinjenja prvog kaznenog djela), dok su dinamički čimbenici rizika oni aspekti života počinitelja kaznenih djela koji su vezani uz sadašnju situaciju, koji su podložni promjenama (tretman, razni oblici intervencija).

Jednu od priznatijih podjela rizičnih čimbenika dali su Andrews, Bonta i Wormith.³⁹ Oni razlikuju „veliku četvorku rizičnih čimbenika“ i „osam centralnih rizičnih čimbenika“. Naime, unutar identificiranih rizičnih čimbenika opisuju koja su to rizična ponašanja, ali i preporučeni oblici intervencije za svaki pojedini rizični čimbenik.

Williams, Ayers i Artur⁴⁰ navode najčešće spominjane i u istraživanjima potvrđene rizične čimbenike koje su podijelili u pet kategorija: biološke, individualne, rizike vezane uz školu, obitelj i zajednicu.

Tablica 3: Rizični čimbenici (prema Williams i sur., 1997.)

Rizični faktori

svi utjecaji koji
povećavaju
izvjesnost
ozbiljnijih
poteškoća u
procesu
socijalizacije
djeteta

³⁶ Fraser, M.W. (1997). The ecology of childhood: A multisystem perspective. U: Fraser, M. Resilience in childhood: An ecological perspective. Washington: National Association of Social Workers.

³⁷ Ajduković, M. (1999). Ekološki multidimenzionalni pristup sagledavanju činitelja rizika i zaštite u razvoju poremećaja u ponašanju djece i mladeži. U: Bašić, J., Janković, J. (ur.); Rizični i zaštitni čimbenici u razvoju poremećaja u ponašanju djece i mladeži. Zagreb. Povjerenstvo Vlade RH za prevenciju poremećaja u ponašanju djece i mladeži i zaštitu djece s poremećajima u ponašanju, 47-62.

³⁸ Wilson, N., Rolleston, R. (2004). A risk-Need Profile Using Four Measures for Youth Offenders Incarcerated in Young Offender Units, Department of Corrections Research, New Zealand.

³⁹ Andrews, D. A., Bonta, J., Wormith, J. S. (2006). The Recent Past and Near Future of Risk and/or Need Assessment, Crime and Delinquency, 52, 1, 7-27.

⁴⁰ Williams, J. H., Ayers D. C., Arthur, W. M. (1997). Risk and Protective Factors in Development of Delinquency and Conduct Disorders. U: Fraser (UR): Risk and Resilience Childhood: An Ecological Perspective. NASW Press, 140-170.

GENETSKI ILI BIOLOŠKI ČIMBENICI	INDIVIDUALNI I VRŠNJAČKI ČIMBENICI	RIZIČNI ČIMBENICI POVEZANI SA ŠKOLOM	RIZIČNI ČIMBENICI U OBITELJI	RIZIČNI ČIMBENICI U ZAJEDNICI
perinatalna trauma	misli o delinkventnom ponašanju	siromašno akademsko postignuće	problemi u obitelji	kronično nasilje u zajednici
neurotoksičnost u trudnoći	povezanost s delinkventnim vršnjacima	školski neuspjeh	obiteljski konflikti	siromaštvo (ekonomska deprivacija, kvaliteta stanovanja, zdravstvena i socijalna skrb, škole)
alkohol ili droga (majke)	utjecaj vršnjaka	disciplinski problemi	obiteljska povijest visokorizičnog ponašanja	
		nedostatna privrženost školi	neadekvatna ponašanja roditelja kao modela	

Potrebno je naglasiti da brojni autori ističu važnost komorbiditeta, odnosno zajedničkog djelovanja nekoliko rizičnih čimbenika i njihove interakcije. Smatraju da tek prisutnost triju ili više rizičnih čimbenika čine dječji razvoj rizičan, odnosno da ni jedna pojedinačna nepovoljna okolnost sama po sebi ne dovodi do razvoja delinkventnog ponašanja.

Istraživanje koje su proveli Sameroff i Seife⁴¹ ispitivalo je odnos između kognitivnog razvoja djeteta i prisutnosti 10 rizičnih činitelja razvoja (npr. siromaštvo, slabe roditeljske vještine, roditeljska nefleksibilnost, mentalna bolest majke i drugo). Pokazalo se da je, ako su prisutni jedan ili dva rizična faktora, njihov učinak na kognitivni razvoj djeteta mali. Veliki učinak je utvrđen kad broj rizičnih činitelja u okruženju djeteta naraste na tri ili četiri. Zanimljivo je da povećanje broja rizičnih faktora na više od pet tek neznatno pridonosi smanjivanju kognitivnih funkcija djeteta.

Zaštitni faktori

čimbenici koji utječu na razvoj djece i mladih tako da povećavaju vjerojatnost pozitivnih razvojnih ishoda

3.2. Činitelji zaštite

Brojne su definicije kojima znanstvenici opisuju obilježja zaštitnih faktora. Za razliku od rizičnih čimbenika, zaštitni su čimbenici oni koji utječu na razvoj djece i mladih tako da povećavaju vjerojatnost pozitivnih razvojnih ishoda.⁴²

⁴¹ Sameroff, A. J., Seifer, R. (1990). Early contributions to developmental risk. U: Rolf, J. i sur. (Eds.) Risk and protective factors in the development of psychopathology. New York, Cambridge University Press, 52-66.

Činitelji zaštite također se mogu definirati kao unutarnje i vanjske snage koje pomažu djetetu da bolje podnosi ili koje ublažuju rizike.⁴³

Nadalje, Shader⁴⁴ navodi dva shvaćanja zaštitnih čimbenika. Prema jednom shvaćanju rizični i zaštitni čimbenici promatraju se kao suprotni polovi jednog kontinuuma (dobar uspjeh u školi s jedne strane, a s druge strane školski neuspjeh; naime, poznato je da je loš uspjeh u školi često povezan s delinkventnim ponašanjem). Drugo shvaćanje promatra zaštitne čimbenike kao obilježja koja u interakciji s rizičnim djeluju tako da umanjuju njegov loš utjecaj (značenje siromaštva kao rizičnog faktora bit će umanjeno istovremenom prisutnošću toplih, odgovornih i podržavajućih roditelja).

Neki od značajnih zaštitnih čimbenika⁴⁵ čijom se zastupljenošću smanjuje rizik za pojavu delinkvencije mladih i drugih oblika poremećaja u ponašanju jesu:

- ženski spol
- jaka povezanost s roditeljima
- dogovori s obitelji
- otpornost i pozitivan temperament
- sposobnost i prilagođavanje za oporavak
- podržavajuća obiteljska klima
- jaki vanjski sustav podrške koji jača dječje napore za sučeljavanje s rizicima i stresorima
- zdrava vjerovanja
- prosocijalna orijentacija (dispozicija i uživanje u socijalnoj interakciji)
- vještine rješavanja socijalnih problema.

Dinamički odnos rizičnih i zaštitnih čimbenika prikazan kroz tri konceptualna modela

Rezultati istraživanja zaštitnih čimbenika doveli su do spoznaja da neka djeca razvijaju otpornost na rizične čimbenike i bez obzira na njihov jak utjecaj uspijevaju razviti pozitivan i socijalno prihvatljiv odnos prema sredini u kojoj žive. Otpornost se može odrediti kao učinak interakcije činitelja rizika u kombinaciji s pozitivnim snagama (činiteljima zaštite) koji pridonose ishodu koji predstavlja zdravu prilagodbu.⁴⁶

Sukladno postojećim rezultatima istraživanja može se zaključiti da su rizični i zaštitni čimbenici u međusobnoj interakciji te da se otpornost na negativne utjecaje razvija u situacijama kada je postignuta ravnoteža rizičnih i zaštitnih čimbenika.

Otpornost na rizične čimbenike

rezultat je interakcije činitelja rizika u kombinaciji s pozitivnim snagama i doprinosi pozitivnom razvoju mlade osobe

⁴² Kranželić Tavra, V. (2002). Rizični i zaštitni čimbenici u školskom okruženju kao temelji uspješnije prevencije poremećaja u ponašanju djece i mladih, Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja, Vol.36 No 1, lipanj 2002.

⁴³ Fraser, M.W. (1997). The ecology of childhood: A multisystem perspective. U: Fraser, M.W. (ed) Risk and resilience in childhood: An ecological perspective. Washington: National Association of Social Workers.

⁴⁴ Ricijaš, N. (2009). Pripisivanje uzročnosti vlastitog delinkventnog ponašanja mladih, Doktorska disertacija, Zagreb: Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu.

⁴⁵ Williams, J. H., Ayers D.C., Arthur, W. M. (1997). Risk and Protective Factors in Development of Delinquency and Conduct Disorders. U: Fraser (UR): Risk and Resilience Childhood: An Ecological Perspective. NASW Press, 140-170.

⁴⁶ Garmezy, N., Masten, A. (1991). The protective role of competence indicators in children at risk. U: Cummings (Ed.) Life span developmental psychology: Perspectives on stress and coping. Hillsdale: Lawrence Erlbaum, 151-176.

Najdetaljniji pregled činitelja razvoja otpornosti dala je grupa psihologa iz Nuerenberga⁴⁷ koji su metaanalizom relevantnih istraživanja u ovom području utvrdili da su značajni činitelji razvoja otpornosti:

1. stabilan emocionalan odnos s barem jednim roditeljem ili drugom značajnom osobom
2. socijalna podrška unutar obitelji i izvan nje
3. emocionalno pozitivna, otvorena i podržavajuća klima u školi
4. dostupnost socijalnih modela koji potiču konstruktivno suočavanje
5. ravnoteža između zahtjeva za postignućem i socijalne odgovornosti
6. kognitivna kompetentnost
7. obilježja temperamenta koja pridonose djelotvornom suočavanju
8. doživljaj osobne djelotvornosti koji odgovara pozitivnom samopoimanju i samopouzdanju
9. aktivno suočavanje sa stresorima
10. osjećaj smisla, strukture i značenja tijekom osobnog razvoja.

Odnos rizičnih i zaštitnih čimbenika u stalnoj je interakciji, a te dinamičke relacije prikazane su u tri konceptualna modela⁴⁸.

Model kompenzacije

Ističe da zaštitni faktori svojim djelovanjem jednostavno neutraliziraju utjecaje rizičnih čimbenika. Primjerice, zaštitni čimbenici koji se ogledaju u pozitivnom obiteljskom ozračju i kvalitetnoj komunikaciji između članova obitelji mogu neutralizirati negativne utjecaje rizičnih čimbenika vezanih uz dostupnosti psihoaktivnih supstanci.

Model izazova

Upućuje na to da rizični čimbenici predstavljaju neku vrstu izazova za razvijanje i jačanje zaštitnih čimbenika. Primjerice, školski neuspjeh djeteta može biti izazov roditeljima da poduzmu aktivnosti kojima će pomoći djetetu da uspješno svlada probleme u školi, kako se ne bi javili i drugi problemi.

Zaštitni model

Predstavlja sintezu, modifikaciju i proširivanje postavki kompenzatorskog modela i modela izazova te ističe da zaštitni čimbenici djeluju na dva načina:

- ako zaštitni čimbenici ne mogu u potpunosti umanjiti efekte rizičnih čimbenika, onda ih mogu modificirati ili smanjiti
- zaštitni faktori djeluju kao neka vrsta katalizatora ili barijere koja svojim postojanjem između mladih ljudi i rizičnih čimbenika doprinosi razvijanju i jačanju individualne otpornosti mladih.

Pitanja za ponavljanje
1. Objasni koncept kriminogenih rizika i zaštitnih čimbenika s aspekt etiologije

⁴⁷ Ajduković, M. (1999). Ekološki multidimenzionalni pristup sagledavanju činitelja rizika i zaštite u razvoju poremećaja u ponašanju djece i mladeži. U: Bašić, J., Janković, J. (ur.); Rizični i zaštitni čimbenici u razvoju poremećaja u ponašanju djece i mladeži. Zagreb: Povjerenstvo Vlade RH za prevenciju poremećaja u ponašanju djece i mladeži i zaštitu djece s poremećajima u ponašanju, 47-62.

⁴⁸ Popović-Čitić, B., Žunić-Pavlović, V. (2005): Prevencija prestupništva dece i omladine. Beograd. MPIS RH i PDS.

- maloljetničke delinkvencije.
2. Definiraj rizične čimbenike s aspekta osobnih predispozicija i obilježja okoline.
 3. Opiši rizične čimbenike iz sljedećih pet kategorija (biološke, individualne, rizike vezane uz školu, obitelj i zajednicu).
 4. Koja je uloga zaštitnih čimbenika?
 5. Objasni interakciju rizičnih i zaštitnih čimbenika.

3.3. Osobne karakteristike mlade osobe kao rizičan faktor

Individualni rizični čimbenici mogu se tražiti u nasljednim obilježjima, osobinama ličnosti te kognitivnim i emocionalnim obilježjima.

3.3.1. Biološko nasljedni rizični čimbenici

Biološko nasljedni rizični čimbenici bili su predmet brojnih istraživanja, posebice istraživanja blizanaca i posvojene djece. Rezultati pokazuju da se određena pozornost mora posvetiti upravo tom čimbeniku, ali u kontekstu doprinosa razvoja određenih karakteristika ličnosti koje mogu biti rizik za razvoj delinkventnog ponašanja.

Biološkim istraživanjima⁴⁹ jednojajčanih i dvojajčanih blizanaca koji su živjeli zajedno i tijekom odrastanja bili izloženi jednakim utjecajima iz okoline pokazala su da ako jedan bliznac postane delinkvent da će i drugi ispoljiti takvo ponašanje te da će to biti izražajnije kod jednojajčanih (35,5%), nego kod dvojajčanih blizanaca (12,5%). Drugim riječima, podudarnost kriminalnog ponašanja veća je kod jednojajčanih nego dvojajčanih blizanaca, što nikako ne znači da su oni generalno skloniji kriminalnom ponašanju.

Primjeri istraživanja u kojima su se pokušali utvrditi utjecaji nasljeđa u situacijama posvojene djece pokazali su da su posvojena djeca čiji posvojitelji nisu pokazivali delinkventno ponašanje, a biološki roditelji jesu, u 20% slučajeva činila kaznena djela, za razliku od 13,5% delinkvente posvojene djece čiji roditelji i posvojitelji nisu činili kaznena djela.

3.3.2. Kognitivni i emocionalni rizični čimbenici

individualni rizični čimbenici

biološko nasljedni rizični čimbenici

kognitivni i emocionalni:

agresija

temperament

poremećaj pažnje

hiperaktivni poremećaj

intelektualno funkcioniranje

moralno rezoniranje

⁴⁹ Andrews, D. A., Bonta, J., Wormith, J. S. (2006): The Recent Past and Near Future of Risk and/or Need Assessment, *Crime and Delinquency*, 52, 1, 7-27

U ovu skupinu spadaju agresivnost, teški temperament i impulzivnost, poremećaj pažnje i hiperaktivni poremećaj, intelektualno funkcioniranje i moralno rezoniranje.

*Agresija*⁵⁰ se pokazuje kao vrlo stabilna dimenzija ličnosti. Zapravo, stabilnost agresivnog ponašanja kod muškaraca tek je nešto niža od stabilnosti inteligencije⁵¹ pa je stoga kriminološka prognoza maloljetnih nasilnika najčešće vrlo loša⁵². Međutim, važno je primijetiti da velik broj djece koji pokazuju agresivne i antisocijalne modele ponašanja ne nastavljaju s tim poremećajima u ponašanju u razdoblju adolescencije.⁵³

Temperament mnogi smatraju značajnim čimbenikom u razvoju mlade osobe.

Andrews i Bonta⁵⁴ govore o dva tipa „teškog temperamenta“. Prvi opisuje osobu s visokom razinom traženja uzbuđenja u kombinaciji s niskom samokontrolom, što je povezano s lošom socijalizacijom. Drugi tip karakteriziraju nagle promjene raspoloženja i emocionalna nestabilnost.

Poremećaj pažnje i hiperaktivni poremećaj prema svojim fenomenološkim obilježjima ADHD-a vrlo je sličan “teškom” temperamentu jer ga karakterizira nedostatak pažnje, hiperaktivnost i impulzivnost. Do poremećaja dolazi zbog nedovoljno razvijene sposobnosti inhibicije ponašanja, a očituje se kao:⁵⁵

- razvojno neodgovarajući stupanj pažnje
- pretjerana aktivnost i impulzivnost
- otežavanje samousmjerenja i organizacije ponašanja u odnosu na budućnost.

Temeljem rezultata nekih znanstvenih istraživanja⁵⁶ utvrđeno je da hiperaktivni poremećaj u dobi između 8. i 10. godine značajno predviđa osuđivanost maloljetnika u kasnijoj životnoj dobi, bez obzira na dijagnosticiran poremećaj ophođenja, te da hiperaktivnost dovodi do društveno neprihvatljivog ponašanja samo ako se pojavljuje zajedno s fizičkom agresijom ili opozicijskim ponašanjem.

Intelektualno funkcioniranje još je iz vremena ranih kriminoloških teorija prepoznato kao značajan etiološki čimbenik kriminaliteta. Naglasak je na interakciji između niske razine inteligencije i mogućnosti shvaćanja posljedica ponašanja, razlikovanja prihvaćenog i neprihvaćenog ponašanja pa su zbog tih razloga takve osobe često iskorištene za činjenje delinkventnog ponašanja.

Neki autori smatraju da izrazita intelektualna oštećenost nije značajan rizični čimbenik za razvoj društveno neprihvatljivog ponašanja, već veći rizik predstavljaju malo sniženi rezultati na testovima inteligencije.

⁵⁰ Loeber, R. (1982). The stability of antisocial and delinquent child behavior: A review. *Child Development*, 53, 1431-1446.

⁵¹ Olweus, D. (1979). Stability of aggressive reaction patterns in males: A review. *Psychological Bulletin* 86, 852-875.

⁵² Kazdin, A. E. (1995). *Conduct disorders in childhood and adolescence*. 2nd ed. Thousand Oaks, CA: Sage.

⁵³ Cajner Mraović, I., Došen, A. (2002). Obiteljske prilike i agresivni poremećaji u ponašanju maloljetnih nasilnih delinkvenata u Zagrebu, *Ljetopis socijalnog rada*, Vol. 9, No. 2, studeni 2002.

⁵⁴ Andrews, D. A., Bonta, J., Wormith, J. S. (2006). The Recent Past and Near Future of Risk and/or Need Assessment, *Crime and Delinquency*, 52, 1, 7-27.

⁵⁵ Jurin., M., Sekušak-Galešev, S. (2008). Poremećaj pozornosti s hiperaktivnošću, (ADHD)-multimodalni pristup. *Paediatrica Croatica*, 52 (3), 195-203.

⁵⁶ Ricijaš, N. (2009). Pripisivanje uzročnosti vlastitog delinkventnog ponašanja mladih, *Doktorska disertacija*, Zagreb: Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu.

Niža razina intelektualnog funkcioniranja⁵⁷, pogotovo verbalnih sposobnosti, povezana je s nižim akademskim postignućem te većim osjećajem frustracije zbog nepostizanja adekvatnih ili očekivanih ciljeva te kumulativno može dovesti do raznolikih eksternaliziranih poremećaja u ponašanju, pa tako i do društveno neprihvatljivog ponašanja.

Moralno rezoniranje

Najpoznatija Kohelbergova teorija⁵⁸ moralnog razvoja daje okvir, odnosno strukturu u razumijevanju zrelosti moralnog razvoja tijekom života. Razvoj moralnog rasuđivanja odvija se u četiri faze (razine).

Predmoralna razina: osoba ne razumije niti vrednuje dobro ili zlo u pojmovima pravila i autoriteta. Dobro je ono što je ugodno i uzbudljivo, loše je ono što je bolno i strašno. Ne može pojmiti obveze, već je vođena samo onime što može učiniti ili želi učiniti.

Pretkonvencionalna razina: osoba je egocentrična, ne razmatra gledišta i interese drugih ljudi. Ispravno i pogrešno su relativni pojmovi jer svatko mora slijediti vlastite interese i potrebe.

Konvencionalna razina: osoba je svjesna osjećaja i interesa drugih, sposobna je staviti sebe u situaciju druge osobe. Zauzima gledište društvenog sustava, a ne drugih pojedinaca.

Postkonvencionalna/autonomna razine: osoba razmatra ljude neovisno o društvenim pravilima i zakonima. Poštuje moralna načela drugih kad su racionalni produkt drugih načela.

Istraživanja pokazuju kako je delinkventa populacija na razini pretkonvencionalne i konvencionalne razine, odnosno na nižim razinama moralnog rezoniranja. Više stupnjeve moralnog rasuđivanja obično obilježava viša sposobnost prihvaćanja tuđe uloge, razmatranja postupka sa šireg gledišta i uvažavanje potreba drugih osoba, što je temelj altruističkog i empatizirajućeg ponašanja.

PITANJA ZA PONAVLJANJE
<ol style="list-style-type: none">1. Navedi primjere istraživanja povezanosti nasljeđa i rizičnih čimbenika.2. Objasni kognitivne i emocionalne rizične čimbenike.3. Koje su faze razvoja moralnog rasuđivanja i koji je njihova povezanost s delinkvencijom?

3.4. Obitelj

Definirati obitelj kao stup društva, točku sigurnosti i topline iz koje se razvija socijalizacija te istodobno u njenoj funkciji/disfunkciji tražiti rizične čimbenike i prediktore maloljetničke delinkvencije primjer je shvaćanja koncepta rizičnih i zaštitnih faktora. Naime, iz obiteljskog okruženja proizlaze brojne zaštitne uloge, ali isto tako i rizični čimbenici koji u dinamici s drugim čimbenicima mogu dovesti do negativnog razvoja mlade osobe. Riječ je o socioekonomskom statusu obitelji, međuljudskim odnosima u obitelji i odgojnim stilovima,

⁵⁷ Hann, D.M., Borek, N. (2001). Taking Stock of Risk Factors for Child/Youth Externalizing Behavior Problems, Department of Health and Human Services, Public Health Service, National Institute of Mental Health.

⁵⁸ Lebedina-Manzoni, M. (2007). Psihološke osnove poremećaja u ponašanju. Jastrebarsko: Naklada Slap.

strukturi obitelji i asocijalnim pojavama u obitelji. Odrediti značenje obitelji u etiologiji delinkvencije zasigurno je zahtjevan i složen izazov s kojim se znanstvenici susreću dugi niz godina, pokušavajući pronaći odgovore na pitanja koje su to veze između različitih aspekata obiteljskog života i razvoja delinkventnog ponašanja kod mladih.

3.4.1. Socioekonomski status

Socioekonomski status obitelji kao rizični čimbenik možemo promatrati s aspekta materijalne situacije obitelji, uvjeta stanovanja, obrazovanja i zaposlenosti roditelja, ali isključivo u kontekstu njihove povezanosti s drugim čimbenicima. Naime, sama činjenica da se obitelj na društvenoj ljestvici nalazi na nižim socijalnim razinama i time ima lošiji društveni status, lošije prihode i uvjete stanovanja nikako se ne može smatrati isključivim rizičnim čimbenikom jer dinamika obiteljskih odnosa ne ovisi samo o materijalnom, već i duhovnim vrijednostima obitelji.

Materijalna situacija obitelji, prisutnost siromaštva i njegov utjecaj na razvoj delinkventnog ponašanja bio je predmet brojnih znanstvenih istraživanja delinkventne i nedelinkventne populacije, čiji rezultati su upućivali na to da je siromaštvo jedan od bitnih etiološko kriminalnih čimbenika koji doprinosi pojavi maloljetničke delinkvencije. Slične rezultate dobili su i domaći autori, uz napomenu da je nizak obiteljski društveno-ekonomski status najčešće povezan sa socijalnim patološkim pojavama u obitelji kao što su alkoholizam, skitnja i poremećenost odnosa.

Autorice Cajner i Došen⁵⁹ tražile su razlike u obiteljskim prilikama maloljetnih počinitelja nasilničkih delikata na području Zagreba koji su skloni agresivnim modelima ponašanja i onih koji to nisu te su konstatirale da su nepovoljnija odgojna situacija u obitelji i niži ekonomski status obitelji te niža školska sprema majke više vezani uz one ispitanike koji su skloni agresivnim modelima ponašanja.

Ipak najveći broj istraživanja⁶⁰ upućuje na to da se materijalnim uvjetima ne može pripisivati odlučujuće značenje u određivanju prijestupništva mladih, ali se može pretpostaviti povezanost nesređenih odnosa u obitelji s nedovoljnim prihodima tih obitelji.

Siromašne obitelji zasigurno nisu u stanju zadovoljiti neke bitne potrebe svoje djece, pa često prijete opasnost da zbog materijalnih briga i frustracije roditelji zanemare svoje odgojne uloge, a katkad je loše materijalno stanje obitelji posljedica osobnih i moralnih svojstava roditelja pa oni ni pod povoljnijim uvjetima ne bi bili dorasli svojim odgojnim zadaćama.⁶¹

Rizični čimbenici
unutar obitelji

socioekonomski
status obitelji

materijalno stanje

uvjeti stanovanja

obrazovanje

članova obitelji

zaposlenost članova
obitelji

⁵⁹ Cajner Mraović, I., Došen, A. (2002). Obiteljske prilike i agresivni poremećaji u ponašanju maloljetnih nasilnih delinkvenata u Zagrebu, Ljetopis socijalnog rada, Vol. 9, No. 2. studenoga 2002.

⁶⁰ Singer, M. i sur. (2008). Kriminološke osobitosti maloljetničke delinkvencije, Nakladni zavod Globus, Zagreb.

⁶¹ Dobrenić, T., Poldrugač, V., Singer, M. (1975). Porodične prilike maloljetnih delinkvenata. Defektologija, 1, Fakultet za defektologiju, Sveučilište u Zagrebu, Zagreb.

Da mlade osobe sve češće dolaze iz obitelji prosječnog materijalnog statusa, potvrđuju i brojna domaća istraživanja⁶², prema kojima 34% maloljetnih delinkvenata dolazi iz obitelji sa slabim ili vrlo lošim ekonomskim statusom, a 60% iz prosječnih obitelji.

Uvjeti stanovanja doprinose ukupnom ekonomskom standardu. Nesumnjivo da je u obiteljima s lošim stambenim uvjetima prisutnija veća tenzija među članovima obitelji pa mladi, ne želeći provoditi vrijeme u skučenom i neprijateljskom okruženju, odlaze izvan obiteljskog doma, čime su podložniji negativnim utjecajima socijalne sredine u kojoj žive. Istraživači ističu da se nerijetko u obiteljima s relativno povoljnim uvjetima stanovanja također nailazi na lošu obiteljsku klimu i asocijalna ponašanja članova obitelji te da se u slučajevima obitelji s lošim uvjetima može naći kvalitetna povezanost između članova obitelji. Upravo ovakve situacije upućuju na to da se činjenica koja govori o uvjetima stanovanja mora nužno promatrati sveobuhvatno s drugim čimbenicima.

Obrazovanje i zaposlenost roditelja kao mogući rizični čimbenik ne možemo, kao ni jedan drugi čimbenik, promatrati izolirano. Njegov utjecaj ovisit će o mnogim drugim okolnostima. Istraživanja provedena u Hrvatskoj⁶³ nedvojbeno upućuju na zaključak da među roditeljima maloljetnih delinkvenata dominiraju oni nižeg ili najnižeg obrazovanja i radnih kvalifikacija. Osim toga, rezultati pokazuju da je obrazovna razina tih roditelja niža od prosječne obrazovne razine karakteristične za opću populaciju, osim u slučajevima maloljetnih ovisnika koji imaju relativno obrazovane majke i razmjerno visokoobrazovane očeve. Vezano uz obrazovni status, može se zaključiti da su očevi bolje obrazovani nego majke, pa sukladno tome očevi češće imaju neku kvalifikaciju, dok su majke gotovo dvostruko češće od očeva nekvalificirane. S obzirom na razinu obrazovanja, očevi su čak drastično češće zaposleni od majki maloljetnih delinkvenata u RH. Uglavnom srednje i nisko obrazovanje roditelja te bolji obrazovni ili kvalifikacijski status očeva koji rade češće nego majke obilježja su koja sama po sebi nisu objašnjenje delinkventnog i devijantnog ponašanja djece. Iako obitelji ispitanika vidljivo naginju tradicionalnom odnosu roditelja, osnovno je pitanje u kojim je to slučajevima smetnja, a u kojima prednost. Slabije obrazovana majka kućanica može biti čimbenik stabilnosti u obitelji i mirno se suočiti s tom ulogom ili biti nezadovoljna zbog neispunjenih ambicija vezanih uz karijeru.

3.4.2. Međuljudski odnosi i odgoj u obitelji

Iznimna je i neupitna važnost obiteljskih odnosa u procesu socijalizacije djece. Pozitivna obiteljska atmosfera (sveukupnost međusobnih odnosa članova obitelji) doprinosi osjećaju pripadnosti, emocionalne povezanosti, osjećaja sigurnosti i podrške. Rezultat primarne socijalizacije vrlo je značajan za sve buduće oblike socijalizacije s kojima se susreće dijete u razvoju. Ona je isto tako važna za cjelokupni biološki, psihološki i socijalni razvoj djeteta. Stoga je iznimno važno da dijete odrasta u obiteljskom okruženju u kojem se rijetko pojavljuju konflikti, asocijalna ponašanja roditelja, ali prije svega u okruženju u kojem je prisutna kvalitetna komunikacija članova obitelji. Konflikti između roditelja i djece mogu se svesti na tri glavna problema⁶⁴:

⁶² Singer, M. i sur. (2008). Kriminološke osobitosti maloljetničke delinkvencije, Nakladni zavod Globus, Zagreb.

⁶³ Singer, M. i sur. (2008). Kriminološke osobitosti maloljetničke delinkvencije, Nakladni zavod Globus, Zagreb.

⁶⁴ Le Croy, C.W. (1988). Parent – adolescent Intimacy: Impact on Adolescent Functioning. *Adolescence*, 23, 89, 137-149.

- teškoće u komunikaciji
- nerazvijene vještine rješavanja problema
- nerazvijene vještine pregovaranja.

S obzirom na odnose članova obitelji koji karakteriziraju neku obitelj, a koji svojim negativnostima mogu predstavljati rizik za nepravilan razvoj mlade osobe, izrađen je model kojim su prikazana četiri rizična oblika obitelji⁶⁵.

Zanemarujuće obitelji: u njima roditelji posvećuju malo vremena djeci i rijetko ih nadziru. Ne provjeravaju gdje i s kime djeca provode vrijeme.

Konfliktne obitelji: postoje stalne svađe i sukobi između roditelja i djece, a često te svađe prate i nasilna ponašanja. Metode discipliniranja djece su nedjelotvorne. Djeca uče da se sukobi jedino mogu riješiti nasiljem te se često osjećaju odbačenim od roditelja i povlače se od njih.

Devijantne obitelji: toleriraju ili prešutno podupiru delinkventno ponašanje. U takvim obiteljima i sami roditelji najčešće su agresivni i skloni devijantnom ponašanju, a dijete je pod visokim rizikom da razvije teže delinkventno ponašanje, uključujući i nasilne delikte.

Kaotične obitelji: u tim obiteljima ne znaju se granice, niti tko je za što odgovoran. Osjećaj pripadnosti manje je razvijen, a bliskost među članovima je mala. Čak i vrlo značajne i teške odluke donose se brzopletu i u kratko vrijeme. Roditelji često ne vode dovoljno brigu o potrebama djece. Takve obitelji često imaju niski socioekonomski status, a članovi imaju višestruke poteškoće u socijalnom i emocionalnom funkcioniranju.

Koliko je važan utjecaj obiteljskih odnosa na razvoj negativnih oblika ponašanja djece, isticali su i domaći autori⁶⁶ koji su utvrdili da su nedostatak i neiskrena komunikacija, nedostatak zajedništva, kritiziranje, podcjenjivanje i slični oblici ponašanja unutar obitelji povezani s odstupanjima u ponašanju djece.

Također je utvrđena značajna veza između lošeg obiteljskog funkcioniranja (svađe, fizičko nasilje, zlostavljanje) i niske razine socijalizacije kod adolescenata, uključujući agresivnost i dislociranost.⁶⁷

Emocionalni i/ili psihički problemi roditelja u znanstvenim raspravama često su identificirani kao rizični čimbenici za rast i razvoj djeteta. Oni obično zanemaruju svoje obaveze, nedosljedni su u odgojnim postupcima, ne znaju pokazati ljubav i razumijevanje, ne znaju komunicirati i nadzirati dijete. Takve obitelji općenito karakterizira narušena dinamika međuljudskih odnosa⁶⁸.

odnosi u obitelji kao rizičan faktor

zanemarujući

konfliktni

devijantni

kaotični

⁶⁵ Loeber, R., Stouthamer-Loeber, M. (1986). The Prediction the Delinquency, (u) Qouay, H.C., (ur) Handbook of Juvenile Delinquency, Wiley, New York.

⁶⁶ Bašić, J., Žižak, A. (1994). Značaj komunikacije u obitelji za pojavu poremećaja u ponašanju djece osnovnoškolske dobi. Kriminologija i socijalna integracija, 2, 1, 1-19.

⁶⁷ Bašić, J., Lebedina-Manzoni, M. (1998). Relacije obiteljskih prilika i nekih konativnih osobina učenika-adolescenata. Revija za rehabilitacijska istraživanja, 34, 1, 23-30.

⁶⁸ Ajduković, M. (2001). Utjecaj zlostavljanja i zanemarivanja u obitelji na psihosocijalni razvoj djece. Dijete i društvo - časopis za promicanje prava djeteta. 3, 1-2, 59-77.

Temeljem rezultata domaćih znanstvenih istraživanja, obiteljski odnosi mogu se smatrati temeljnim kriminološkim faktorom koji ima najveće prediktivno značenje za predviđanje poremećaja u ponašanju i sklonost kriminalitetu. Oni su ključni za kvalitetu odgoja i daju značenje ostalim obilježjima obitelji; ako su loši, tada će protektivno značenje cjelovite obiteljske strukture i dobar ekonomski status biti znatno umanjeni.

Važni zaštitni čimbenici vezani uz obiteljske odnose su emocionalna bliskost, čvrstoća obitelji, obiteljsko vrijeme i rutine, uvažavanje obiteljske tradicije. U takvom će okruženju dijete biti privrženo roditelju, usvajati će pozitivne vrijednosti, roditelji će mu biti pozitivan model identifikacije, pa će stoga eventualni rizični utjecaji iz okruženja na koje će dijete u svom socijalizacijskom i razvojnom putu nailaziti biti minimalizirani i neće bitno utjecati na dijete.⁶⁹

Obiteljski odgoj

Obiteljski odgoj rezultat je utjecaja cjelokupnog načina života obitelji te proizlazi iz međusobnih odnosa svih članova obitelji, svakodnevnih aktivnosti, loših i dobrih situacija koje prate svaku obitelj. Tijekom procesa odgoja dijete uči vrijednosti koje mu prenose članovi obitelji, razvija određene karakterne osobine, stječe emocionalnu stabilnost te se tijekom primarne socijalizacije izgrađuje i razvija u biološkom, psihološkom i sociološkom pogledu.

Baumridov⁷⁰ prikaz modela roditeljskih odgojnih stilova temelji se na dvije ključne dimenzije. Prva je emocionalna toplina i roditeljsko razumijevanje, odnosno količina ljubavi, podrške i ohrabivanja koju roditelji pružaju djetetu, nasuprot neprijateljstvu, prosuđivanju i odbacivanju. Druga se dimenzija odnosi na roditeljski nadzor i roditeljske zahtjeve, odnosno na to u kolikoj mjeri roditelji očekuju zrelo i odgovorno ponašanje djece i u kolikoj mjeri nadziru dijete i imaju uvida u njegov život. Kombinacija tih dviju dimenzija proizvodi četiri stila roditeljstva: autoritaran, permisivan, autoritativan i indiferentan.

Autoritarni odgojni stil naziva se još i krutim i strogim odgojnim stilom, a podrazumijeva odgojni stil u kojem roditelji postavljaju velika očekivanja i zahtjeve pred dijete provodeći strogi nadzor i kontrolu, pri čemu ne pružaju dovoljno topline i podrške. Roditelji su usmjereni na postavljanje granica i pravila, skloni su kažnjavanju u situacijama kada se to ne poštuje ili se prekrši. Glavni odgojni cilj je učenje samokontrole i poslušnosti djeteta autoritetu, a odnos roditelj – dijete temelji se na odnosu nadređenosti i podređenosti. Takva su djeca često nesigurna, povučena, ali mogu biti i agresivna te niskog praga tolerancije na frustraciju. Često su nepovjerljiva, nesigurna, neuspješna u rješavanju problema te stalno brinu kako udovoljiti roditelju/autoritetu.

Autoritativni odgojni stil naziva se još i demokratski i dosljedan. To je stil koji kombinira čvrstu roditeljsku kontrolu i emocionalnu toplinu. Roditelji postavljaju zahtjeve i očekivanja koja su primjerena dobi djeteta, provode nadzor i imaju čvrstu kontrolu nad djetetovim nepoželjnim obrascima ponašanja, uz ljubav, podršku i emocionalnu toplinu. Potiču djetetovu

*Odgoj kao
rizični
čimbenik*

*Četiri stila
roditeljstva*

autoritaran

permisivan

autoritativan

indiferentan

⁶⁹ Ricijaš, N. (2009). Pripisivanje uzročnosti vlastitog delinkventnog ponašanja mladih, Doktorska disertacija, Zagreb: Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu.

⁷⁰ Raboteg-Šarić, Z. i sur. (2002). Stilovi roditeljskog odgoja, slobodno vrijeme i rizično ponašanje mladih, Društvena istraživanja, časopis za opća društvena pitanja, Vol. 11, No. 2-3, 58-59, lipanj 2002.

znatiželju, kreativnost, samouvjerenost i nezavisnost emocija. Vode brigu o djetetovim osjećajima, te ga potiču. Takva su djeca samopouzdana, sigurna u sebe, visokog stupnja samokontrole i odgovorna.

Permisivan, odnosno popustljiv odgojni stil podrazumijeva emocionalnu toplinu, ali slabu kontrolu. Takvi roditelji su pretjerano emocionalno osjetljivi, pružaju veliku ljubav, podršku i emocionalnu toplinu, ali postavljaju male zahtjeve, imaju slabu kontrolu, bez postavljanja granica u djetetovom ponašanju. Primarno zadovoljavaju sve djetetove zahtjeve i želje. Takva su djeca često nesigurna i nesnalažljiva, impulzivna, slabe samokontrole, sklona agresivnosti kada se susretnu s ograničenjima i trenutačnim neispunjavanjem želja i zahtjeva.

Indiferentan, odnosno zanemarujući odgojni stil podrazumijeva slabu kontrolu uz emocionalnu hladnoću roditelja. Roditelji postavljaju male zahtjeve, nemaju kontrolu nad djetetovim ponašanjem, djetetu ne postavljaju granice. Emocionalno su hladni, nezainteresirani za djetetove aktivnosti, zaokupljeni sami sobom. Rijetko iskazuju roditeljsku ljubav. Takva su djeca često neposlušna, neprijateljska, niskog su samopoštovanja, sklona delikventnim oblicima ponašanja. Bazično se osjećaju nesigurnima, promjenjivog su raspoloženja i slabe samokontrole.⁷¹

3.4.3. Struktura obitelji

Struktura obitelji, njezina cjelovitost i veličina obitelji u ranijoj su kriminološkoj povijesti predstavljale jedan od značajnijih kriminogenih faktora. Znanstvena istraživanja toga vremena upućivala su na usku povezanost jednoroditeljskih obitelji i delinkventnog ponašanja osoba koje su poticale iz takvih obitelji. Danas su pristupi istraživanju etiološke veze između strukture obitelji i delinkventnog ponašanja postavljeni tako da se u istraživanjima pokušavaju obuhvatiti brojni čimbenici kojima je dijete okruženo. Kod određivanja rizičnosti strukture obitelji često puta nisu dobro postavljena polazišta, pa se definiranje pojma strukture različito shvaća i različito može tumačiti. Vrlo je važno znati u kakvim je okolnostima došlo do narušavanja strukture obitelji jer smrt roditelja ili odlazak jednog od roditelja ne utječu na jednak način na razvoj djeteta. Značajno je tko je preuzeo brigu i odgoj djece nakon roditeljske separacije ili razvoda, kakvi su potencijali tog roditelja, kakva je komunikacija s drugim roditeljem te je vrlo značajno kakva je obiteljska atmosfera prethodila razdvajanju roditelja. Nepotrebno je naglašavati da razvod roditelja povlači sa sobom brojne situacije i negativne posljedice za razvoj djeteta; gubi se emocionalna toplina i sigurnost koja djeci nesporno treba od oba roditelja. Također se gubi model identifikacije, a komunikacija je opterećena konfliktima i osjećajem podvojenosti djece koja u takvim situacijama često počinju primjenjivati manipulaciju u ophođenju s roditeljima. Roditelj koji je preuzeo brigu o djeci susreće se također s brojnim izazovima i problemima jer se u novonastaloj situaciji obveze oko djece više ne dijele, materijalna situacija najčešće se pogorša i povećava se razina frustracije kod roditelja. Sve navedeno negativne su posljedice razdvojenosti obitelji i zasigurno mogu u interakciji s drugim negativnim okolnostima biti rizični čimbenik. Međutim, razvoj djeteta u obitelji u kojoj je prisutno nasilje, stalna izloženost tenzijama i konfliktima također je rizični čimbenik jer modelom identifikacije i modelom socijalnog učenja dijete razvija oblike ponašanja kakve vidi u svojoj obitelji, što zasigurno predstavlja veći rizični faktor nego razdvojenost obitelji.

⁷¹ <http://www.poliklinika-djeca.hr/za-roditelje/izazoviroditeljstva/odgojni-stilovi-roditeljstva/> 15. 9. 2016.

Rezultati istraživanja provedenih u RH u zadnjih dvadesetak godina⁷² upućuju na zaključak da je pretpostavka prema kojoj maloljetni delinkventi u većini slučajeva potječu iz nepotpunih obitelji stereotip koji treba odbaciti jer ih otprilike dvije trećine potječe iz obitelji gdje nije bilo strukturalnih poremećaja. Rezultati također upućuju na to da samohrano roditeljstvo uopće nema nikakvog utjecaja na pojavu delinkventnog ponašanja kod mladih ili je takav utjecaj, ako i postoji, minimalan i zanemariv sve dok su ostali čimbenici zdravog psihosocijalnog razvoja djeteta na zadovoljavajućoj razini. Kvaliteta obitelji znatno je važnija od njezine strukture, naglasak je na kvaliteti komunikacije, odnosu između roditelja te roditelja i djeteta, ekonomskim prilikama i materijalnom statusu, podršci uže i šire socijalne sredine. Iz navedenog proizlazi da će zaštitna funkcija bilo kojeg oblika obitelji biti ostvarena ako su u njenoj strukturi prisutne pozitivne vrijednosti, komunikacija, privrženost i podrška među članovima obitelji.

3.4.4. *Asocijalne i sociopatološke pojave u obitelji*

Pod *asocijalnim* ponašanjem podrazumijevamo one oblike ponašanja koji su u suprotnosti s društveno prihvaćenim normama ponašanja (njime je obuhvaćen jedan uži segment delikvencije), dok asocijalna ponašanja nisu pravno inkriminirana i sankcionirana, a to su, primjerice, alkoholizam, skitnja, nerad ili prostitucija. Svaki od navedenih oblika ima druge mehanizme koji ometaju normalni razvoj mlade osobe. Tako će nerad i skitnja zasigurno utjecati na izgradnju odgovornosti kod djeteta, pa će posljedično dijete jedine obaveze koje ima, a to je škola, izbjegavati jer je to u njegovoj obitelji prihvaćen model ponašanja. Ipak, skitnja i nerad roditelja delinkventnih maloljetnika u većini su istraživanja manje prisutni^{73,74}, za razliku od alkoholizma, koji se javlja kao najčešća asocijalna pojava u obiteljima mladih delinkvenata.⁷⁵ Problem alkoholizma izražen je zbog činjenice da on uz sebe još veže brojne druge negativne okolnosti kao što su loš ekonomski status, nemogućnost zadržavanja ili dobivanja posla, narušena komunikacija među članovima obitelji, nasilje. Ipak, najveća uloga rizičnosti je u već opisivanom prijenosu vrijednosti s roditelja na djecu. Budući da djeca uče prema modelu, tada će maloljetniku koji je suočen roditeljskim alkoholizmom zasigurno biti onemogućeno da se normalo razvija, da nauči rješavati probleme, a ne bježati od njih, prihvaća odgovornost, brine se o sebi, ima prihvaćene vrijednosti društvenog okruženja u kojem živi. Zbog ovisnosti roditelja izostaje odgojna i nadzorno usmjerivačka uloga obitelji, što uz djelovanje drugih rizičnih čimbenika bitno doprinosi nastanku delinkventnog ponašanja kod mladih.

*Asocijalne
pojave u obitelji,
koje ometaju
normalan razvoj
mlade osobe*

*alkoholizam
skitnja
nerad
prostitucija*

⁷² Singer, M. i sur. (2008). Kriminološke osobitosti maloljetničke delikvencije, Nakladni zavod Globus, Zagreb.

⁷³ Mejovšek, M. i sur. (1997). Obilježja ponašanja i obitelji maloljetnih počinitelja nasilnih i nenasilnih delikata. Revija za rehabilitacijska istraživanja, 33, 1, 23-35.

⁷⁴ Cajner, I. (1995). Poremećaji u ponašanju i obiteljske prilike maloljetnih počinitelja nasilničkih i nenasilničkih kaznenih djela. Disertacija, Fakultet za defektologiju Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb.

⁷⁵ Žakman-Ban, V. i sur. (1997). Socijalno-zaštitne intervencije prema malodobnim delinkventima i njihove obiteljske prilike na primjeru Koprivničko-križevačke županije. Revija za rehabilitacijska istraživanja, 33, 1, 49-61.

Rezultati domaćih istraživanja koja su se bavila povezanošću asocijalnih pojava u obitelji i maloljetničke delinkvencije⁷⁶ pokazali su da je alkoholizam oca bio prisutan u 27,7% slučajeva, a alkoholizam majke 6,2%.

Skitnja oca bila je prisutna u 8,3% slučajeva, a u 5,2% skitnja majki. Takvo ponašanje prije svega znači potpunu odsutnost roditelja, a implicira i slabu ili nikakvu brigu za dijete.

Sklonost neradu prema rezultatima bila je prisutna u 12% očeva ispitanika i 8,4% majci. Dio tih roditelja istodobno pripada skupinama sklonim alkoholu i skitnji. Pod neradom se ne smatraju slučajevi nezaposlenosti zbog situacije na tržištu rada, već način života u kojem rad i zaposlenost nisu nikakva vrijednost.

Uz asocijalne oblike ponašanja, *sociopatološke pojave* u obitelji predstavljaju vrlo značajni kriminogeni faktor, posebice prisutnost kriminalne aktivnosti roditelja i nasilja u obitelji.

Obiteljsko okruženje u kojem roditelji zapuštaju brigu o potrebama djece, u kojem je nasilje svakodnevnica, predstavlja iznimno visok rizični čimbenik jer takvo okruženje sputava dijete u normalnom emocionalnom i socijalnom razvoju i negativno djeluje na samopoštovanje djece. Zbog nasilničkih odnosa dijete ne izgrađuje osjećaj odgovornosti prema drugima te razvija neprijateljska emocije koje su izrazito opasne u vrijeme adolescencije, koja je sama po sebi vrlo kritična zbog određenih biokemijskih procesa u razvoju mlade osobe.

Međugeneracijski prijenos nasilništva dodatna je opasnost koja je očekivana s obzirom na proces učenja po modelu identifikacije, pa djeca koja su okružena nasiljem naučeni obrazac ponašanja primjenjuju izvan obitelji u odnosu s vršnjacima, mladenačkim vezama, kasnijem roditeljstvu i u društvu općenito. Važno je reći da to ne znači da će svako zlostavljano dijete odrasti u zlostavljača. Procjenjuje se da će oko 30% zlostavljane djece odrasti u roditelje zlostavljače⁷⁷, a procjene o viktimizaciji⁷⁸ roditelja zlostavljača u njihovom djetinjstvu upućuju na to da ih je od 7 do 70% bilo zlostavljano u dječjoj dobi.

U Hrvatskoj je Pećnik⁷⁹ provela provjeru modela međugeneracijskog prijenosa zlostavljanja na području tjelesnog zlostavljanja. Utvrdila je da je s većom rizičnošću za tjelesno zlostavljanje djece u odrasloj dobi bilo povezano učestalije doživljavanje roditeljskog tjelesnog kažnjavanja i zlostavljanja, tjelesnih povreda i nasilja među roditeljima u djetinjstvu. Model objašnjava pojavu međugeneracijskog prijenosa tjelesnog zlostavljanja kao rezultat interakcije određenih stresora kojima je osoba bila izložena u djetinjstvu te unutarnjih (osobnih) i vanjskih (okolinskih) posredujućih varijabli.

Sociopatološke pojave u obitelji, koje ometaju normalan razvoj mlade osobe

kriminalna aktivnost roditelja

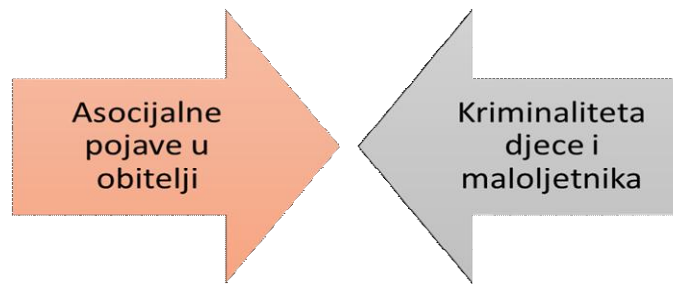
nasilje u obitelji

⁷⁶ Singer, M. i sur. (2008). Kriminološke osobitosti maloljetničke delinkvencije, Nakladni zavod Globus, Zagreb.

⁷⁷ Kolko, D. J. (1996). Child physical abuse. U: Briere, J., Berliner, L., Bulkley, J. A., Jenny C. i Reid, T. (ur.); The APSAC Handbook on Child Maltreatment. Thousands Oaks: Sage Publications.

⁷⁸ Ajduković, M., Pećnik, N. (2000). Međugeneracijski prijenos nasilja u obitelji. U: Ajduković, M. i Pavleković, G. (ur.); Nasilje nad ženom u obitelji. Zagreb: Društvo za psihološku pomoć.

⁷⁹ Pećnik, N. (2000). Međugeneracijski prijenos zlostavljanja djece. Jastrebarsko: Naklada Slap.

Kriminalno ponašanje roditelja najznačajnije je povezano s pojavom maloljetničke delinkvencije. Mnogi autori smatraju ga jednim od najopasnijih u smislu rizičnosti za razvoj djeteta te smatraju da se više radi o modelu antisocijalnog ponašanja, odnosno njihovom tolerantnim stavovima prema neprihvatljivom ponašanju negoli izravnom poticanju vlastite djece na kriminalno ponašanje⁸⁰. Također, kriminalitet roditelja, osuđivanost i izloženost roditeljskim konfliktima smatraju se snažnim prediktorima kasnijeg delinkventnog ponašanja djece⁸¹.

PITANJA ZA PONAVLJANJE
<ol style="list-style-type: none"> 1. Objasni ulogu obitelji u interakciji rizičnih i zaštitnih čimbenika. 2. Koji su mogući rizični čimbenici s aspekta socioekonomskog statusa obitelji. 3. Na što upućuju istraživanja vezana uz materijalne prilike obitelji i njihove povezanosti s nastankom delinkvencije. 4. Navedi model kojim je prikazano četiri rizičnih oblika obitelji. 5. Objasni četiri stila roditeljstva. 6. Struktura obitelji kao rizičan faktor. 7. Koje su to asocijalne i sociopatološke pojave u obitelji koje predstavljaju rizičan faktor. 8. Objasni utjecaj međugeneracijskog prijenosa nasilništva kao mogući rizični faktor.

3.5. Škola

Zbog svoje uloge najvažnija poveznica obitelji i društva je škola. To je prva institucionalna stepenica prema široj socijalizaciji, koja ima dvojaku ulogu, obrazovanje i socijalizacija. Očekivanja su u današnjem društvu vrlo visoka. Modernim načinom života polako se gubi primarna odgojna zadaća obitelji pa se te pukotine nastoje ispuniti u školskom okruženju, a istovremeno raste i zahtjev za sve višim razinama i kvalitetom obrazovanja. Kako izraditi sustav škole u kojoj će obje uloge ravnopravno biti zastupljene i međusobno se nadograđivati bez tenzija i njihovih eventualnih konflikta, veliki je izazov. Svakako je društvo u cjelini odgovorno za konačan ishod navedenog izazova jer društvo postavlja ciljeve kakvu školu želimo, ali i preduvjete da se ti ciljevi ispune. Stručnjaci nemaju nimalo dvojbi da kvalitetna

⁸⁰ Rutter, M., Giller, H. (1983). *Juvenile Delinquency: Trends and Perspectives*. Penguin Books, New York.

⁸¹ Hoeve, M., Smeenk, W., Loeber, R., Stouthamer-Loeber, M., van der Laan, P.H., Griss, J.R.M., Dubas, J.S. (2007). Long Term Effects of Parenting and Family Characteristics on Delinquency of Male Young Adults, *European Journal of Criminology*, 4, 2, 161-194.

škola podrazumijeva stjecanje znanja i kvalifikacija te da istovremeno stvara pozitivno ozračje u kojem će djeca razvijati socijalizacijske vještine (međuljudski odnosi, prihvaćanje pozitivnih vrijednosti, suočavanje s uspjehom i neuspjehom, prihvaćanje odgovornosti). U ostvarenju tih ciljeva škola bi uz podršku društva trebala uskladiti svoje obrazovne programe tako da uvažava cjelokupni razvoj djetetove osobnosti.

Glasserov koncept *kvalitetne škole*⁸² podrazumijeva šest neophodnih pretpostavki za kvalitetu:

- uspostavljanje i održavanje tople, podržavajuće atmosfere u kojoj je prisutan pozitivan odnos povjerenje između učenika i nastavnika te je prisutan suradnički pristup vođenju razreda
- učenike bi trebalo tražiti jedino da rade kvalitetno, to znači raditi poslove i zadatke koji imaju smisao i koji vode učenju, a nastavnik ih objašnjava
- od učenika se traži da daju najbolje od sebe; očekivanja o kojima se razgovara daju do znanja da je učenje proces i da se za kvalitetan rad treba potruditi (u takvom okruženju učenici su ohrabreni na kvalitetan rad, uz ulaganje dovoljno vremena i napora)
- od učenika se traži da sami evaluiraju svoj rad i poboljšaju ga; učenici procjenjuju svoj napredak, a nastavnik ih uči gledati na svoj rad kao na rad u nastajanju i poboljšanju
- kvalitetan rad uvijek je ugodan; učenici daju sve od sebe, njihove su potrebe zadovoljene i oni se tada dobro osjećaju
- kvalitetan rad nikad nije destruktivan, upravo zato kvaliteta se ne može postići preko zloporabe samih sebe, drugih ili preko uništavanja imovine.

Škola kao
rizični
čimbenik

školski
neuspjeh

bježanje s
nastave

napuštanje
škole

vršnjački
pritisak

3.5.1. Rizični čimbenici u školskom okruženju

Pod pojmom *školskog neuspjeha* često se podrazumijevaju loše ocjene u školi s obzirom na to da je sustav ocjenjivanja usmjeren na brojčano procjenjivanje akademskog postignuća.⁸³

Rezultati koji potkrjepljuju tezu o rizičnosti slabog školskog uspjeha vezano uz mogući razvoj delinkventnog ponašanja⁸⁴ su sljedeći:

- u istraživanju provedenom na uzorku od 900 mladih počinitelja kojima je u razdoblju od 1985. do 2001. godine izrečena neka kaznena sankcija ili je kazneni progon obustavljen zbog primjene načela svrhovitosti nađena je trećina maloljetnika čija obrazovna dob zaostaje za kronološkom; s ponavljanjem razreda jedan ili više puta bilo je oko 23% maloljetnika
- metaanaliza Maquina i Loebera⁸⁵ pokazala je da je slabiji školski uspjeh povezan s vremenom započinjanja, učestalošću i ozbiljnošću delinkventnog ponašanja, a sve to neovisno o spolu i socioekonomskom statusu učenika.

Posljedice slabog školskog uspjeha jesu višestruke. Naime, slabo školsko postignuće često dovodi učenika do odbijanja škole te do razvijanja negativnih osjećaja vezanih uz školu, a to

⁸² Glasser, W. (2001). Svaki učenik može uspjjeti, Alinea, Zagreb.

⁸³ Bašić, J., Kranželić Tavra, V. (2005). Školski neuspjeh i napuštanje škole. Dijete i društvo: časopis za promicanje prava djeteta, 7 (1), 15-28.

⁸⁴ Singer, M. i sur. (2008). Kriminološke osobitosti maloljetničke delinkvencije, Nakladni zavod Globus, Zagreb.

⁸⁵ Wasserman, G. A., Keenan, K., Tremblay, R. E., Coie, J. D., Herrenkohl, T. I., Loeber, R., Petechuk, D. (2003). Risk and Protective Factors of Child Delinquency, Child delinquency, Bulletin Series, U.S. Department of Justice, April 2003.

dalje povećava vjerojatnost pojave problema u ponašanju. Loš uspjeh u školi, a time i nesigurna slika budućnosti mlade osobe, snažan je izvor stresa, koji za posljedicu može imati teškoće u razvoju ličnosti mlade osobe, pa čak i dovesti do suicida. Na loš uspjeh praćen opetovanim ponavljanjem razreda uglavnom se nadovezuje pojava bježanja s nastave, do konačnog odustajanja od škole, što za sobom veže višak slobodnog vremena, skitnju, druženje s osobama asocijalnog ponašanja i nemogućnost pronalaska zaposlenja.

Postojanje povezanosti između lošeg uspjeha u školi i kasnijih problema u ponašanju utvrđeno je u brojnim stranim i domaćim istraživanjima. Međutim, je li činjenica da neko dijete postiže loš uspjeh u školi prediktor za buduće delinkventno ponašanje ili je ipak moramo, kao i sve do sada navedene moguće rizične čimbenike, promatrati u interakciji s drugim okolnostima?

Čimbenici koji mog u doprinijeti školskom neuspjehu⁸⁶:

- čimbenici vezani uz učenika: nizak IQ, poteškoće u učenju, nedostatak prosocijalnog ponašanja, anksioznost, poremećaj pažnje, motivacija, osjećaj odbačenosti od strane učenika i odraslih u školi
- čimbenici vezani uz školu: opća klima škole, vještine i znanja učitelja, edukacija, metode i tehnike podučavanja, vjerovanja i stavovi učitelja o učenicima i poslu
- čimbenici vezani uz obitelj: uključenost obitelji u školovanje i obiteljski stavovi prema školovanju, komunikacija roditelja i učitelja, roditeljsko očekivanje uspjeha, discipliniranje u obitelji, roditeljski nadzor
- čimbenici vezani uz društveni kontekst: neosjetljivost plana i programa rada na različita kulturalna iskustva i stilove učenja.

Bježanje s nastave

Izostajanje s nastave danas je postalo gotovo prihvaćen način izbjegavanja školskih obveza zbog toga što ga velik broj roditelja opravdava. O markiranju kao manifestaciji ozbiljnih poremećaja u ponašanju govorimo kada učenik to radi često i kada je takvo ponašanje znatno povezano sa zadovoljavanjem školskih obveza.⁸⁷

Bježanje s nastave ne predstavlja nužno opasnost za negativan razvoj ponašanja, ali ta pojava otvara prostor za skitnju, druženje s osobama asocijalnih sklonosti, konzumaciju alkohola, općenito provođenje vremena bez nadzora roditelja i nastavnika.

Razloge bježanja s nastave uglavnom vežemo uz školske faktore, primjerice za strah od ispitivanja te izbjegavanje pojedinih nastavnika zbog, za učenika, neprimjerenog odnosa prema učenicima.

Istraživanje provedeno u Kanadi pokazalo je da 30% učenika osjeća dosadu u školi. Istraživanjem u našoj zemlji dobiveni su podaci koji upućuju na to da samo 3,5% učenika osjeća zadovoljstvo u školi, a 32,5% ih smatra da zanimljivost predmeta, zadovoljstvo

⁸⁶ Bašić, J., Kranželić Tavra, V. (2005). Školski neuspjeh i napuštanje škole. *Dijete i društvo: časopis za promicanje prava djeteta*, 7 (1), 15-28.

⁸⁷ Bouillet, D., Uzelac, S. (2007). *Osnove socijalne pedagogije*, Zagreb, Školska knjiga.

učenika sadržajem predmeta i izlaganjem profesora, poštovanje i pažnja profesora nisu zastupljeni u njihovoj školi⁸⁸.

Napuštanje škole posljedica je školskog neuspjeha, učestalog bježanja iz škole i brojnih drugih čimbenika koji su u određenom vremenskom razdoblju djelovali povezano u procesu negativnog razvoja ličnosti mlade osobe. Dakle, i ovdje se radi o interakciji cijelog niza različitih čimbenika.

Razlozi odustajanja od školovanja istraživali su se na uzorku od 401 mlade osobe koje nisu završile srednju školu. Utvrđeno je da postoje tri skupine razloga odustajanja⁸⁹:

- oko 15% mladih (većinom ženskog spola) napustilo je školovanje zbog loše materijalne situacije, manjka sposobnosti i teškoća u svladavanju gradiva. Ovi mladi imaju relativno velik broj ponavljanja razreda, dolaze iz slabo obrazovanih obitelji te su niskog socioekonomskog statusa
- oko 34% mladih (većinom su mladići) školovanje je prekinulo zbog manjka motivacije i interesa za školu, ali dijelom i zbog financijskih problema. Ovi mladi dolaze iz obitelji prosječnog do nižeg socioekonomskog statusa
- oko 51% mladih školovanje je napustilo zbog manjka motivacije i velikog broja izostanaka, ali i nekih drugih specifičnih razloga, primjerice zbog bolesti.

Brojni su problemi koje uz sebe veže napuštanje obrazovanja. Naime, mladi zbog nedostatka diplome ne mogu naći dobar posao, a to ih vodi na ilegalno tržište rada ili u kriminalitet, zapadaju u osobne krize, nisko samopoštovanje, depresiju, obiteljske krize, ovisnosti te takvim ponašanjem ubrzo postaju „nove brojke“ u skupini socijalno isključenih.

Vršnjačke grupe predstavljaju značajni socijalizacijski čimbenik u školskoj dobi djece, posebice u ranoj adolescenciji, kad je njihov utjecaj naj snažniji. U smislu rizičnosti utjecaj vršnjaka treba promatrati u interakciji s individualnim rizičnim čimbenicima, obiteljskim i školskim okruženjem. Ne mora značiti da će učenik koji postiže slab uspjeh u školi i čiji krug prijatelja čine vršnjaci sa sličim uspjehom zbog toga krenuti u delinkventno ponašanje, naravno ako zaštitni čimbenici kao što su obitelji ili pozitivno školsko okruženje budu pozitivno djelovali na njega.

Rezultati brojnih istraživanja⁹⁰ ističu značajnu povezanost između agresivnog ponašanja djeteta i njegove odbačenosti od strane vršnjaka. Djeca koja su agresivna i odbačena od vršnjaka pokazuju i druge probleme u ponašanju, posebno antisocijalno ponašanje, u odnosu na djecu koja jesu agresivna, ali nisu odbačena. Stoga se može zaključiti da djeca sklapaju prijateljstva sa sebi sličnima kako bi osjetili pripadnost i prihvaćenost.

Vrlo važan čimbenik u vršnjačkim grupama jest vršnjački pritisak u smislu nagovaranja, poticanja i općenito prihvaćanja delinkventnog ponašanja kao normalnog. U težnji da bude dio grupe, da ima nekakav status među vršnjacima, dijete prihvaća pravila grupe i potiskuje vrijednosti stečene tijekom dotadašnjeg odgoja i socijalizaciju. Ako izostane roditeljski

⁸⁸ Zrilić, S. (2011). Povezanost bježanja s nastave i maloljetničke delinkvencije, *Magistra ladertina*, vol. 6, no. 1, str. 71-81.

⁸⁹ Ferić, I., Milas, G., Rihtar, S. (2010). Razlozi i odrednice ispadanja učenika iz školovanja. *Društvena istraživanja*, Zagreb, 19(4-5), 621-642.

⁹⁰ Ricijaš, N. (2009). Pripisivanje uzročnosti vlastitog delinkventnog ponašanja mladih, *Doktorska disertacija*, Zagreb: Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu.

nadzor i iskazivanje brige o djetetu, ono će zasigurno pod pritiskom prihvatiti izazov vršnjačkog ponašanja, pa makar to bio i neki oblik antisocijalnog ili delinkventnog ponašanja.

Situacije u kojima je rizik od podložnosti vršnjačkom pritisku povećan⁹¹:

- druženje s delinkventnim prijateljima povećava vjerojatnost delinkventnog ponašanja
- vještine pregovaranja s vršnjacima; oni koji imaju slabije vještine pregovaranja s vršnjacima u većem su riziku za podložnost vršnjačkom pritisku i za delinkventno ponašanje
- vještine uspostavljanja interpersonalnih odnosa kao što su intimnost, reciprocitet i povjerenje; oni koji imaju lošije razvijene ove vještine u većem su riziku za podložnost vršnjačkom pritisku i za delinkventno ponašanje.

Rezultati nekih istraživanja⁹² pokazuju sljedeće:

- u ovom području postoje razlike s obzirom na spol adolescenata; naime, strana, ali i domaća istraživanja utvrđuju da su adolescenti podložniji vršnjačkom pritisku za rizična ponašanja nego adolescentice
- dječaci puno češće u adolescenciji prihvaćaju uvjerenja koja podržavaju delinkvenciju u odnosu na djevojke
- u istraživanju percepcije utjecaja vršnjaka iz perspektive roditelja i samih maloljetnika utvrđeno je da roditelji značajno povezuju delinkventno ponašanje svoje djece njihovim druženjem s antisocijalnim vršnjacima, dok iz percepcije maloljetnika ta povezanost ne postoji.

zaštitni čimbenici u školskom okruženju

kvalitetan odnos sudionika školovanja

kvalitetni programi u školi

podržavajuća i motivirajuća atmosfera u školi

3.5.2. Zaštitni čimbenici u školskom okruženju

Potencijali školskog okruženja u stvaranju pozitivne klime u kojoj će se neometano razvijati mlada osoba iznimno su veliki. Zaštitna uloga škole temelji se na stvaranju kvalitetnog odnosa sudionika školovanja, prije svega nastavnika, učenika i roditelja, vršnjačkih grupa, zatim kvalitetnih programa u kojima podjednako participira obrazovna i odgojna funkcija škole, te podržavajuće i motivirajuće atmosfere koja doprinosi stvaranju osjećaja privrženosti učenika takvoj školi.

Prema Dryfoosu⁹³, zaštitni čimbenici u školskom okruženju su:

- pozitivna veza s brižnim odraslim osobama (nastavnici pružaju pozitivan model ne samo u smislu prenošenju znanja, već i osobni identifikacijski model)
- samostalnost i kompetentnost
- visoke aspiracije
- uspješne škole (podržavajuća atmosfera).

⁹¹ Tolan, P. H., Loeberg, R. (1993). Antisocial Behavior, (u) Handbook of Clinical Research and Practice with Adolescents, (ur) Tolan, P. H., Cohler, B.J., A Wiley-Interscience Publication, New York, 307-325.

⁹² Ricijaš, N. (2009). Pripisivanje uzročnosti vlastitog delinkventnog ponašanja mladih, Doktorska disertacija, Zagreb: Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu.

⁹³ Dryfoos, J. G. (1997). The prevalence of problem behaviors: Research-based Programs, Working Paper Draft, Gullota T. P., Hampton R. L., Ryan B. A., Adams G.R. (Ur.) Implications for programs. (U) Weissberg R. P., Enhancing children's wellness, 17-46. Sage, Thousand Oaks. CA.

Govoreći o uspješnim školama, navodimo karakteristike škole koje su usmjerene na učenje i nisku razinu nasilnog ponašanja⁹⁴:

- program rada u školi učenici smatraju važnim i vrijednim
- učenici smatraju da imaju kontrolu nad dijelom događanja u školi
- školsku disciplinsku politiku učenici smatraju čvrstom, pravednom, jasnom i dosljedno podržavanom
- u školi postoji jasan sustav nagrađivanja za uspjeh, poznat svim učenicima
- u školi postoji snažno i uspješno vođenje, s jasnom strukturom i čvrstim standardima
- u školi postoji niz načina za smanjenje otuđenja u školi i jačanje povezanosti učitelja i učenika.

PITANJA ZA PONAVLJANJE

1. Što podrazumijeva koncept kvalitetne škole prema Glasseru?
2. Navedi rizične čimbenike u školskom okruženju.
3. Koji rezultati istraživanja potkrepljuju tezu o školskom neuspjehu kao rizičnom faktoru?
4. Koji su to čimbenici koji mogu doprinijeti školskom neuspjehu?
5. Objasni ulogu vršnjačkih grupa u socijalizacijskom procesu.
6. Navedi neke situacije u kojima je povećan rizik o podložnosti vršnjačkom pritisku.
7. Na čemu se temelji zaštitna uloga škole?
8. Navedi zaštitne čimbenike u školskom okruženju.

3.6. Rizični čimbenici društvenog okruženja

Tolan i Loeber definiraju tri razine okolinskih čimbenika koje smatraju važnim za predviđanjem rizika antisocijalnog ponašanja⁹⁵.

Prva razina – neposredna socijalna mreža i strukture te životni uvjeti. Na ovoj razini autori naglašavaju kriminalnu aktivnost osoba u neposrednom okruženju kao važan kriminogeni rizični čimbenik, dok su manje važna religijska uvjerenja i uključivanje u neke organizirane aktivnosti susjedstva.

Druga razina – odnosi se na susjedstvo i zajednicu u kojoj dijete živi te na demografska i društvena obilježja zajednice, kao i na osjećaj zajedništva i međusobne povezanosti članova zajednice. Razina društvene organizacije umjereno je jak prediktor delinkventnog ponašanja mladih.

Treća razina – predstavlja širu društvenu zajednicu, mjesto, grad ili regiju. Zajednice se razlikuju s obzirom na stopu kriminaliteta te je vjerojatno da će i djetetov rizik za delinkventno ponašanje u određenoj mjeri ovisiti i o obilježjima zajednice gdje dijete živi.

Ekonomski uvjeti, siromaštvo i nezaposlenost

⁹⁴ Hawkins, J. D., Lam, T. (1986). Teacher Practices, Social Development and Delinquency. (u) Burchard, J. D.; Burchard, S.N. (eds) Prevention of Delinquent Behavior. Sage Publications, London, 241-274.

⁹⁵ Tolan, P. H., Loeberg, R. (1993). Antisocial Behavior, (u) Handbook of Clinical Research and Practice with Adolescents, (ur) Tolan, P. H.; Cohler, B. J., A Wiley-Interscience Publication, New York, 307-325.

Rezultati brojnih istraživanja pokazuju povezanost između pojava ekonomskih kriza te ekonomske nesigurnosti građana i porasta kriminaliteta.

Moguće objašnjenje je i u raslojavanju stanovništva – s jedne strane dolazi do kriminalnog bogaćenja manje skupine građana, a s druge strane do ubrzanog osiromašenja većine građana. Siromaštvo je jedan od mogućih generatora delinkventnog ponašanja i zasigurno jedan od značajnijih kriminogenih čimbenika.

Posredne posljedice siromaštva, kao što su neobrazovanost, nekvalificiranost za bolja radna mjesta i nezaposlenost, loše se odražavaju na cjelokupnu materijalnu situaciju obitelji, ali i na socijalni i kulturni status obitelji.

Siromaštvo samo po sebi ne vodi u delinkvenciju, no doprinosi nastanku raznih drugih problema (socijalnih, obrazovnih, stambenih, obiteljskih). U siromašnim društvima opada razina državnih ulaganja u zdravstvo te školske i izvanškolske programe čije je postojanje vrlo važno za razvoj djece i mladih.

Povezanost imovinskog i socioekonomskog statusa počinitelja imovinskog kriminaliteta ne dovodi se u pitanje, no nikako se imovinski kriminalitet ne smije tumačiti isključivo socioekonomskim uzrocima.

Urbanizacija i migracije

Statistički pokazatelji upućuju na vrlo jasne razlike u vrsti i intenzitetu kriminaliteta u ruralnim i urbanim sredinama.

Kriminalitet je jače izražen u urbanim sredinama, gdje je također prisutnija pojava maloljetničke delinkvencije.

Urbanizacija za pojedinca najčešće povlači za sobom brojne životne probleme koji mogu imati kriminogeno značenje (problemi adaptacije, sukob kultura i vrijednosti, nezaposlenost, stambeni problemi).

Migracije koje podrazumijevaju promjenu države i kulture mogu se nepovoljno odraziti na razvoj mlade ličnosti jer se u novoj sredini gube moralne norme koje su bile prisutne u domicilnoj sredini. Dolazi do otuđenosti sa širom obitelji, neprilagođenosti, a nova životna pravila sukobljavaju se sa starim navikama. Urbana sredina nudi veća iskušenja (alkoholizam, narkomanija, maloljetničke bande i dr.).

Prilagodba novoj sredini ovisi i o osobinama članova obitelji, okolnostima migracije te sredini u koju se migriralo. Stres uzrokovan promjenom mjesta boravka uz neke dodatne negativne okolnosti povećava rizike vezane za poremećaje u ponašanju te delinkventno ponašanje djece i mladih.

Rezultati znanstvenih istraživanja pokazali su vrlo veliku povezanost između razine ekonomskog razvoja i maloljetničke delinkvencije, ali se uzroci ne mogu tražiti u trendovima društvenog razvoja (urbanizacija, industrijalizacija) bez općeg društveno-ekonomskog konteksta.

Ratovi i prirodne katastrofe

*Rizični čimbenici
u društvu*

*ekonomski uvjeti,
siromaštvo i
nezaposlenost*

*urbanizacija i
migracije*

*ratovi i prirodne
katastrofe*

slobodno vrijeme

mediji

Prirodne katastrofe i ratovi mogu imati kriminogeni utjecaj na nastajanje delinkvencije mladih s obzirom na to da je njihova posljedica dezorganizacija postojećih društvenih struktura.

Utvrđeno je da pojava maloljetničke delinkvencije raste u ratnim okolnostima i neposredno nakon rata, a u strukturi kaznenih djela prevladava imovinski kriminalitet (nedostatak osnovnih uvjeta života navodi mlade na delinkvenciju).

Slobodno vrijeme

Slobodno vrijeme mladih često se spominje kao jedan od mogućih uzroka delinkvencije mladih, posebice ako nije ispunjeno korisnim sadržajima.

U mladenačkoj dobi vrlo je izražena potreba za prihvaćanjem u krugu vršnjačkih grupa i identifikacija sa supkulturnim grupama. Stoga se u situacijama kada slobodnog vremena ima previše i kada se ono provodi besciljno lako upada u zamku delinkventnih vršnjačkih grupa.

Koliko će neorganizirano slobodno vrijeme utjecati na razvoj rizičnih ponašanja, ovisi o brojnim drugim okolnostima.

Mediji

Postoje različita razmišljanja o utjecaju medija na nastanak određenih negativnih ponašanja kod djece i mladih (nije utvrđeno potiču li negativna ponašanja ili osobe s postojećim crtama ličnosti pokazuju veću sklonost prema negativnim sadržajima koji su dostupni preko medija).

Od medijskih sadržaja sporno je sljedeće: nasilje i utjecaj reklamnih poruka (nametanje materijalnih statusnih simbola kao nužnih i neophodnih, pa kad pritisak na roditelje ne uspije, mladi svoje zahtjeve ispunjavaju nedozvoljenim oblicima ponašanja).

Način na koji mediji izvještavaju općenito o problematici vezanoj uz djecu i mlade, pa tako i pojavi maloljetničke delinkvencije: mediji su fokusirani na izvješćivanje o incidentima, nema proaktivnih sadržaja, stvaraju osjećaj straha i zabrinutosti pišući stalno o negativnim i najekstremnijim događajima.

PITANJA ZA PONAVLJANJE

1. Objasni tri razine okolinskih čimbenika koje Tolan i Loeber smatraju važnim za predviđanjem rizika antisocijalnog.
2. Objasni negativni utjecaj migracija na razvoj mlade ličnosti?
3. Na koji način mediji mogu utjecati na nastanak određenih negativnih ponašanja kod mladih.

LITERATURA

1. Adler i sur. (1991). Criminology. New York.

2. Ajduković, M. (1999). Ekološki multidimenzionalni pristup sagledavanju činitelja rizika i zaštite u razvoju poremećaja u ponašanju djece i mladeži. U: Bašić, J., Janković, J. (ur.); Rizični i zaštitni čimbenici u razvoju poremećaja u ponašanju djece i mladeži. Zagreb: Povjerenstvo Vlade RH za prevenciju poremećaja u ponašanju djece i mladeži i zaštitu djece s poremećajima u ponašanju, 47-62.
3. Ajduković, M. (2001). Utjecaj zlostavljanja i zanemarivanja u obitelji na psihosocijalni razvoj djece. *Dijete i društvo-časopis za promicanje prava djeteta*, 3, 1-2, 59-77.
4. Ajduković, M., Pećnik, N. (2000). Međugeneracijski prijenos nasilja u obitelji. U: Ajduković, M. i Pavleković, G. (ur.); *Nasilje nad ženom u obitelji*. Zagreb: Društvo za psihološku pomoć.
5. Andrews, D. A., Bonta, J., Wormith, J. S. (2006). The Recent Past and Near Future of Risk and/or Need Assessment, *Crime and Delinquency*, 52, 1, 7-27.
6. Bašić, J., Žižak, A. (1994). Značaj komunikacije u obitelji za pojavu poremećaja u ponašanju djece osnovnoškolske dobi. *Kriminologija i socijalna integracija*, 2, 1, 1-19.
7. Bašić, J. (2009). *Teorije prevencije: prevencija poremećaja u ponašanju i rizičnih ponašanja djece i mladih*. Zagreb, Školska knjiga.
8. Bašić, J., Lebedina-Manzoni, M. (1998). Relacije obiteljskih prilika i nekih konativnih osobina učenika-adolescenata. *Revija za rehabilitacijska istraživanja*, 34, 1, 23-30.
9. Bašić, J., Koller-Trbović, N., Uzelac, S. (2004). Poremećaji u ponašanju i rizična ponašanja: pristupi i pojmovna određenja, *Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet, Sveučilište u Zagrebu, Zagreb*.
10. Bašić, J., Kranželić Tavra, V. (2005). Školski neuspjeh i napuštanje škole. *Dijete i društvo: časopis za promicanje prava djeteta*, 7 (1), 15-28.
11. Bortner, M. A. (1988). *Delinquency and Justice-An Age of Crisis*, McGraw-Hill Book Company, New York.
12. Bouillet, D., Uzelac, S. (2007). *Osnove socijalne pedagogije*, Zagreb, Školska knjiga.
13. Burt, C. (1944). *The yung delinquent*. London
14. Cajner, I. (1995). Poremećaji u ponašanju i obiteljske prilike maloljetnih počinitelja nasilničkih i nenasilničkih kaznenih djela. *Disertacija, Fakultet za defektologiju Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb*.
15. Cajner Mraović, I., Došen, A. (2002). *Obiteljske prilike i agresivni poremećaji u ponašanju maloljetnih nasilnih delinkvenata u Zagrebu, Ljetopis socijalnog rada, Vol. 9, No. 2, studeni 2002*.
16. Carić, A. (2002). *Mlađe osobe u kaznenom pravu (počinitelji i žrtve)*, Pravni fakultet u Zagrebu.

17. Cloward, R. A., Ohlin, I. E. (1960). *Delinquency and opportunity*. Glencoe, JII.
18. Christiansen, K.O. (1977). A preliminary study of criminality among twins. In: *Bases of criminal behavio*. Ed.By S.A. Mednik and K.O.Christiansen. New York.
19. Cohen, A. K., Lindesmith, A., Schussler, K. (1956). *The Sutherland papers*. Indiana University Press, Bloomington.
20. Derenčinović, D., Getoš, A. M. (2008). *Uvod u kriminologiju s osnovama kaznenog prava*. Zagreb: Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
21. Dobrenić, T., Poldrugač, V., Singer, M. (1975). *Porodične prilike maloljetnih delinkvenata*. Defektologija, 1, Fakultet za defektologiju, Sveučilište u Zagrebu, Zagreb.
22. Dollard, J. (1939). *Frustration and Aggression*. Yale University Press: New Haven.
23. Dryfoos, J. G. (1997). *The prevalence of problem behaviors: Research-based Programs, Working Paper Draft*, Gullota T. P., Hampton R.L., Ryan B. A., Adams G. R. (Ur.) *Implications for programs*. (U) Weissberg R. P., *Enhancing children's wellness*, 17-46. Sage, Thousand Oaks. CA.
24. Dugdale, R. (1877). *The Jukes*. New York.
25. Durkheim, E. (1897). *Suicide: A Study in Sociology*, New York.
26. Eysenck, H. (1964). *Crime and personaliti*. London.
27. Ferić, I., Milas; G., Rihtar, S. (2010). *Razlozi i odrednice ispadanja učenika iz školovanja*. Društvena istraživanja, Zagreb, 19(4-5), 621-642.
28. Fraser, M. W. (1997). *The ecology of childhood: A multisystem perspective*. U:Fraser, M.W. (ed)*Risk and resilience in childhood: An ecological perspective*. Washington: National Association of Social Workers.
29. Garmezy, N., Masten, A. (1991). *The protective role of competence indicators in children at risk*. U. Cummings (Ed.) *Life span developmental psychology:Perspectives on stress and coping*. Hillsdale: Lawerenec Erlbaum, 151-176.
30. Glasser, W. (2001). *Svaki učenik može uspjeti*, Alinea, Zagreb.
31. Goddard, H. (1920). *Human efficiency and levels of inteligence*. Princeton.
32. Goring, C. (1919). *The English convict*. London.
33. Hann, D. M., Borek, N. (2001). *Taking Stock of Risk Factors for Child/Youth Externalizing Behavior Problems*, Department of Health and Human Services, Public Helth Service, National Institute of Mental Health.

34. Haralambos, M. (1994). Uvod u sociologiju, Zagreb, Nakladni zavod Globus.
35. Hawkins, J. D., Lam, T. (1986). Teacher Practices, Social Development and Delinquency. (u) Burchard, J.D., Burchard, S.N. (eds) Prevention of Delinquent Behavior. Sage Publications, London, 241-274.
36. Hoeve, M., Smeenk, W., Loeber, R., Stouthamer-Loeber, M., Van der Laan, P. H., Griss, J. R. M., Dubas, J. S. (2007). Long Term Effects of Parenting and Family Characteristics on Delinquency of Male Young Adults, *European Journal of Criminology*, 4, 2, 161-194.
37. Jacobs i sur. (1965). Aggressive Behavior, Mental Sub-normality, and the XYY Male, *Nature*, 108, str.1351.
38. Jurin., M., Sekušak-Galešev, S. (2008). Poremećaj pozornosti s hiperaktivnošću, (ADHD)-multimodalni pristup. *Paediatrica Croatica*, 52 (3), 195-203.
39. Kazdin, A. E. (1995). Conduct disorders in childhood and adolescence. 2nd ed. Thousand Oaks, CA: Sage.
40. Kolko, D. J. (1996). Child physical abuse. U: Briere, J., Berliner, L., Bulkley, J. A., Jenny C. i Reid, T. (ur.); *The APSAC Handbook on Child Maltreatment*. Thousands Oaks: Sage Publications.
41. Kranželić Tavra, V. (2002). Rizični i zaštitni čimbenici u školskom okruženju kao temelji uspješnije prevencije poremećaja u ponašanju djece i mladih, *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, Vol.36 No 1, lipanj 2002.
42. Lebedina-Manzoni, M. (2007). Psihološke osnove poremećaja u ponašanju. Jastrebarsko: Naklada Slap.
43. Le Croy, C. W. (1988). Parent –adolescent Intimacy: Impact on Adolescent Functioning. *Adolescence*, 23, 89, 137-14.
44. Loeber, R. (1982). The stability of antisocial and delinquent child behavior: A review. *Child Development*, 53, 1431-1446.
45. Loeber, R., Stouthamer-Loeber, M. (1986). The Prediction the Delinquency, (u) Qouay, H. C., (ur) *Handbook of Juvenile Delinquency*, Wiley, New York.
46. Lombroso, C. (1906). Čovjek zločinac/ L uomo delinkvente. 5. izd. Torino.
47. Mejovšek, M., Cajner Mraović, I., Buđanovac, A. (1997). Obilježja ponašanja i obitelji maloljetnih počinitelja nasilnih i nenasilnih delikata. *Revija za rehabilitacijska istraživanja*, 33, 1, 23-35.
48. Merton, R. (1938). Social Structure and Anomie, *American Sociological Review*, 3.
49. Olweus, D. (1979). Stability of aggressive reaction patterns in males: A review. *Psychological Bulletin* 86, 852-875.

50. Pećnik, N. (2000). Međugeneracijski prijenos zlostavljanja djece. Jastrebarsko: Naklada Slap.
51. Popović-Čitić, B., Žunić-Pavlović, V. (2005). Prevencija prestupništva dece i omladine. Beograd. MPIS RH i PDS.
52. Raboteg-Šarić, Z., Sakoman, S., Brajša-Žganec, A. (2002). Stilovi roditeljskog odgoja, slobodno vrijeme i rizično ponašanje mladih, Društvena istraživanja, časopis za opća društvena pitanja, Vol.11, No.2-3, 58-59, lipanj 2002.
53. Ricijaš, N. (2009). Pripisivanje uzročnosti vlastitog delinkventnog ponašanja mladih, Doktorska disertacija, Zagreb: Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
54. Rutter, M., Giller, H. (1983). Juvenile Delinquency:Trends and Perspectives. Penguin Books, New York.
55. Sameroff, A. J., Seifer, R. (1990). Early contributions to developmental risk. U: Rolf, J. i sur. (Eds.) Risk and protective factors in the development of psychopathology. New York, Cambridge University Press, 52-66.
56. Schlapp, M.G., Smith, E.W. (1928). The new criminology. New York.
57. Sellin, T. (1938). Culture Conflict and Crime, New York.
58. Shaw, C., Mckay, H. (1931). Juveline Delinquency in Urban Areas, Chicago.
59. Singer, M. i sur. (2002). Kriminologija, Nakladni zavod Globus, Zagreb.
60. Singer, M. i sur. (2008). Kriminološke osobitosti maloljetničke delinkvencije, Nakladni zavod Globus, Zagreb.
61. Sutherland, E. (1947). Principles of criminology, Philadelphia.
62. Tittle, C. R. (2004). Refinding Control Balance Theory, Theoretical Criminology, 8, 4, 395-428.
63. Tolan, P. H., Loeberg, R. (1993). Antisocial Behavior, (u) Handbook of Clinical Research and Practice with Adolescents, (ur) Tolan, P. H., Cohler, B.J., A Wiley-Interscience Publication, New York, 307-325.
64. Villa, B. (1994). A General Paradigm for Understanding Criminal Behavior: Ectending Evolutionary Ecological Theory, Criminology, 32, 3, 311-360.
65. Vold, G.; B., Berdard, T.J., Snipes, J.B. (2002). Theoretical Criminology, Oxford University Press, New York, Oxford.

66. Wasserman, G. A., Keenan, K., Tremblay, R. E., Coie, J. D., Herrenkohl, T. I., Loeber, R., Petechuk, D. (2003). Risk and Protective Factors of Child Delinquency, Child delinquency, Bulletin Series, U.S. Department of Justice, April 2003.
67. Williams, J. H., Ayers D. C., Arthur, W. M. (1997). Risk and Protective Factors in Development of Delinquency and Conduct Disorders. U: Fraser (UR): Risk and Resilience Childhood: An Ecological Perspective. NASW Press, 140-170.
68. Wilson, N., Rolleston, R. (2004). A risk-Need Profile Using Four Measures for Youth Offenders Incarcerated in Young Offender Units, Department of Corrections Research, New Zealand.
69. Zrilić, S. (2011). Povezanost bježanja s nastave i maloljetničke delinkvencije, Magistra Iadertina, vol. 6, no. 1, str. 71-81.
70. Žakman-Ban, V., Tasić, D., Vučinić-Knežević, M. (1997). Socijalno-zaštitne intervencije prema malodobnim delinkventima i njihove obiteljske prilike na primjeru Koprivničko-križevačke županije. Revija za rehabilitacijska istraživanja, 33, 1, 49-61.
71. <http://www.poliklinika-djeca.hr/za-roditelje/izazovi-roditeljstva/odgojni-stilovi-roditeljstva/>, 15. 9. 2016.

Fenomenologija je učenje o pojavnim oblicima kažnjivih ponašanja.

Maloljetnička delinkvencija je dinamička pojava, koju treba istražiti i analizirati prema društvenim trendovima u određenom razdoblju.

FENOMENOLOGIJA

4. FENOMENOLOGIJA MALOLJETNIČKE DELINKVENCije

Učenje o pojavnim oblicima kažnjivih ponašanja naziva se fenomenologija. Osim što otkriva osobitosti kažnjivih ponašanja kao masovne društvene pojave, ali i individualnog ponašanja, fenomenologija istražuje i rasprostranjenost, strukturu i dinamiku delinkvencije te raspodjelu kažnjivih ponašanja u skupine prema određenim kriterijima.⁹⁶

U nastavku će se prikazati fenomenološki aspekti maloljetničke delinkvencije kao društvena pojava kroz statističke pokazatelje Ministarstva unutarnjih poslova. Broj prijava kaznenih djela i počinitelja nije najpouzdaniji pokazatelj stvarne rasprostranjenosti kažnjivih ponašanja, međutim, kada govorimo o maloljetničkoj delinkvenciji u širem i najširem smislu onda su statistički pokazatelji Ministarstva unutarnjih poslova više nego relevantni.

Praćenje i uvid u stanje i kretanje pojave maloljetničkog kriminaliteta kroz statističke pokazatelje kaznenih djela djece i maloljetnika, strukturu kaznenih djela maloljetnika i kategorije maloljetnih počinitelja izuzetno su važni radi prevencije i suzbijanja maloljetničke delinkvencije, ali i zbog uočavanja novih pojava oblika kriminaliteta, organizacijske i

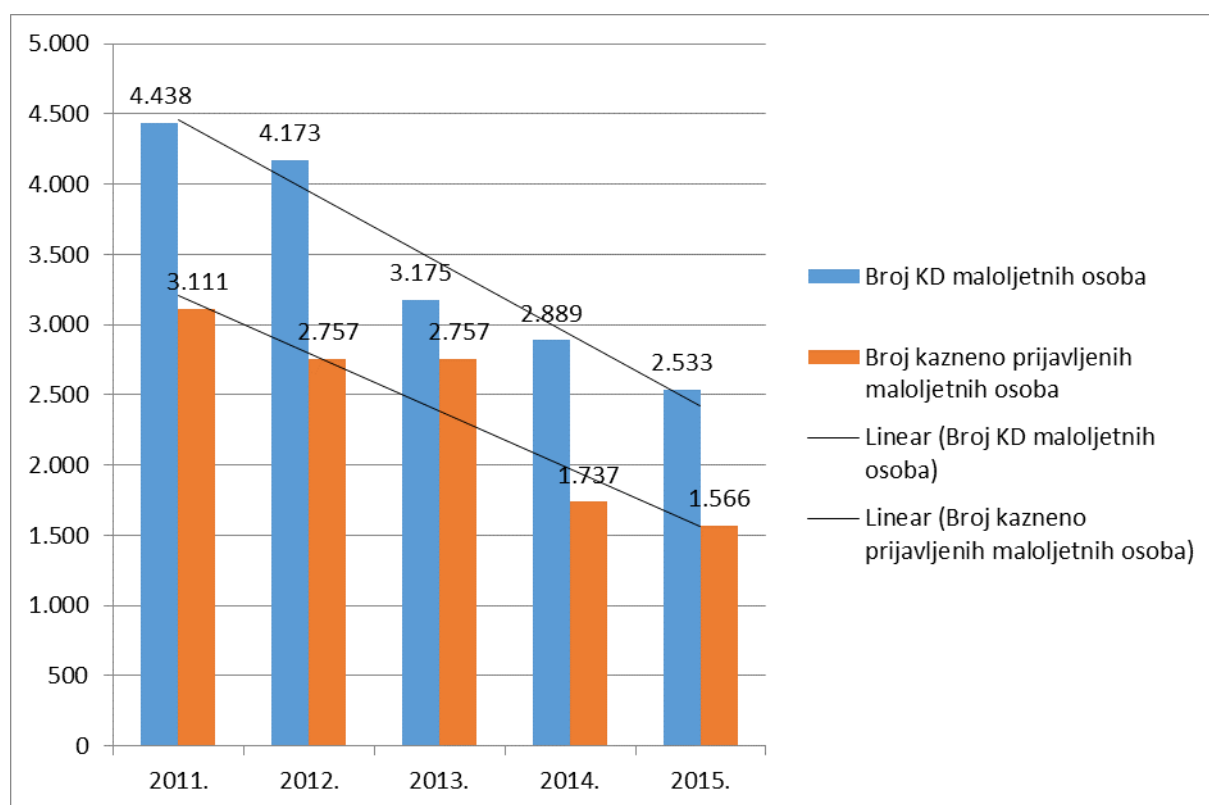
⁹⁶ Derenčinović, D., Getoš, A. M. (2008). Uvod u kriminologiju s osnovama kaznenog prava. Sveučilište u Zagrebu, Zagreb, ISBN 978-953-270-024-4.

kadrovske prilagođenosti konkretnoj pojavi te zbog prognoze daljnjeg ponašanja maloljetnika i mjera i tretmana koje prema njima treba poduzeti.

4.1. Kriminalitet djece i maloljetnika

Službeni podaci Ministarstva unutarnjih poslova mogu pružiti uvid u trendove u odnosu na određeno vremensko razdoblje. U priručniku će se prije svega analizirati broj kaznenih djela i prijavljenih maloljetnih osoba (djeca i maloljetnici). U grafikonu 1 prikazan je njihov broj kroz posljednjih pet godina. Već na prvi pogled iz grafikona 1 vidljiv je kontinuirani pad kaznenih djela i prijavljenih maloljetnika, međutim, na temelju toga ne možemo nužno zaključiti da se radi o realnom smanjenju kaznenih djela i prijavljenih maloljetnih osoba.

Maloljetnička delinkvencija je dinamička pojava, koju treba istražiti i analizirati prema društvenim trendovima u određenom razdoblju. Naime, puno čimbenika utječe na broj kaznenih djela i prijavljenih maloljetnih osoba, kao što su primjerice zakonske promjene, različito pozicioniranje prekršajnih i kaznenih djela, kvaliteta rada policije i drugih mehanizama otkrivanja kriminaliteta, svjesnost i senzibiliziranost građana za prijavljivanje određenih kaznenih djela i slično.⁹⁷

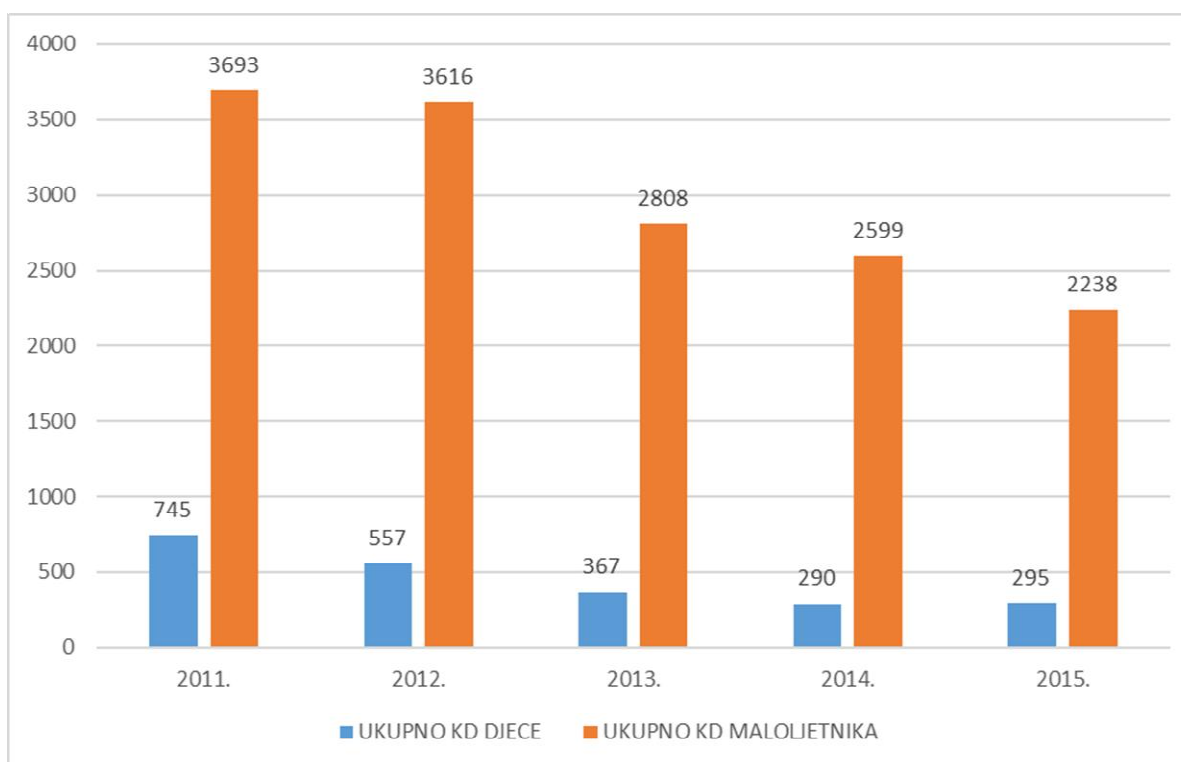
Grafikon 1: Kretanje broja evidentiranih kaznenih djela počinjenih od strane maloljetnih osoba i broja prijavljenih maloljetnih osoba na području Republike Hrvatske za razdoblje 2011. - 2015. godine

⁹⁷ Ricijaš, N., Jeđud Borić I., Lotar Rihtarić, M., Miroslavljević, A. (2014). Projekt, Pojačana briga i nadzor. Priručnik. Ured UNICEF-a za Hrvatsku, Zagreb.

Iz prikazanih rezultata vidljivo je da je broj evidentiranih kaznenih djela koja su počinile maloljetne osobe (djeca i maloljetnici) u padu od 2011. do 2015. godine, i to za 19,5%. Značajan pad u odnosu na 2011. godinu zabilježen je u 2013. godini, i to za 12,6% dok je pad u 2014. u odnosu na prethodnu 2013. godinu iznosio 2,8%. U 2015. godini pad kaznenih djela u odnosu na 2014. godinu iznosio je 3,5%. Kretanje broja prijavljenih maloljetnih osoba, kao i broj kaznenih djela maloljetni osoba, bilježi kontinuirani pad od 2011. do 2015. godine, i to za 15,4%, međutim, najveći pad u odnosu na 2011. godinu zabilježen je u 2014. godini, kada je prijavljeno 13,7% manje maloljetnih osoba.

U grafikonu 2 prikazan je broj evidentiranih kaznenih djela koja su počinila djeca i maloljetnici. Iz prikazanih rezultata vidljiv je značajno manji udio djece u odnosu na maloljetnike.

Ono što je značajno za obje dobne skupine je kontinuirani pad broja zabilježenih kaznenih djela. U razdoblju od 2011. do 2015. godine zabilježen je pad broj kaznenih djela koja su počinila djeca, i to za 4,5%, a za maloljetnike 14,5%. Najveći pad u odnosu na prethodne godine zabilježen je u 2013. godini.

Grafikon 2: Kretanje broja kaznenih djela djece i maloljetnika počinjenih na području Republike Hrvatske za razdoblje 2011.- 2015. godine

Promatrajući strukturu kaznenih djela maloljetnika u razdoblju od 2011. do 2015. godine iz tablice 1 vidljivo je, da su maloljetnici najveći broj prijavljenih kaznenih djela počinili iz područja općeg kriminaliteta, i to imovinska kaznena djela (krađe i teške krađe) čiji udio u

ukupnom broju kaznenih djela počinjenih od strane maloljetnika iznosi 89%, iako je značajan udio i kaznenih djela s elementima nasilja te neovlaštena proizvodnja i promet drogama.

Tablica 1: Kretanje broja najčešćih kaznenih djela maloljetnika na području Republike Hrvatske za razdoblje 2011. - 2015. godine

Maloljetnici - najčešća kaznena djela					
godina	2011.	2012.	2013.	2014.	2015.
tjelesna ozljeda	259	227	187	119	108
teška tjelesna ozljeda	78	80	55	60	50
prijetnja	64	44	58	77	74
neovlaštena proizvodnja i promet drogama	438	526	140	145	121
omogućavanje trošenja droge			105	115	85
krađa	677	670	508	412	505
teška krađa	1 314	1 395	1 160	903	765
razbojništvo	70	85	58	55	56
neovlaštena uporaba tuđe pokretne stvari	51	35	38	39	33
oštećenje tuđe stvari	148	116	131	104	96
ukupno svih kaznenih djela maloljetnika	3 693	3 616	2 808	2 599	2 238

Promatrajući strukturu kaznenih djela djece za isto razdoblje razvidno je da djeca, kao i maloljetnici, najčešće čine imovinska kaznena djela, i to krađe i teške krađe, no, značajan je udio tjelesnih ozljeda i oštećenja tuđe stvari.

Navedeni pokazatelji potvrđuju rezultate mnogobrojnih istraživanja fenomena maloljetničke delinkvencije koji navode da djeca i maloljetnici najčešće čine imovinske delikte različitih vrsta.⁹⁸

Tablica 2: Kretanje broja najčešćih kaznenih djela djece na području Republike Hrvatske za razdoblje 2011.-2015. godine

⁹⁸ Radetić-Paić, M. (2006). Skupni savjetovani rad s mladima-procjena privlačnosti skupine kao jedan od preduvjeta uspješnosti tretmana. Zbornik radova: Stručna konferencija s međunarodnim sudjelovanjem: Ovisnost, zlouporaba droga, rehabilitacija, resocijalizacija, smanjenje štete - trendovi, pristupi i odgovori društva na suzbijanje zlouporabe opojnih droga. 195-203.

Radetić-Paić, M. (2004). Zlouporaba sredstava ovisnosti i rizični čimbenici u obiteljima djece i mladeži s poremećajima u ponašanju. Stručna konferencija s međunarodnim sudjelovanjem „Borba protiv ovisnosti-borba za zdravu obitelj“. 205-210.

Djeca - najčešća kaznena djela					
godina	2011.	2012.	2013.	2014.	2015.
tjelesna ozljeda	108	90	75	71	43
teška tjelesna ozljeda	5	7	8	5	4
krađa	165	106	49	43	75
teška krađa	303	263	132	83	95
razbojništvo	9	7	4	0	0
oduzimanje tuđe pokretne stvari	18	8	1	3	0
oštećenje tuđe stvari	43	25	42	25	22
ukupno svih kaznenih djela djece	745	557	367	290	295

4.2. Karakteristike nasilničkog kriminaliteta djece i maloljetnika

Fenomen nasilja izaziva znatnu pozornost suvremene znanstvene, stručne i društvene javnosti i predstavlja temu koja otvara niz različitih pitanja - od etičkih, psiholoških, socioloških, kriminoloških do državnopravnih i kaznenopravnih. Imamo li u vidu da je riječ o pojavi koja u središtu ima pojedinca kao nasilnika, pojedinca kao žrtvu, ali i društvenu reakciju na nasilje koja na nasilje nasilnika odgovara novim „nasiljem“ u obliku društvene, odnosno kaznene sankcije, ta usmjerenost na proučavanje nasilja postaje jasna. Uz to, valja napomenuti da živimo u nemirnom svijetu u kojem je nasilje nad ljudima opsežnije, češće, brutalnije i rafiniranije nego ikada prije.⁹⁹

Najčešća kaznena djela s elementima nasilja koja čine maloljetnici su tjelesne ozljede, teške tjelesne ozljede i nasilnička ponašanja.

Teži oblici nasilja, naročito ubojstva, silovanja i razbojstva, kriminalni su fenomeni snažnog destruktivnog utjecaja na socijalnu sredinu, te izazivaju medijsku pozornost, zabrinutost i nespokojstvo. Ta pojava dobiva posebnu težinu i naročito zabrinjava kad su počinitelji teških kaznenih djela nasilja maloljetnici, U današnje vrijeme mladi se sve više nasilnički ponašaju. Ulična razbojništva, razbojničke krađe, nanošenje tjelesnih ozljeda i teških tjelesnih ozljeda, sudjelovanje u

⁹⁹ Cajner Mraović, I., Došen A. (2002). Obiteljske prilike i agresivni poremećaji u ponašanju maloljetnih nasilnih delinkvenata u Zagrebu. Ljetopis socijalnog rada 2002., Vol. 9, No. 2., http://hrcak.srce.hr/3522_, 26.9.2016. g.

tučnjavi, nasilničko ponašanje, oštećenje tuđe stvari, najučestaliji su oblici nasilnog ponašanja mladih.¹⁰⁰

Prema strukturi počinjenih kaznenih djela s elementima nasilja iz tablice 2 i 3 vidljivo je da su djeca i maloljetnici u razdoblju od 2011. do 2015. godine najviše počinili tjelesne ozljede i teške tjelesne ozljede, dok su se maloljetnici češće i nasilnički ponašali.

Podatak koji zabrinjava je broj kaznenih djela ubojstava u pokušaju u 2011., 2013. i 2014. godini koja su počinili maloljetnici.

Tablica 3: Kretanje broja nasilnih kaznenih djela maloljetnika na području Republike Hrvatske za razdoblje 2011.-2015. godine

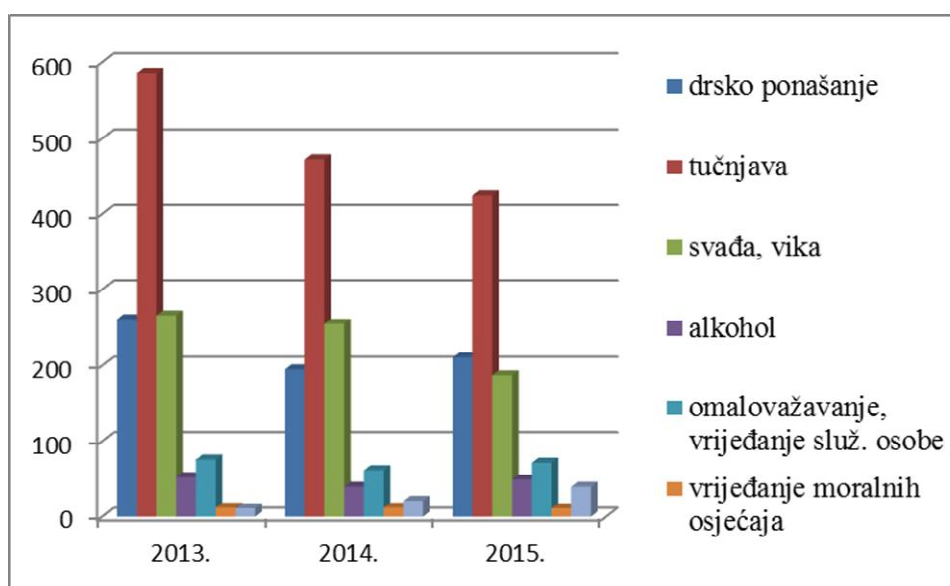
Maloljetnici - nasilna kaznena djela					
godina	2011.	2012.	2013.	2014.	2015.
ubojstvo	1	1	1		
ubojstvo u pokušaju	4	0	4	7	1
teško ubojstvo	1	0			
teško ubojstvo u pokušaju	2	0			
teška tjelesna ozljeda	78	82	49	60	50
tjelesna ozljeda	259	227	187	119	108
sudjelovanje u tučnjavi	1	1	8	5	
nasilničko ponašanje	72	41	0	0	10
UKUPNO	418	352	256	191	168

Tablica 4: Kretanje broja nasilnih kaznenih djela djece na području Republike Hrvatske za razdoblje 2011.- 2015. godine

Djeca - nasilna kaznena djela					
godina	2011	2012	2013.	2014.	2015.
ubojstvo	0	0	0	0	0
ubojstvo u pokušaju	0	0	0	0	1
teško ubojstvo	0	0	0	0	

¹⁰⁰ Cajner Mraović, I., Došen A. (2002). Obiteljske prilike i agresivni poremećaji u ponašanju maloljetnih nasilnih delinkvenata u Zagrebu. Ljetopis socijalnog rada 2002., Vol. 9, No. 2., <http://hrcak.srce.hr/3522>, 26.9.2016. g.

teško ubojstvo u pokušaju	0	0	0	0	
teška tjelesna ozljeda	5	7	8	7	4
tjelesna ozljeda	108	85	75	71	43
nasilničko ponašanje	12	12	0		2
UKUPNO	125	104	84	77	50

Grafikon 3: Prikaz strukture najčešćih prekršaja maloljetnika na području Republike Hrvatske za razdoblje 2011.-2015. godine

Iz grafikona 3 vidljivo je da su protiv maloljetnika najčešće podneseni optužni prijedlozi zbog tučnjava, svađanja, vikanja, drskog ponašanja, te omalovažavanja i vrijeđanja službenih osoba.

PITANJA ZA PONAVLJANJE
1. Što je fenomenologija?
2. Zašto je važno pratiti stanje i kretanje maloljetničke delinkvencije?
3. Opišite stanje i kretanje broja kaznenih djela maloljetnih osoba.
4. Opišite stanje i kretanje prijavljenih maloljetnih osoba.
5. Objasnite dobnu strukturu kaznenih djela djece i maloljetnika.
6. Navedite najčešća kaznena djela djece i maloljetnika te objasnite zašto su to najčešća djela?
7. Objasnite karakteristike nasilničkog kriminaliteta maloljetnih osoba.
8. Opišite stanje i kretanje prekršaja maloljetnih osoba.

4.3. Udaljenja iz obiteljskog doma i bjegovi iz odgojnih ustanova

Nestanak osoba, a posebno nestanak djece i maloljetnika uvijek izaziva znatnu pozornost stručne i društvene javnosti te otvara mnoga pitanja o uzrocima te pojave. Nestala osoba u Hrvatskoj, sintezom različitih definicija objavljenih u kriminalističkoj literaturi smatra se ako se udaljila iz svog uobičajenog okružja (mjesta prebivališta, boravišta) protivno svojoj volji ili u skladu sa svojom voljom, a pritom u određenom logički prihvatljivom razdoblju, imajući na umu njene dosadašnje životne navike, običaje ponašanja, socijalne kontakte, profesionalne aktivnosti i sl., nema spoznaja o njenom trenutnom boravištu ili nalazištu, odnosno općenito o njenoj sudbini¹⁰¹.

Kada govorimo o nestaloj djeci i maloljetnicima, onda najčešće mislimo na udaljenja iz obiteljskog doma ili bjegove iz odgojnih ustanova. Međutim, nisu rijetki slučajevi odvođenja djece od strane drugog roditelja („roditeljske otmice“), nestanci sa smrtnim posljedicama (samoubojstva ili nesretni slučajevi, primjerice pri utapanju) te slučajevi kada djeca i maloljetnici postaju žrtve kaznenih djela.

Prema policijskim podacima, najčešći razlozi udaljenja od kuće su avanturizam i skitnja, zatim obiteljski problemi i problemi u školi.¹⁰²

Udaljenjima iz obiteljskog doma najčešće su podložne emocionalno nestabilne mlade osobe, impulzivne, agresivne ili odgojno zapuštene, dok je kod nekih više naglašena potreba za slobodom i neovisnošću. Adolescenti često bježe od kuće iz razloga što je doživljavaju neprijateljskom, da bi kaznili svoje roditelje, izazvali njihov osjećaj krivnje ili da bi pobjegli od kazne i obveza. Udaljenje također može biti i trenutačna reakcija na sukob ili kontrolirano i planirano ponašanje kao odraz nepotpune socijalizacije ili neprilagođenosti. Bježanje može značiti i poziv u pomoć ili zahtjev mlade osobe da se odnos okoline prema njoj promijeni. Među najčešćim motivima i uzrocima udaljenja od kuće su oni obiteljski: poremećeni obiteljski odnosi (međusobni odnos roditelja, odnos roditelja prema djetetu/djeci), prisutnost alkoholizma kod člana obitelji, psihičko zlostavljanje i fizičko kažnjavanje ili pak loši stambeni i materijalni uvjeti. Ostali motivi bijega od kuće nalaze se u negativnom utjecaju društva, u želji za zabavom ili u školskom neuspjehu. Također, uzroci i razlozi udaljenja djece iz obiteljskog doma najčešće su povezani s visokom razinom stresa i frustracije djeteta koju udaljenjem pokušava razriješiti, ali pritom dodaje da udaljenja od kuće mogu biti i situacijske prirode, kada dijete reagira na određeni aktualni događaj kao što je, primjerice, razvod roditelja. Takvo ponašanje može biti rezultat mladenačke nepromišljenosti te ne mora nužno ukazivati na duboke poremećaje u obiteljskoj dinamici ili kod djeteta.¹⁰³

Udaljenjima iz obiteljskog doma najčešće su podložne emocionalno nestabilne mlade osobe.

Motivi udaljenja od kuće

poremećeni obiteljski odnosi

prisutnost alkoholizma

psihičko zlostavljanje i fizičko kažnjavanje

loši stambeni i materijalni uvjeti

¹⁰¹ Šuperina, M., Gluščić, S. (2003). Učestalost prijava nestanka osobe u Republici Hrvatskoj i postupanje policijskih

službenika u traganju za nestalom osobom: Aktualizacija problema, Pravni vjesnik, 19(3-4), 151–187.

¹⁰² MUP, Ravnateljstvo policije, UKP, Odjel maloljetničke delinkvencije i kriminaliteta na štetu mladeži i obitelji.

¹⁰³ Jelavić, M. (2011). Samovoljno udaljenje djece od kuće ili iz ustanove, <http://www.nestali.hr/default.aspx?id=49>, 14. 3. 2016.

Prema policijskim podacima, najčešći razlozi bijega iz odgojne ustanove su problem adaptacije u ustanovi, izbjegavanje odgojne mjere u ustanovi, ne vraćanje s dopusta u ustanovu, bijeg zbog činjenja kaznenih djela, nepoštivanje autoriteta, te utjecaj vršnjačke skupine.¹⁰⁴

Bježanje djece ili maloljetnika iz odgojnih ustanova najčešće je motivirano strahom od boravka u instituciji (prvenstveno bojazni od nepoznatog), nenaviknutošću na pravila i strukturirane uvjete života, sramom zbog boravka u instituciji, strahom od neprihvatanja od strane ostalih štićenika, osjećajem neuklopljenosti u odgojnu grupu u adaptacijskom razdoblju, doživljajem doma kao neke vrste zatvora, nezadovoljstvom uvjetima smještaja, željom za povratkom obitelji, traženjem uzbuđenja, povodljivošću za osobom koja dulje planira bijeg i općenito povodljivošću za vršnjacima, strahom od sudskog postupka i njegova ishoda/sankcije, osjećajem prevarenosti i negativnim stavom prema predstavnicima sustava (socijalne skrbi, policije). Djeca rijetko bježe iz ustanova s ciljem povratka roditeljima, već se upute u skitnju gradom u kojem se ustanova nalazi ili u grad iz kojeg su otišli u dom. Nerijetko ih za vrijeme bijega zatiče policija u počinjenju kaznenog djela (pretežno krađama, provalama i razbojstvima), jer ne raspolažu nikakvim sredstvima za preživljavanje. Djeca ili maloljetnici skloni bježanju iz odgojnih ustanova („djeca ulice“) idealna su meta asocijalnih osoba izvan ustanova za vrbovanje i za ulogu žrtve različitih zloporaba (podvođenje i uključivanje u prostituciju, uključivanje u trgovinu drogom ili trgovanje djecom). Usmjereni na sakrivanje od policije i odraslih osoba koje bi ih mogle zapaziti ili prijaviti, tijekom bijega iz odgojnih ustanova maloljetnici se često nalaze u napuštenim kućama, dvorištima, u vagonima na željezničkim kolodvorima, u improviziranim ostavama/kućicama kraj vrtova ili polja ili u praznim vikendicama.¹⁰⁵

Zašto djeca i maloljetnici bježe iz odgojnih ustanova?

zbog straha od boravka u instituciji

zbog strah od pravila i strukturiranih uvjeta života

strahom od neprihvatanja od strane ostalih štićenika,

osjećajem neuklopljenosti u odgojnu grupu u adaptacijskom razdoblju

Tablica 5: Udaljenja djece i maloljetnika iz obiteljskog doma

PODACI O UDALJENJIMA IZ OBITELJSKOG DOMA								
GODINA	2009.	2010.	2011.	2012.	2013.	2014.	2015.	UKUPNO 2009 - 2015
UKUPNO	422	455	525	535	615	1 793	425	4 770
DOB								

¹⁰⁴ MUP, Ravnateljstvo policije, UKP, Odjel maloljetničke delinkvencije i kriminaliteta na štetu mladeži i obitelji.

¹⁰⁵ Marušić, D. (2011). Bježanje djece iz odgojnih ustanova, <http://www.nestali.hr/default.aspx?id=37>, 14. 3. 2016.

DJECA DO 14 g.	68	70	73	46	87	208	48	600
DJECA 14-18 g.	354	385	452	489	528	1 585	377	4 170
RAZLOZI UDALJENJA								
AVANTURIZAM I SKITNJA	289	311	302	324	318	343	246	2 133
PROBLEMI U ŠKOLI	27	35	48	40	47	27	40	264
OBITELJSKI PROBLEMI	62	70	102	89	129	74	58	584
OSTALO	50	39	77	82	124	84	83	539
SPOL								
M	132	168	196	167	184	645	150	1 642
Ž	290	287	329	368	431	1148	275	3 128

Prema statističkim pokazateljima Ministarstva unutarnjih poslova Republike Hrvatske,¹⁰⁶ tijekom posljednjih sedam godina (2009. – 2015.) ukupno 4 770 djece i maloljetnika udaljilo se iz svog obiteljskog doma, i to 600 djece do 14 godina te 4 170 njih u dobi od 14 do 18 godina. Od tog broja 1 642 je bilo muškog spola, a 3 128 ženskog spola. Kao što smo već ranije naveli, najčešći razlozi udaljenja iz obiteljskog doma su avanturizam i skitnja te obiteljski problemi. Udio djece i maloljetnika koji su se udaljili zbog skitnje i avanturizma u ukupnom broju udaljenja je 44,7%, dok udio udaljenja zbog obiteljskih problema iznosi 12,2%. Navedene podatke treba ipak uzeti s velikom dozom opreza jer za veliki broj djece i maloljetnika, njih 539 (11,2%), nije utvrđen razlog udaljenja. Jednako tako postavlja se pitanje koliko se djece i maloljetnika upustilo u avanturizam i skitnju zbog obiteljskih problema.

Distribucija nestale djece i maloljetnika po spolu ukazuje na značajna odstupanja. Naime, 65,5% djece i maloljetnika koji su se udaljili od kuće bili su ženskog spola. Ovaj podatak bi se mogao iskoristiti u svrhu izrade preventivnih programa, ali i usmjeravanja potražne djelatnosti policije u slučajevima nestale djece i maloljetnika.

¹⁰⁶ MUP, Ravnateljstvo policije, UKP, Odjel maloljetničke delinkvencije i kriminaliteta na štetu mladeži i obitelji.

Tablica 6: Bjegovi djece i maloljetnika iz odgojnih ustanova

PODACI O BJEGOVIMA IZ ODGOJNIH USTANOVA								
GODINA	2009.	2010.	2011.	2012.	2013.	2014.	2015.	UKUPNO 2009.- 2015.
UKUPNO	719	654	661	798	834	1 244	1 682	6 592
DOB								
BROJ BJEGOVA - DJECA DO 14.g	137	118	55	70	61	68	195	704
BROJ BJEGOVA - DJECA 14- 18 g.	582	536	606	728	773	1167	1 487	5 879
RAZLOZI BIJEGA								
PROBLEM ADAPTACI JE U USTANOVI	85	134	114	154	147	152	124	910
IZBJEGAV ANJE ODGOJNE MJERE U USTANOVI	236	113	152	230	207	339	213	1 490
NIJE SE VRATIO S DOPUSTA U USTANOV U	164	224	280	279	181	188	209	1 525
OSTALO	234	183	111	133	321	611	1 013	2 606
SPOL								
M	369	363	447	516	401	378	409	2 883
Ž	350	291	214	282	433	857	1 147	3 574

U istom razdoblju 6 592 djece i maloljetnika pobjeglo je iz neke od odgojnih ustanova, i to 704 djece do 14 godina te 5 879 u dobi od 14 do 18 godina. Od tog broja 2 883 su bili muškog spola, a 3 574 ženskog spola. Udio djece i maloljetnika koji su pobjegli iz odgojne ustanove nevraćanjem s dopusta u ukupnom broju bjegova iznosi 39,5%, udio pak bjegova zbog izbjegavanja odgojne mjere iznosi 22,6%, dok bjegova iz ustanove zbog problema adaptacije iznosi 13,8%. I ove podatke treba uzeti s velikom dozom opreza jer za veliki broj djece i

maloljetnika, njih 2 606 (39,5%), nije utvrđen razlog bijega iz ustanove. Distribucija djece i maloljetnika po spolu koji su pobjegli iz odgojne ustanove također ukazuje na značajno odstupanje. Naime, 54,2% djece i maloljetnika koji su pobjegli iz odgojne ustanove ženskog su spola.¹⁰⁷

PITANJA ZA PONAVLJANJE

1. Objasnite pojavu udaljenja iz obiteljskog doma.
2. Objasnite pojavu bjegova iz odgojnih ustanova.
3. Opišite stanje i kretanje pojave udaljenja i bjegova.
4. Navedite glavne razloge udaljenja i bjegova.

4.4. Nasilje među vršnjacima (engl. *Bullying*)

Definicija nasilja među vršnjacima

Međuvršnjačko nasilje definira se kao izloženost namjerno negativnom, ponavljanom djelovanju od strane jednog ili više učenika, nerazmjerne stvarne ili perceptivne snage, zbog kojeg dijete trpi tjelesnu i/ili emocionalnu štetu, a nemoćno je da se odupre.¹⁰⁸

Sukladno Protokolu o postupanju u slučaju nasilja među djecom i mladima vršnjačko nasilje, tj. nasilje među djecom i mladima je: „svako namjerno fizičko ili psihičko nasilno ponašanje usmjereno prema djeci i mladima od strane njihovih vršnjaka učinjeno s ciljem povređivanja, a koje se, neovisno o mjestu izvršenja, može razlikovati po obliku, težini, intenzitetu i vremenskom trajanju i koje uključuje ponavljanje istog obrasca i održava neravnopravan odnos snaga (jači protiv slabijih ili grupa protiv pojedinca)“.¹⁰⁹

Međuvršnjačko nasilje definira se kao izloženost namjerno negativnom, ponavljanom djelovanju od strane jednog ili više učenika, nerazmjerne stvarne ili perceptivne snage zbog kojeg dijete trpi tjelesnu i/ili emocionalnu štetu, a nemoćno je da se odupre.

Sukladno Protokolu, nasiljem među djecom i mladima smatra se osobito namjerni fizički napad (udaranje, guranje, gađanje, šamaranje, čupanje, zaključavanje, napad različitim predmetima, pljuvanje i slično), bez obzira na to je li kod napadnutog djeteta nastupila tjelesna povreda, te psihičko i emocionalno nasilje (ogovaranje, nazivanje pogrđnim imenima, ismijavanje, zastrašivanje, namjerno isključivanje iz skupine, oduzimanje stvari ili novaca, uništavanje ili oštećivanje djetetovih stvari, ponižavanje, dovođenje djeteta u podređeni položaj, kao i spolno uznemiravanje i zlostavljanje). Od nasilja treba razlikovati normalni sukob vršnjaka.

Nasilje među mladima dijeli se na razne tipove, kao što su:

Oblici nasilja

- fizičko
- emocionalno
- seksualno
- ekonomsko
- kulturalno

¹⁰⁷ Martinjak, D. i sur. (2016). Doprinos otvorenih izvora na internetu i suvremenih informacijsko-komunikacijskih tehnologija u pronalaženju nestale djece. Zagreb, Hrvatska. U: Zbornik radova s 5. međunarodne znanstveno-stručne konferencije – Istraživački dani Visoke policijske škole, Unaprjeđivanje sigurnosne uloge policije, 247-264, ISBN: 978-953-161-299-9.

¹⁰⁸ Olweus, D. (1993). *Bullying at school: What we know and what we can do*. Cambridge, MA: Blackwell
Olweus, D. (1998). *Nasilje među djecom u školi*. Zagreb: Školska knjiga.

¹⁰⁹ Protokol o postupanju u slučaju nasilja među djecom i mladima, <http://public.mzos.hr/Default.aspx?sec=3176>, 20. 9. 2016.

- **fizičko** - manifestira se kroz različite oblike fizičkog zlostavljanja, a za posljedicu ima nanošenje ozljeda; uključuje ponašanja kao što su šamaranje, udaranje rukama, nogama i predmetima, guranje, čupanje kose, ugrizi i opekotine, zaključavanje i ugrožavanje slobode kretanja, izlaganje opasnostima itd.
- **emocionalno** - očituje se kroz verbalne i emocionalne prijetnje i ucjene, izgovaranje pogrđnih riječi, izolaciju od prijatelja i/ili obitelji, nazivanje pogrđnim imenima, kontroliranje nečijeg ponašanja, kretanja, govora i odijevanja
- **seksualno** - odnosi se na spolno uznemiravanje, kao što su dobacivanje i uvredljivi komentari, ili bilo koji oblik fizičke seksualne aktivnosti (ljubljenje, dodirivanje, prisilni spolni odnos) bez pristanka druge osobe
- **ekonomsko** - uključuje krađu, uzimanje i/ili iznuđivanje novca
- **kulturalno** - podrazumijeva vrijeđanje na nacionalnoj, religijskoj i rasnoj osnovi.

Može se podijeliti i na **neposredno zlostavljanje** i **posredno zlostavljanje**. Neposredno nasilništvo podrazumijeva relativno otvorene napade na drugog učenika i može uključiti riječi, pokrete, grimase ili pak tjelesni dodir. Učenik izložen posrednom nasilništvu isključen je iz skupine svojih vršnjaka i teško sklapa prijateljstva s drugim učenicima u svom razredu.¹¹⁰

Učestalost nasilja

Tijekom 2003. godine Poliklinika za zaštitu djece grada Zagreba provela je prvo sveobuhvatno istraživanje u Hrvatskoj o raširenosti nasilja među vršnjacima. Prema njihovim rezultatima 27% učenika dobi od 10 do 14 godina izjavilo je da doživljava barem jedan oblik nasilja u školi gotovo svakodnevno, 8% djece su reaktivne (provokativne) žrtve, oni su nasilni prema drugoj djeci, ali i doživljavaju nasilje, a 8% učenika je svakodnevno nasilno prema drugoj djeci, pri čemu sami ne doživljavaju nasilje. S dobi sve je manji broj djece koja su samo žrtve nasilja, a raste broj djece koja su i žrtve i počinitelji nasilja. Još jedno istraživanje provedeno u Hrvatskoj na uzorku od 263 učenika nalazi da je skupina djece iz osmih razreda najagresivnija u odnosu na mlađe učenike (četvrtih i šestih razreda). U istraživanju Poliklinike za zaštitu djece grada Zagreba pokazalo se kako dječaci čine značajno više nasilja među djecom nego djevojčice, a najstariji učenici (7. i 8. razred) čine najviše nasilja.¹¹¹

27% učenika u dobi 10 - 14 godina svakodnevno doživi barem jedan oblik nasilja u školi

Rezultati istraživanja UNICEF-a iz 2004. godine provedenog u školama na području cijele Hrvatske pokazali su da je 10,4% učenika bilo izloženo zlostavljanju 2-3 puta mjesečno i više, dok je 33% ispitanika bilo izloženo jednom od oblika nasilja među vršnjacima. Broj žrtava kretao se od 4 do 21%, ovisno o školi. Nasilno se ponašalo 12% učenika 2-3 puta mjesečno i češće. Samo 22% učenika pokušava zaustaviti nasilje, iako 63% kaže da im je žao i da bi pomogli žrtvi, no 7% njih to nikad ne čini ili čini samo povremeno.¹¹²

U istraživanju provedenom u 6 srednjih škola u Samoboru i Zagrebu došlo se do podataka kako djeca dvoranu za tjelesni odgoj, WC i kantinu doživljavaju kao najnesigurnija mjesta u školi. Emocionalno nasilje svakodnevno doživljava 9,3% učenika, 4,9% fizičko nasilje, a 7,7% učenika svakodnevno doživljava seksualno uznemiravanje. Nadalje, 15,1% učenika svakodnevno vrši emocionalno nasilje prema drugim učenicima, 8,0% fizičko, te 8,6%

¹¹⁰ Olweus, D. (1998). Nasilje među djecom u školi. Zagreb: Školska knjiga.

¹¹¹ Bilić, V. i sur. (2013). Nasilje nad djecom i među djecom, str. 267-268.

¹¹² Pregrad, J. (2007). Projekt, Za sigurno i poticajno okruženje u školama. Priručnik. Ured UNICEF-a za Hrvatsku, Zagreb.

učenika svakodnevno seksualno uznemirava druge. Većina djece je nasilna prema učenicima iz svog razreda. Svega 29,4% učenika traži pomoć, 14,5% učenika ne čini ništa, a 34,1% ih reagira agresivno.¹¹³

Tablica 7: Prikaz učestalosti nasilja među vršnjacima s obzirom na zemlju ispitivanja¹¹⁴

DRŽAVA	UČESTALOST
skandinavske zemlje	Između 5 i 10% djece u dobi od 7 do 6 godina je redovito izloženo nasilju; 15% osnovnoškolaca je uključeno u nasilje među vršnjacima bilo kao počinitelji nasilja ili žrtve.
Velika Britanija	- 75% djece je žrtvom nekog oblika nasilja tijekom jedne školske godine (Glover i sur. 2000). - 10% djece u dobi od 12 do 17 godina povremeno je izloženo nasilju među vršnjacima, a 4% ih je zlostavljano svakog tjedna (Salmon, 1998).
Australija	U dobi od 6 do 16 godina 10% djece je redovito izloženo nasilju od strane vršnjaka, a 14% djece barem jednom tjedno doživi neki oblik zlostavljanja (Rigby i Slee, 1991).
Kanada	54% dječaka i 32% djevojčica je zlostavljalo drugu djecu; a 34% dječaka i 27% djevojčica je zlostavljano (Craig i Peplar, 2003).

Unatoč kulturalnim razlikama, postoje određene pravilnosti s obzirom na spol, dob, lokaciju i vrstu zlostavljanja:¹¹⁵

- Nasilje među vršnjacima češće se događa u školi nego na putu do ili iz škole.
- Dječaci češće koriste fizičku agresiju, dok djevojčice češće koriste verbalnu i indirektnu agresiju. Smatra se da je to tako jer je djevojčicama više stalo do socijalnih odnosa te one, kada žele napakostiti jedna drugoj, nastoje narušiti upravo te odnose (ogovaranjem, izolacijom, izbjegavanjem).¹¹⁶
- Djevojčice češće zlostavljaju djevojčice, dok dječaci zlostavljaju i dječake i djevojčice.
- Neka istraživanja pokazuju kako su dječaci češće žrtve zlostavljanja, barem u osnovnoj školi, dok druga istraživanja pokazuju kako su i djevojčice i dječaci zlostavljani u istoj mjeri.
- Počinitelji nasilja rijetko djeluju sami. U pola slučajeva zlostavljanje se događa jedan na jedan, u pola je uključeno više djece.
- Zlostavljanje ne završava s osnovnom školom, ono se nastavlja i u srednjoj školi.

¹¹³ Smontara, P. (2011). Utjecaj školskog ozračja na nasilje među učenicima. Znanstveni magistarski rad. Zagreb. Odsjek za pedagogiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.

¹¹⁴ Bilić, V. i sur. (2013). Nasilje nad djecom i među djecom, str. 267-268. loc.cit.

¹¹⁵ Olweus, D. (1993). *Bulling at school: What we know and what we can do*. Cambridge, MA: Blackwell
Smokowski, P.R., Kopasz, K-H. (2005): *Bullying in school: an overview of types, effects, family, characteristics and intervention strategies*. *Children and Schools*, 27, 101-110.

¹¹⁶ Weston, F. (2009). Working with children who have been bullied. *British Journal of School Nursing*, 5(4), 172-176.

- Zlostavljanje od strane dječaka opada nakon 15. godine, dok zlostavljanje od strane djevojčica opada nakon 14. godine.
- Nasilje među vršnjacima prisutno je u svakoj školi bez obzira na to radi li se o školi koja je u gradu, u predgrađu ili na selu.

Tablica 8: Međuvršnjačko nasilje za razdoblje 2015. godine

Maloljetni počinitelji kaznenih djela na štetu osoba 0-18 godina			
	do 14 g.	14 - 18	18 - 21
Kaznena djela protiv života i tijela			
ubojstvo (čl. 110., 111., 112., 113.)	0	0	0
pokušaj ubojstva	1	2	0
teška tjelesna ozljeda (dovršena i pokušana) (čl. 118., 119., 120., 121.)	1	24	6
tjelesna ozljeda	43	94	43
sudjelovanje u tučnjavi	0	0	0
Kaznena djela protiv osobne slobode			
protupravno oduzimanje slobode	0	2	2
otmica	0	0	0
prisila	1	10	0
prijetnja	8	43	15
nametljivo ponašanje	1	0	5
Kaznena djela protiv spolnih sloboda			
spolni odnošaj bez pristanka	0	0	2
silovanje	0	4	3
bludne radnje	4	3	2
spolno uznemiravanje	0	0	3
Spolno zlostavljanje i iskorištavanje djeteta			
spolna zlorporaba djeteta mlađeg od 15 godina	0	22	24
zadovoljenje pohote pred djetetom	0	1	1
mamljenje djece za zadovoljenje spolnih potreba	0	0	3
iskorištavanje djece za pornografiju	0	13	9
upoznavanje djece s pornografijom	0	0	4
Kaznena djela protiv imovine			
krađa i teška krađa	3	44	20
razbojništvo	0	23	9
razbojnička krađa	1	1	1
oštećenje tuđe stvari	0	2	0
iznuda	3	6	8

Ostala kaznena djela			
nedozvoljena uporaba osobnih podataka	0	3	3
povreda privatnosti djeteta	0	8	1
dovođenje u opasnost opće opasnom rad.	0	7	5
javno poticanje na nasilje i mržnju	0	0	0
izazivanje nereda	0	0	0
nasilničko ponašanje	2	7	2
omogućavanje trošenja droga	0	28	11

Ministarstvo unutarnjih poslova RH pojavu međuvršnjačkog nasilja prati s pomoću brojčanih pokazatelja o počinjenim kaznenim djelima s/ili bez elemenata nasilja koje su počinili djeca, maloljetnici (mlađi i stariji) i mlađi punoljetnici na štetu svojih vršnjaka. Prema statističkim pokazateljima Ministarstva unutarnjih poslova Republike Hrvatske,¹¹⁷ tijekom 2015. godine najčešći oblik međuvršnjačkog nasilja je bilo fizičko zlostavljanja (tjelesne ozljede), zatim prijetnje, krađe, teške krađe, razbojništva te spolno zlostavljanje i iskorištavanje djeteta.

PITANJA ZA PONAVLJANJE

1. Navedite definiciju međuvršnjačkog nasilja.
2. Navedite i objasnite oblike međuvršnjačkog nasilja.
3. Učestalost međuvršnjačkog nasilja.
4. Rezultati domaćih i stranih istraživanja.
5. Struktura međuvršnjačkog nasilja.
6. Stanje i kretanje pojave.

4.5. Ovisnosti mladih

4.5.1. Kockanje i kriminalitet

Pod pojmom kockanje podrazumijeva se ulaganje nečeg vrijednog u događaj koji može rezultirati većim i povoljnijim ishodom. Glavna obilježja kockanja su postojanje rizika i slučajnosti u ishodu.¹¹⁸ Kockanje je aktivnost koja je oduvijek postojala i imala važnu ulogu u različitim društvima i civilizacijama. O tome svjedoče i egipatski artefakti iz 3000. godine pr. Kr. te ploča za igranje uklesana u stepenicu Akropole u Ateni¹¹⁹. U prvoj polovici 20. st., točnije 1928. godine, Freud je objavio esej o patološkom kockanju ruskog književnika Dostojevskog koji je svoje iskustvo kockanja i opisao u autobiografskom romanu Kockar. No, tek 1980. godine patološko kockanje uvršteno je u klasifikaciju bolesti Američke

¹¹⁷ MUP, Ravnateljstvo policije, UKP, Odjel maloljetničke delinkvencije i kriminaliteta na štetu mladeži i obitelji.

¹¹⁸ Petry, N. M. (2001). Substance abuse, pathological gambling, and impulsiveness. *Drug and Alcohol Dependence*, 63, 29-38.

¹¹⁹ Koić, E. (2009). Povijest kockanja. Preuzeto s: http://www.kockanje.info/povijest_kockanja.asp.

psihijatrijske udruge.¹²⁰ U posljednja dva desetljeća kockanje mijenja svoje oblike (pojavom automat klubova, internet kockanja, kladionica i sl.), postaje sve raširenije i dostupnije, a time sve češće i predmetom znanstvenih istraživanja. No, s obzirom na to da je kockanje maloljetnika u većini zemalja zakonom zabranjeno, u svijetu se ono malo istraživalo. Pretpostavka je bila da je u zemljama kao što su SAD, Velika Britanija, Kanada i Australija, koje imaju kvalitetnu zakonsku regulativu, prevalencija kockanja adolescenata nezamjetna.¹²¹ U posljednjih je dvadeset godina ta pretpostavka dovedena u pitanje iz više razloga. Primjerice, u mnogim studijama kockanja odraslih osoba pronađeno je kako je prevalencija kockanja najviša upravo u populaciji mlađih punoljetnika.¹²² Također, odrasle osobe s problemom kockanja često izjavljuju da su počele kockati kao djeca.¹²³ Inozemne studije¹²⁴ koje su bile usmjerene na mlade pokazuju veću prevalenciju kockanja adolescenata, a kontinuirano se potvrđuje i da je kockanje povezano s drugim antisocijalnim ponašanjima.¹²⁵

adolescenti se uključuju u rizična ponašanja kako bi preuzeli kontrolu nad svojim životima

lakše se nosili s tjeskobom, frustracijom i neuspjehom te se povezali s vršnjačkom grupom

Razdoblje od 19 do 25 godina najrizičnija je dobna skupina za razvoj ovisnosti o kockanju, dok problemi povezani s kockanjem svoj vrhunac postižu u dobnom razdoblju od 20 do 35 godina života.¹²⁶

Kockanje adolescenata u svojim se obilježjima razlikuje od kockanja odraslih osoba, što ne iznenađuje uzmemo li u obzir razvojne specifičnosti adolescentske dobi. To je razdoblje povećanog traženja uzbuđenja i preuzimanja rizika povezano s osjećajima nepobjedivosti i neranjivosti. Razvojne karakteristike, prvenstveno traženje uzbuđenja i egocentrizam, povećavaju vjerojatnost razvoja rizičnih ponašanja. Adolescenti se uključuju u rizična ponašanja kako bi preuzeli kontrolu nad svojim životima, lakše se nosili s tjeskobom, frustracijom i neuspjehom te se povezali s vršnjačkom grupom. Također, takva ponašanja kao posljedicu imaju osjećaj ugone i dovode do prihvaćanja od strane vršnjaka, što su jedne od glavnih potreba u adolescentnoj dobi. S obzirom na to da je kockanje aktivnost čija su glavna obilježja preuzimanje rizika i traženje uzbuđenja, razumno je pretpostaviti da su adolescenti u većem riziku za uključivanje u aktivnosti kockanja i za razvoj problema s kockanjem.¹²⁷

¹²⁰ Kaminer, V., Petry, N. M. (1999). Gambling behavior in youths: Why we should be concerned. *Psychiatric Services*, 50, 167-168.

¹²¹ Delfabbro, P., Thrupp, L. (2003). The social determinants of youth gambling in South Australian adolescents. *Journal of Adolescents*, 26, 313-330.

¹²² Delfabbro, P., Thrupp, L. (2003). The social determinants of youth gambling in South Australian adolescents. *Journal of Adolescents*, 26, 313-330.

¹²³ Gupta, R., Derevensky, J. (1998). Prevalence study and examination of the correlates associated with pathological gambling. *Journal of Gambling Studies*. 14 (4), 319-345.

¹²⁴ Hardoon, K., Derevensky, J. L., Gupta, R. (2003). Empirical measures vs. perceived gambling severity among youth

Why adolescents fail to seek treatment. *Addictive Behaviors*, 28, 933-946.

¹²⁵ Ricijaš, N., Dodig, D. (2011). Obilježja kockanja u zagrebačkih adolescenata. *Ljetopis socijalnog rada* 2011., 18 (1) 103-125.

¹²⁶ Welte, J.W., Barnes, G.M., Wieczorek, W.F., Tidwell, M-C.O., Parker, J.C. (2004). Risk factors for pathological gambling. *Addictive Behaviours*, 29, 323-335.

¹²⁷ Hardoon, K., Derevensky, J. L., Gupta, R. (2003). Empirical measures vs. perceived gambling severity among youth –

Why adolescents fail to seek treatment. *Addictive Behaviors*, 28, 933-946.

Istraživanje provedeno u Hrvatskoj pokazalo je da je 75% zagrebačkih srednjoškolaca kockalo barem jednom u životu te da je 45,7% učenika sklono socijalnom, a 21,6% problematičnom kockanju.¹²⁸ U dobi do 18 godina 4-8% mladih svrstava se u red patoloških kockara, a 8-10% ih je u kategoriji rizičnih za razvoj ovisnosti o kocki.¹²⁹ Prema nekim autorima¹³⁰ broj adolescenata koji su u rizičnoj skupini je i veći i kreće se u rasponu 10-15%. U usporedbi s općom populacijom u razvijenim zemljama gdje se oko 1% ljudi ubraja u patološke kockare, evidentan je znatno veći udio adolescenata. Kanadsko istraživanje iz 1998. godine pokazalo je da su najpopularniji oblici kockanja lutrija (52,4%) te kartanje za novac (56,2%), a 7,5% srednjoškolaca kocka u kasinu unatoč tome što je taj oblik zabave zakonom zabranjen za maloljetne osobe. Najveća opasnost je u tome što se ove aktivnosti uglavnom smatraju bezopasnima.

Istraživanje provedeno u američkoj saveznoj državi Nevadi pokazalo je da je 67% ispitanika izjavilo da je sudjelovalo u nekim kockarskim aktivnostima tijekom života, unatoč činjenici da je kockanje u Nevadi ilegalno za osobe mlađe od 21 godine. Istovremeno je 7% izjavilo da kocka jednom tjedno ili češće. Adolescenti uključeni u problematično kockanje ranije počnu s kockanjem (u prosjeku 11.6 godina), za razliku od rizičnih kockara i mladih koji nemaju problema s kockanjem, koji počnu u prosjeku s 12.4, odnosno 12.6 godina.¹³¹

Istraživanje provedeno u Ujedinjenom Kraljevstvu otkrilo je da je 62% mladih u dobi od 11 do 16 godina kockalo na automatima, a 6% mladih iz navedene skupine se može okarakterizirati kao problematični. Studija je pokazala da je pušenje, konzumiranje alkohola i kockanje roditelja povezano s problematičnim kockanjem.¹³²

Istraživanja ove problematike u Hrvatskoj su tek u povojima. Prvo sveobuhvatno istraživanje problematičnog kockanja kod adolescenata provedeno je 2011. godine, a autori su bili Ricijaš i suradnici. Na uzorku 1 952 srednjoškolca iz Zagreba, Rijeke, Splita i Osijeka, utvrđeno je da je 82,9% srednjoškolaca kockalo barem jednom u životu. Pritom su najviše zastupljene bile jednokratne srećke (50,9%), sportska kladionica (42,7%), loto (36%) i TV bingo (30,7%). Rezultati su pokazali da postoje značajne razlike s obzirom na spol kod većine igara i da mnogo više kockaju mladići.¹³³

*Negativne posljedice
kockanja*

*delinkventno
ponašanje*

*kriminalno
ponašanje*

*poremećaj
vršnjačkih odnosa*

*poremećaj
obiteljskih*

*poremećaj
mentalnog zdravlja*

*slabiji akademski
uspjeh*

¹²⁸ Bilić, V., Opić, S. (2013). Adolescentsko kockanje: uloga spola, nekih obiteljskih i školskih čimbenika. *Školski vjesnik –*

Časopis za pedagoška i školska pitanja. 62 (4), 455 – 478.

¹²⁹ Derevensky, J. L., Dickson, L., Gupta, R. (2008). Adolescent attitudes toward gambling. *Revista de Brasileira Terapias Cognitivas*, 41, (1).

¹³⁰ Vukšić, N. (2013). Kockanje srednjoškolaca u Slavonskom Brodu i štetne psihosocijalne posljedice. Zagreb: Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet.

¹³¹ Vukšić, N. (2013). Kockanje srednjoškolaca u Slavonskom Brodu i štetne psihosocijalne posljedice. Zagreb: Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet.

¹³² Vukšić, N. (2013). Kockanje srednjoškolaca u Slavonskom Brodu i štetne psihosocijalne posljedice. Zagreb: Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet.

¹³³ Vukšić, N. (2013). Kockanje srednjoškolaca u Slavonskom Brodu i štetne psihosocijalne posljedice. Zagreb: Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet.

S obzirom na to da je kockanje maloljetnika u većini zemalja zakonom zabranjeno, u svijetu se ono vrlo malo istraživalo. Razvijene zemlje poput Sjedinjenih Američkih Država, Kanade i Velike Britanije imaju vrlo kvalitetnu zakonsku regulativu, iz čega je proizlazila logična pretpostavka da je prevalencija kockanja adolescenata beznačajna. Međutim, brojne studije kockanja odraslih osoba, koje su pronašle da je kockanje najučestalije upravo u dobi mlađih punoljetnika te da brojni patološki kockari počinju s hazardnim igrama u mlađoj dobi, dovele su to vjerovanje u pitanje.¹³⁴

Profil adolescenata s ozbiljnim problemom kockanja je izrazito složen. Demografski čimbenici uključuju muški rod, ranu dob početka kockanja, kockanje roditelja, život u gradskom području i pripadnost etničkoj manjinskoj skupini. Bihevioralne značajke uključuju sklonost neprekidnim i interaktivnim igrama, veći intenzitet kockanja, nabavljanje sredstava za kockanje iz više izvora, često i ozbiljno korištenje alkohola i droga, probleme u školi i sa zakonom te općenito pozitivnije stavove prema kockanju. Psihosocijalne značajke uključuju različite razloge za kockanje te različite disocijativne reakcije tijekom kockanja.¹³⁵

Neposredne negativne posljedice kockanja su povećano delinkventno i kriminalno ponašanje, poremećaj vršnjačkih i obiteljskih odnosa, poremećaj mentalnog zdravlja i slabiji akademski uspjeh. Problematični i patološki kockari imaju vrlo veliku vjerojatnost da će biti izbačeni iz škole. Provedena studija o štetnosti adolescentnog kockanja pokazala je da 79% ispitanika laže kako bi prikrili razmjere vlastite uključenosti u kockanje, 79% ih se uključilo u ilegalne aktivnosti kako bi financirali kockanje, a 54% ih je bilo uhićeno barem jednom zbog kockanja. Jedno drugo istraživanje pokazalo je da je 24% ispitanika ukralo novac od članova obitelji za kockanje, bez njihova znanja, a 12% ih je izjavilo da su ukrali novac izvan obitelji kako bi kockali. Navedena istraživanja su pronašla još cijeli niz društvenih, obiteljskih i školskih problema među adolescentima problematičnim kockarima, a ovdje su izdvojeni samo oni rezultati koji pokazuju da već u adolescentnoj dobi, često u situaciji kada pojedinci nisu još nisu ni stupili u fazu patološkog kockanja, dolazi do kriminalnih radnji u svrhu financiranja kockarskih aktivnosti.¹³⁶

Zabrinjavajuće je, što ESPAD grupa posebno naglašava, sve veću popularnosti on line igranja igara i kockanja među mladima, navodeći prioriternima mjere kojima je cilj prevencija problema povezanih s kockanjem kao što su dugovi, psihološki problemi i društveno nepovoljniji položaj.

Za rješavanje problema patološkog kockanja kod mladih potreban je multidisciplinarni pristup te razvijanje preventivnih i tretmanskih aktivnosti uvažavajući rezultate znanstvenih istraživanja.

4.5.2. Alkohol i kriminalitet

¹³⁴ Ricijaš, N., Dodig, D. (2011). Obilježja kockanja u zagrebačkih adolescenata. Ljetopis socijalnog rada 2011., 18 (1) 103-125.

¹³⁵ Vukšić, N. (2013). Kockanje srednjoškolaca u Slavonskom Brodu i štetne psihosocijalne posljedice. Zagreb: Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet.

¹³⁶ Vukšić, N. (2013). Kockanje srednjoškolaca u Slavonskom Brodu i štetne psihosocijalne posljedice. Zagreb: Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet.

Alkohol je u većini slučajeva prvo sredstvo ovisnosti za kojim mladi posežu zato što je legalan i može se konzumirati ne birajući vrijeme ni mjesto. Prvi susret s alkoholnim pićima najčešće bude u krugu obitelji gdje mladi promatraju starije članove, a koji ih nekada ne razmišljajući nude da probaju. Stoga možemo reći da krivnja nije samo u mladima nego i njihovom okruženju.¹³⁷

Diljem Europe od 1995. godine, svake četiri godine, provodi se Europsko istraživanje u školama o pušenju, pijenju i uzimanju droga – ESPAD (*European School Survey Project on Alcohol and other Drugs*). Hrvatska je sudionica svih sedam do sada provedenih istraživanja uključujući i zadnje provedeno 2015. godine. U ESPAD-ovu istraživanju ciljana skupina su uvijek učenici i učenice koji u godini kada se provodi istraživanje navršavaju 16 godina života.¹³⁸

Prema ESPAD-ovim rezultatima od 1999. godine, među mladima 30 europskih zemalja (zemlje u kojima se te godine provodilo istraživanje bile su Bugarska, Hrvatska, Cipar, Finska, Francuska, Makedonija, Grčka, Grenland, Mađarska, Island, Irska, Italija, Latvija, Litva, Malta, Nizozemska, Norveška, Poljska, Portugal, Rumunjska, Rusija, Slovačka, Slovenija, Švedska, Ukrajina i Ujedinjeno Kraljevstvo) vidljiv je porast pijenja alkohola, osobito među djevojkama. Te godine, prema dobivenim rezultatima, Hrvatska je bila ispod prosjeka ostalih europskih zemalja koje su uključene u to istraživanje (Hrvatska 73%, ostale zemlje ispitanice 83%).¹³⁹

Samo četiri godine poslije, 2003. godine (kada se ispitnoj skupini pridružilo još pet zemalja: Austrija, Belgija, Češka, Danska i Estonija) prema ESPAD-ovim podacima, mladi u Hrvatskoj gotovo su dostignuli europski prosjek. U Hrvatskoj se u 2003. godini opijalo i redovito pilo alkohol 82% mladih dok je europski prosjek bio 85%. Hrvatska se našla među 12 zemalja u kojima mladi piju više nego prije četiri godine.¹⁴⁰

Rezultati ESPAD-a od 2007. godine bili su poražavajući za Hrvatsku. U Hrvatskoj su svi pokazatelji pijenja bili viši od prosjeka ESPAD-ovih zemalja, a rezultati ESPAD-a od 2011. godine i dalje su bilježe porast pijenja mladih u Hrvatskoj, ali i sve raniju dob početka pijenja. Osobito je bio zabrinjavajući porast prekomjernog pijenja u djevojkama. Djevojčice su pile deset puta češće nego prije osam godina, a dječaci dva puta češće.¹⁴¹

*zabave i izlasci
organiziraju
isključivo zbog
vikend opijanja,
koja su postala
pravilo*

organiziraju se:

u parkovima

*na školskim
dvorištima*

*na vrtičkim
dvorištima*

*na dječjim
igralištima*

na parkiralištima

*trgovačkih
centara*

*u blizini noćnih
klubova,
kockarnica i
ugostiteljskih
objekata koji rade*

¹³⁷ Uvodić-Đurić, D. (2007). Mladi i alkohol. Autonomni centar – ACT. Čakovec.

¹³⁸ ESPAD (European School Survey Project on Alcohol and other Drugs) (2015). Results: teenage drinking and smoking down, but concerns posed by new drugs and new addictive behaviours, <http://www.espad.org/news/2016/new-espad-results>, 21. 9. 2016.

¹³⁹ ESPAD (European School Survey Project on Alcohol and other Drugs) (2015). Results: teenage drinking and smoking down, but concerns posed by new drugs and new addictive behaviours, <http://www.espad.org/news/2016/new-espad-results>, 21. 9. 2016.

¹⁴⁰ ESPAD (European School Survey Project on Alcohol and other Drugs) (2003). Results: teenage drinking and smoking down, but concerns posed by new drugs and new addictive behaviours, <http://www.espad.org/news/2016/new-espad-results>, 21. 9. 2016.

¹⁴¹ ESPAD (European School Survey Project on Alcohol and other Drugs) (2007). Results: teenage drinking and smoking down, but concerns posed by new drugs and new addictive behaviours, <http://www.espad.org/news/2016/new-espad-results>, 21. 9. 2016.

Prema posljednjim rezultatima Europskog istraživanja o pušenju, pijenju alkohola, uporabi droga i rizičnim čimbenicima (ESPAD) iz 2015. provedenog u 35 europskih zemalja među 96 043 učenika, koji su u 2015. godine navršili 16 godina, vidljiv je pozitivan trend jer se uporaba alkohola među učenicima od 1995. smanjila s 89% na 81%. Promjene su se dogodile nakon vrhunca 2003. Prema podacima ESPAD-a 2015. u Hrvatskoj je 92% učenika u životu pilo alkohol, 55% u posljednjih 30 dana, a 16% ih je u posljednjih 30 dana iskusilo pijanstvo. Učestalost pijenja pet ili više pića u jednoj prigodi (tzv. *heavy episodic drinking*) nije se promijenila više od 20 godina, s rezultatima iz 2015. godine podjednakim onima iz 1995. ipak, nakon zabilježenog porasta prevalencije takvog pijenja u razdoblju od 1995. do 2011., u nekim zemljama se bilježi njen pad. U usporedbi s podacima iz zadnja dva istraživanja prevalencija za mladiće smanjila se s 44% na 37%, a za djevojke s 38 na 33 posto. Manje je pozitivno da je svaki treći učenik (35%) izjavio da je pio pet ili više pića u jednoj prigodi u posljednjih mjesec dana. Po učestalosti takve vrste opijanja, Hrvatska je po ESPAD-u 2015. na petom mjestu u Europi, a mladići to čine češće od djevojaka.¹⁴²

*zabrinjavajući
porast
prekomjernog
pijenja djevojaka*

*pozitivan trend
pijenja alkohola
među učenicima*

U Hrvatskoj 87% učenika navelo je da je alkohol lako ili vrlo lako dostupan. Adolescenti slabijih platežnih mogućnosti najviše piju vino i pivo kupljeno u velikoj ambalaži (Q pack boce) ili vinotekama (gdje litru vina mogu nabaviti po cijeni od 10 do 15 kuna), a u posljednje vrijeme sve popularnija postaje i domaća rakija, čemu pridonosi njezina niža cijena u usporedbi s drugim žestokim pićima. Kod adolescenata boljih platežnih mogućnosti, mladići ističu brendirana piva kao najpopularnije piće, dok djevojke češće piju žestoka pića, sama ili u kombinaciji s drugim pićima.

Često se zabave i izlasci organiziraju isključivo zbog toga. Vikend opijanja, koja su postala pravilo, organiziraju se u parkovima, školskim i vrtićkim dvorištima, na dječjim igralištima, parkiralištima trgovačkih centara, u blizini noćnih klubova, kockarnica i ugostiteljskih objekata koji rade iza ponoći. Opijanja počinju kasno navečer i traju cijelu noć. Alkoholna pića uglavnom se unaprijed nabave u usputnim trgovinama, ali katkad i na mjestima gdje je njihova cijena povoljnija. Do izlaska skrivaju se od obitelji u podrumu, garaži, tavanu i drugim prostorima gdje ukućani rjeđe zalaze.

U pijanom i teško pijanom stanju djevojke su često sklone ulasku u seksualne odnose s nepoznatim osobama, a mladići su skloniji tučnjavama i nasilnom ponašanju. Prekomjerna konzumacija alkohola uzrokuje i stradanja u prometnim nesrećama, fizičke sukobe u grupama, agresivne ispaide, spolno zlostavljanje, trovanje alkoholom ili predoziranje drugim sredstvima ovisnosti.

Ukratko, u alkoholiziranom stanju mladi gube kočnice, ali i kapacitet procjene rizičnosti situacija u koje ulaze te se povećava njihova sklonost ulasku u rizične aktivnosti i otvoreniji su prema eksperimentiranju i konzumaciji drugih psihoaktivnih sredstava.¹⁴³

¹⁴² ESPAD (European School Survey Project on Alcohol and other Drugs) (2015). Results: teenage drinking and smoking down, but concerns posed by new drugs and new addictive behaviours, <http://www.espad.org/news/2016/new-espad-results>, 21. 9. 2016.

¹⁴³ Šešo, I., Mladi i alkohol, <http://www.zdrav-zivot.com.hr/izdanja/mladi-i-alkohol/mladi-i-alkohol/>, 21. 9. 2016.

4.5.3. Droga i kriminalitet

Gledajući ukupan broj kaznenih djela/prekršaja vezanih uz drogu valja naglasiti da je izmjenama Kaznenog zakona Republike Hrvatske koji je stupio na snagu 1. Siječnja 2013. godine iz dotadašnjeg kaznenog djela opisanog u članku 173. KZ-a *zlouporaba opojnih droga* zakonodavac definirao tri (3) članka: članak 190. *neovlaštena proizvodnja i promet drogama*, članak 191. *omogućavanje trošenja droga* i članak 191.a. *neovlaštena proizvodnja i promet tvari zabranjenih u sportu*. Uz Kazneni zakon, zloraba, odnosno konzumacija droga je kažnjiva i sukladno Zakonu o suzbijanju zlorabe droga.

Prema dostupnim podacima Ministarstva unutarnjih poslova tijekom zadnje tri godine (2013.-2015.) vidljiv je lagani pad kaznenih djela djece i maloljetnika vezanih za zlorabu droga. Tijekom 2013. počinili su 247 kaznenih djela, u 2014. godini 260, dok su u 2015. počinili 206 kaznenih djela vezanih uz drogu.

U 2013. godini od ukupno 5 663 počinitelja prekršaja vezana uz drogu njih 253 su bila djeca i maloljetnici. Njihov udio u sveukupnom broju počinitelja iznosio je 4,46 posto. U 2014. godini od ukupno 7 292 počinitelja njih 325 je bilo maloljetno (djeca i maloljetnici), dok je udio u broju svih počinitelja iznosio 4,45 posto. Tijekom 2015. godine od ukupno 6 641 počinitelja prekršaja djeca i maloljetnici sudjelovali su s brojkom od njih 196, a njihov udio u cjelokupnoj populaciji iznosio je 2,95 posto.

Razlozi pada kaznenih djela i prekršaja mogu biti različiti, od dobrih preventivnih programa lošeg socioekonomskog stanja države, do toga da zadnjih godina populacija maloljetnika „započinje svoju karijeru“ eksperimentirajući s alkoholom, tabletama i spiceom, galaxyjem, K2 i sličnim sintetičkim drogama dobivenim na umjetan način, a učinkom vrlo sličnim učincima marihuane, ali s većim stupnjem trovanja i smrtnosti kod maloljetnika.

Prema podacima ESPAD-a cigarete i alkohol drže prva mjesta po udjelu zlorabe tvari koje se vrlo lako nabavljaju od strane djece i maloljetnika, te ih slijede marihuana, ecstasy i amfetamin (meta amfetamin), međutim, izuzetno je zabrinjavajući podatak da vrlo često dolazi do trovanja alkoholom ili drogama djece u dobi od 13 godina ili mlađe, a u čemu idu ukorak s europskim vršnjacima.

Svrha ove odredbe je zaštititi mlade od neprihvatljivih rizičnih čimbenika

pomoći roditeljima u ispunjavanju obveze odgoja djeteta kako bi se spriječila asocijalna i delinkventna ponašanja maloljetnika

PITANJA ZA PONAVLJANJE

1. Objasnite vezu između kockanja i kriminaliteta.
2. Navedite i objasnite rezultate nekih domaćih i stranih istraživanja vezanih uz kockanje mladih.
3. Navedite posljedice kockanja.
4. Navedite rezultate ESPAD-ovih istraživanja vezanih za različite oblike ovisnosti mladih.
5. Objasnite vezu između zlorabe alkohola i kriminaliteta.
6. Navedite i objasnite rezultate domaćih i stranih istraživanja vezanih uz alkohol.
7. Objasnite vezu između zlorabe droga i kriminaliteta.

4.6. Nedožvoljeni noćni izlasci

Sukladno članku 93. stavku 5. i 6. Obiteljskog zakona roditelji su dužni i odgovorni djetetu mlađem od šesnaest godina zabraniti noćne izlaske bez svoje pratnje ili pratnje druge odrasle osobe u koju imaju povjerenje. Noćnim izlaskom smatra se vrijeme od dvadeset tri do pet sati.

Svrha ove odredbe je zaštititi mlade od neprihvatljivih i rizičnih čimbenika te pomoći roditeljima u ispunjavanju obveze odgoja djeteta kako bi se spriječila asocijalna i delinkventna ponašanja maloljetnika. Roditelj uvijek mora znati s kime se njegovo dijete druži i kako provodi slobodno vrijeme. Ukoliko roditelj ne poštuje ovu odredbu može prekršajno ili kazneno odgovarati. Također centar za socijalnu skrb može roditelju, a sukladno Obiteljskom zakonu izreći neku od mjera za zaštitu dobrobiti djeteta.

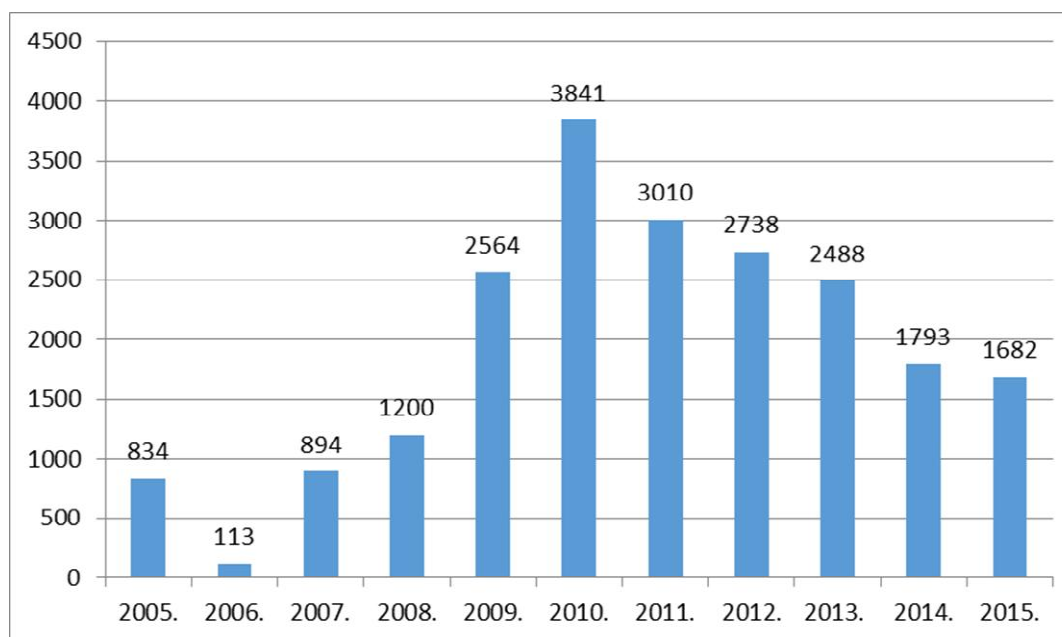
Cilj je ove mjere spriječiti da mladi postanu žrtve ili počinitelji kaznenih djela.

*zadnjih godina
populacija
maloljetnika
„započinje svoju
karijeru“
eksperimentirajući
s alkoholom,
tabletama i
spiceom,
galaxyjem*

Tablica 9: Nedožvoljeni noći izlasci u Republici Hrvatskoj za razdoblje 2005.-2015. godine

	2005.	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.	2013.	2014.	2015.
Ukupan broj zatečenih maloljetnih osoba	834	1 113	894	1 200	2 564	3 841	3 010	2 738	2 488	1 793	1 682
djeca	86	109	104	114	251	372	310	266	260	208	195
mlađi maloljetnici	748	1004	790	1086	2 313	3 469	2 698	2 466	2 228	1 585	1 487
broj djece i maloljetnika prema kojima je već ranije postupala policija	69	116	105	111	214	250	239	264	160	184	142
broj djece i maloljetnika za koje je naknadnim radom policije utvrđeno da su zapuštana ili zlostavljana	11	18	15	8	5	5	6	12	3	3	4
dozvola roditelja	451	712	450	629	1 123	1 757	1 430	1 406	1 348	933	955
neposlušnost roditelju	329	319	381	521	1 297	1 895	1 433	1 111	1 050	791	618
prepuštenost sebi	23	39	36	20	56	57	63	46	27	14	52
ostalo	31	43	27	30	88	132	84	175	63	55	57

Prema statističkim pokazateljima Ministarstva unutarnjih poslova Republike Hrvatske,¹⁴⁴ o kršenju odredbe o noćnim izlascima, vidljiv je velik broj maloljetnika zatečenih u kršenju odredbe uz suglasnost roditelja, a nije zanemariv ni broj djece i maloljetnika za koje je naknadnim radom policije utvrđeno da su zapuštana ili zlostavljana, čime se potvrđuje svrha donesene odredbe o potrebi pružanja pomoći roditeljima u odgoju.

Grafikon 4: Nedoželjeni noći izlasci u Republici Hrvatskoj za razdoblje 2005.-2015.

Iz grafikona 4 vidljivo je da je tijekom posljednjih 11 godina (2005.-2015.) najviše maloljetnika prekršilo odredbu o zabrani noćnih izlazaka u 2010. godini, nakon čega se bilježi kontinuirani pad kršenja mjere.

PITANJA ZA PONAVLJANJE

1. Cilj i svrha odredbe o zabrani noćnih izlazaka.
2. Opišite stanje i kretanje odredbe na području RH.

LITERATURA

¹⁴⁴ MUP, Ravnateljstvo policije, UKP, Odjel maloljetničke delinkvencije i kriminaliteta na štetu mladeži i obitelji.

1. Bilić, V., Buljan Flander, G., Hrpka, H. (2013). Nasilje nad djecom i među djecom, str. 267-268.
2. Bilić, V., Opić, S. (2013). Adolescentsko kockanje: uloga spola, nekih obiteljskih i školskih čimbenika. Školski vjesnik – Časopis za pedagoška i školska pitanja. 62 (4), 455 – 478.
3. Cajner Mraović, I., Došen A. (2002). Obiteljske prilike i agresivni poremećaji u ponašanju maloljetnih nasilnih delinkvenata u Zagrebu. Ljetopis socijalnog rada 2002., Vol. 9, No. 2., <http://hrcak.srce.hr/3522>, 26. 9. 2016.
4. Delfabbro, P., Thrupp, L. (2003). The social determinants of youth gambling in South Australian adolescents. Journal of Adolescents, 26, 313-330.
5. Derenčinović, D., Getoš, A. M. (2008). Uvod u kriminologiju s osnovama kaznenog prava. Sveučilište u Zagrebu, Zagreb, ISBN 978-953-270-024-4.
6. Derevensky, J. L., Dickson, L., Gupta, R. (2008). Adolescent attitudes toward gambling. Revista de Brasileira Terapias Cognitivas, 41, (1).
7. ESPAD (European School Survey Project on Alcohol and other Drugs) (2003). Results: teenage drinking and smoking down, but concerns posed by new drugs and new addictive behaviours, <http://www.espad.org/news/2016/new-espad-results>, 21. 9. 2016.
8. ESPAD (European School Survey Project on Alcohol and other Drugs) (2007). Results: teenage drinking and smoking down, but concerns posed by new drugs and new addictive behaviours, <http://www.espad.org/news/2016/new-espad-results>, 21. 9. 2016.
9. ESPAD (European School Survey Project on Alcohol and other Drugs) (2015). Results: teenage drinking and smoking down, but concerns posed by new drugs and new addictive behaviours, <http://www.espad.org/news/2016/new-espad-results>, 21. 9. 2016.
10. Gupta, R., Derevensky, J. (1998). Prevalence study and examination of the correlates associated with pathological gambling. Journal of Gambling Studies. 14 (4), 319-345.
11. Hardoon, K., Derevensky, J. L., Gupta, R. (2003). Empirical measures vs. perceived gambling severity among youth – Why adolescents fail to seek treatment. Addictive Behaviors, 28, 933-946.
12. Jelavić, M. (2011). Samovoljno udaljenje djece od kuće ili iz ustanove, <http://www.nestali.hr/default.aspx?id=49>, 14. 3. 2016.
13. Kaminer, V., Petry, N. M. (1999). Gambling behavior in youths: Why we should be concerned. Psychiatric Services, 50, 167-168.
14. Koić, E. (2009). Povijest kockanja. http://www.kockanje.info/povijest_kockanja.asp., 21. 9. 2016.

15. Martinjak, D., Salopek, D., Odeljan, R. (2016). Doprinos otvorenih izvora na internetu i suvremenih informacijsko-komunikacijskih tehnologija u pronalaženju nestale djece. Zagreb, Hrvatska. U: Zbornik radova s 5. Međunarodne znanstveno-stručne konferencije – Istraživački dani Visoke policijske škole, Unaprjeđivanje sigurnosne uloge policije, 247-264, ISBN: 978-953-161-299-9.
16. Marušić, D. (2011). Bježanje djece iz odgojnih ustanova, <http://www.nestali.hr/default.aspx?id=37>, 14. 3. 2016.
17. MUP, Ravnateljstvo policije, UKP, Odjel maloljetničke delinkvencije i kriminaliteta na štetu mladeži i obitelji, 20. 9. 2016.
18. Olweus, D. (1993). *Bulling at school. What we know and what we can do.* Cambridge, MA: Blackwell.
19. Olweus, D. (1998). Nasilje među djecom u školi. Zagreb: Školska knjiga. Protokol o postupanju u slučaju nasilja među djecom i mladima, <http://public.mzos.hr/Default.aspx?sec=3176>, 20. 9. 2016.
20. Petry, N. M. (2001). Substance abuse, pathological gambling, and impulsiveness. *Drug and Alcohol Dependence*, 63, 29-38.
21. Pregrad, J. (2007). Projekt, Za sigurno i poticajno okruženje u školama. Priručnik. Ured UNICEF-a za Hrvatsku, Zagreb.
22. Radetić-Paić, M. (2004). Zloupotreba sredstava ovisnosti i rizični čimbenici u obiteljima djece i mladeži s poremećajima u ponašanju. Stručna konferencija s međunarodnim sudjelovanjem „Borba protiv ovisnosti-borba za zdravu obitelj“, 205-210.
23. Radetić-Paić, M. (2006). Skupni savjetovani rad s mladima - procjena privlačnosti skupine kao jedan od preduvjeta uspješnosti tretmana. Zbornik radova: Stručna konferencija s međunarodnim sudjelovanjem: Ovisnost, zloupotreba droga, rehabilitacija, resocijalizacija, smanjenje štete - trendovi, pristupi i odgovori društva na suzbijanje zloupotrebe opojnih droga, 195-203.
24. Ricijaš, N., Dodig, D. (2011). Obilježja kockanja u zagrebačkih adolescenata. *Ljetopis socijalnog rada* 2011., 18 (1) 103-125.
25. Ricijaš, N., Jeđud Borić I., Lotar Rihtarić, M., Mirosavljević, A. (2014). Projekt, Pojačana briga i nadzor. Priručnik. Ured UNICEFa za Hrvatsku, Zagreb.
26. Smokowski, P. R., Kopasz, K-H. (2005). Bullying in school: an overview of types, effects, family, characteristics and intervention strategies. *Children and Schools*, 27, 101-110.
27. Smontara, P. (2011). Utjecaj školskog ozračja na nasilje među učenicima. Znanstveni magistarski rad. Zagreb: Odsjek za pedagogiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.
28. Šešo, I., Mladi i alkohol, <http://www.zdrav-zivot.com.hr/izdanja/mladi-i-alkohol/mladi-i->

alkohol/, 21. 9. 2016.

29. Šuperina, M., Gluščić, S. (2003). Učestalost prijava nestanka osobe u Republici Hrvatskoj i postupanje policijskih službenika u traganju za nestalom osobom: Aktualizacija problema, *Pravni vjesnik*, 19(3-4), 151–187.
30. Uvodić-Đurić, D. (2007). *Mladi i alkohol*. Autonomni centar –ACT. Čakovec.
31. Vukšić, N. (2013). *Kockanje srednjoškolaca u Slavonskom Brodu i štetne psihosocijalne posljedice*. Zagreb. Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet.
32. Weston, F. (2009). Working with children who have been bullied. *British Journal of School Nursing*, 5(4), 172-176.
33. Welte, J.W., Barnes, G. M., Wieczorek, W.F., Tidwell, M-C.O., Parker, J. C. (2004). Risk factors for pathological gambling. *Addictive Behaviours*, 29, 323-335.